

Udvikling af stedbundne
turismekoncepter i
danske kystferiebyer

Den fælles fortælling

Skagen. Grenens Badehotel.

Jørgen Hansen, TexTour

for

VisitNordjylland

30-08-2013

Den fælles fortælling

SIGNALEMENT AF KYSTTURISMEN I DANMARK

Fire udviklingsfaser

Man kan bedst beskrive kystturismen i Danmark fra den spæde begyndelse og frem til ca. 1980 ved at betragte udviklingen i fire faser. Denne faseopdeling er inspireret af antropologen Valene L. Smith, der dog opererer med hele syv faser. Den danske etnolog Charlotte Bøgh anvender Smiths begrebsapparat i en dansk kontekst, primært med udgangspunkt i empirisk materiale fra den nordsjællandske kyst. Det giver imidlertid et bedre og mere overskueligt billede at nøjes med fire faser, når der i det følgende ikke blot skal gives en dækkende beskrivelse af kystturismen i Danmark som helhed, men også foretages en sammenligning mellem de udvalgte kystferiebyer.

Første fase er ”pionererne”, først og fremmest forfattere og malere, der forlader hovedstaden på udkik efter nye motiver og stof til deres digtning og forfatterskab. Navnlig i anden halvdel af 1800-tallet er der blandt kunstnerne en stigende interesse for den ”uberørte natur” med dens ”urbefolkning”. Disse kunstnere optræder som trendsettere og skubber udviklingen i retning af næste fase. Når ”uberørtheden” forsvinder, nås næste fase, og de fleste af kunstnerne fortsætter så vidt muligt til en ny lokalitet, som de kan ”opdage”. Denne første fase er relativt kortvarig og tager sin begyndelse omkring 1870. ”Pionererne” indlogerer sig på de bestående kroer eller lejer værelser hos lokalbefolkningen. Der er således ikke behov for ny overnatningskapacitet.

Anden fase er ”de oprindelige landliggere”, der udgøres af samfundets toneangivende kredse, herunder ikke mindst det øverste lag af borgerskabet, bestående af akademikere, embedsmænd og virksomhedsejere, der har råd til og mulighed for at tage på ferie. Perioden strækker sig fra 1880’erne og frem til 1. verdenskrig, og i alt er der kun tale om ca. 5.000 personer i hele Danmark, hvoraf langt hovedparten er hjemmehørende i hovedstaden.

Den fælles fortælling

De følger lige i hælene af kunstnerne, er måske endda bekendte af dem, og under alle omstændigheder er de blevet hidlokket af kunstnernes malende beskrivelser på papir eller lærred. Som hovedregel kendte de ”oprindelige landliggere” alle sammen hinanden på forhånd, fordi de færdedes i nøjagtig de samme kredse i København om vinteren. I turismemæssig forstand kan de betegnes som utraditionelle gæster, fordi de typisk opholder sig i flere måneder og falder godt til i lokalsamfundene. De starter med at leje sig ind hos lokale beboere eller tager ophold på pensionat eller badehotel, men ikke så få af dem bliver så begejstrede for sommerlivet på den pågældende lokalitet, at de vælger selv at få bygget en sommervilla. I denne periode sker der således en vis udbygning af overnatningskapaciteten i form af badhoteller og badepensionater.

Tredje fase er ”sommerinvasionen”. I mellemkrigstiden fra 1920 til 1940 stiger antallet af sommergæster betragteligt, og stadig flere samfundsgrupper melder sig som deltagere i sommerlivets glæder. Kystbyerne ændrer karakter; de gamle fiskerlejer, der efterhånden havde fået et lidt fornemt præg af stille badebyer, bliver til en art servicecentre, hvor langt den største indtægtskilde er sommerturisterne. Det var ikke usædvanligt, at byernes indbyggertal blev tidoblet i sommermånederne – men til gengæld var turismen stadigvæk udelukkende et sommerfænomen, og lokalbefolk-

ningen kunne så at sige ”puste ud” om vinteren.

Man begyndte ligefrem at tale om ”turistindustri”, og turismen bredte sig til kystområderne over hele landet. I denne fase er der ikke længere nogen nævneværdig kontakt mellem lokalbefolkningen og turisterne, og disse ”nye landliggere” blev ikke sjældent opfattet som ”fine og storsnude”. Det er også i denne fase, at antallet af sommerhuse øges betragteligt. Der blev stadig bygget enkelte mastodont-sommervillaer, men først og fremmest kom der mange flere små sommerhuse og weekendhytter – som et udtryk for, at også befolkningsgrupper uden de helt store midler ønskede at tage del i ”sommerinvasionen”. De nye sommerhusejere foretrak ofte at bygge deres huse på ”naturgrunde”, mens de ”gamle” sommervillaer typisk blev omgivet af omhyggeligt anlagte haver.

Perioden er også badhotellernes glansperiode. Sommerpublikummet kunne vælge mellem et stort antal badhoteller og pensionater, og geografisk stod valget først og fremmest mellem Bornholm, Nordsjælland, Langeland, hele den jyske vestkyst fra Fanø til og med Skagen – samt Søhøjlandet ved Silkeborg. Publikummet blev mere ”blandet”, fordi stadig flere fik råd til at holde ferie – og som noget nyt dukkede også de helt unge op blandt

Den fælles fortælling

gæsterne. De var ikke længere nødvendigvis på ferie med forældrene, men drog i stigende omfang ud på egen hånd: et søskendepar, et par veninder – eller et forlovet par (selvom det var på grænsen af, hvad de borgerlige normer kunne acceptere). I denne periode sker der således en yderligere udbygning af overnatningskapaciteten i form af hoteller og små sommerhuse.

Fjerde fase er ”demokratiseringen”, der udvikler sig i de danske kystområder fra midten af 1950’erne – i øvrigt parallelt med charterturismen ud af landet. Det bliver efterhånden en integreret del af stort set alle danskeres tilværelse at tage på ferie, til en begyndelse én gang om året, men efterhånden stadig oftere. Den egentlige sommerferie suppleres af kortere ferier i weekends og omkring helligdagene. Kystturismen er ikke længere udelukkende et sommerfænomen, men bevæger sig i nogle kystbyer i retning af helårsturisme. Det er samtidig den periode, hvor kystturismen i stigende omfang tiltrækker udenlandske gæster, primært fra Tyskland, Norge og Sverige.

Badehotellernes tid er forbi; til gengæld oplever Danmark et voldsomt sommerhusboom, hvor antallet af selvejede sommerhuse tyvedobles på et par årtier. Der bliver flere campingpladser, og der bygges nye feriecentre langs kysten. Der sker altså en meget stærk udbygning af overnatningskapaciteten. Perioden er desuden karakteriseret ved, at turismefremmearbejdet i stigende grad professionaliseres og kommercialiseres, hvad der bl.a. kommer til udtryk gennem dannelsen af Danmarks Turistråd i 1967.

De fire faser kan opsummeres på følgende måde:

Fase	Periode	Signalement
”Pionererne”	1870-1880	Kunstnere på ”opdagelse”.
”De oprindelige landliggere”	1881-1914	Det bedre borgerskab lejer sig ind hos lokale eller bygger egen sommervilla. De første badehoteller og pensionater.
”Sommerinvasionen”	1915-1940	Bredere samfundskredse, dog primært borgerskabet, lejer sig ind hos lokale eller bygger selv et mindre sommerhus. Flere badehoteller og pensionater.
”Demokratiseringen”	1941-80	Alle danskere har i princippet mulighed for at være turister. Sommerhusboom, nye feriecentre, egentlige campingpladser. Frier på flere årstider.

I det følgende gives først en overordnet beskrivelse af udviklingen i hele landet gennem disse fire faser. Dernæst følger en beskrivelse af udviklingen i de 14 udvalgte kystferiebyer,

Den fælles fortælling

hvoraf det fremgår, at byerne i større eller mindre omfang har gennemgået de samme fire faser. I nogle tilfælde har der dog været tale om, at man sprang en eller flere faser over, eller at nogle af de første faser blev sammentrængt til ét mere koncentreret forløb.

En sammenligning mellem byerne er ikke problemløs

Beskrivelsen af de 14 kystferiebyer beskæftiger sig primært med de første to faser, som kan karakteriseres som ”turismens barndom” – og hvor der kan iagttages forskelle byerne imellem. Når man skal sammenligne byernes udvikling, kan det være nyttigt at vælge nogle ”fikspunkter”; der er her valgt fire sådanne ”fikspunkter”, nemlig tidspunktet for den første kunstners ankomst, tidspunktet for det første større badehotel, tidspunktet for en evt. jernbaneforbindelse og tidspunktet for etablering af en turistforening.

De to førstnævnte ”fikspunkter” er naturligvis ikke uproblematisk: Hvem var i virkeligheden den første kunstner – og kan det nøjagtig tidsfæstes, hvornår vedkommende indfandt sig? Det forholder sig heller ikke nødvendigvis sådan, at den allerførste kunstner fik nogen nævneværdig betydning for byens udvikling. Derfor er det forsøgt at vælge den kunstner, som for alvor fik betydning for byen. Man kan også spørge, hvad der forstås ved det første ”større” badehotel? Hvor stort skal det være, og hvor går grænsen mellem badehotel og badepensionat, som var en mindre virksomhed, hvor værtsparret typisk var alene om at tage sig af gæsterne? Svarene på disse spørgsmål varierer fra kystferieby til kystferieby, og der må derfor nødvendigvis tages et vist forbehold for sammenligningerne mellem byerne.

Endelig må der tages det forbehold, at kildematerialet om de her medtagne byer er af varierende karakter. Nogle byer er velbeskrevne i mange kilder, mens der er andre, hvor det stort set har været umuligt at finde andet end sporadisk materiale. Typisk er der flere kilder at øse af, når det drejer sig om de byer, hvor turismen først opstod – mens det har været vanskeligere at finde relevant materiale om de ”yngste” kystferiebyer.

Den fælles fortælling

DEN FÆLLES FORTÆLLING OM TURISMEN VED DE DANSKE KYSTER

Forhistorien

Så længe der har været mennesker på jordkloden, har de begivet sig ud på rejser. Det gælder også på vore breddegrader. Faktisk kan man påstå, at de første indbyggere i Danmark var turister – om end i en ganske anden betydning af ordet end den, vi bruger i dag.

Fund fra den allertidligste stenalder for omkring 14.000 år siden – bl.a. en pilespids, der dukkede op af jorden på Bjerlev Hede nord for Vejle – tyder på, at i de første mange århundreder var Danmark kun befolket om sommeren af et nomadefolk, der havde vinterkvarter i nærheden af Hamburg.

Disse folk drog altså på rejse om sommeren, og formålet med rejsen var at jage og at fiske. Rejsemotivet var altså helt bogstaveligt at finde føden, og sådan vedblev det faktisk med at være helt indtil midten af 1800-tallet. Vel rejste folk, men de gjorde det i embeds medfør og dermed i sidste ende for at tjene til dagen og vejen.

Når munkene og deres foresatte i den tidligste middelalder drog på *pilgrimsrejser*, var det således først og fremmest en embedspligt. Der var absolut ingen fornøjelse forbundet med at udsætte sig for tyve og røvere, smitsomme sygdomme og alskens andre farer, mens man i snegletempo bevægede sig ad usle hjulspor gennem uvejsomme skove og ugæstfri landskaber. Der var tale om en tvungen rejse, som på ingen måde kan sammenlignes med vore dages turistrejser; alligevel kan man påstå, at det skrift, som den islandske abbed Nikolaus udgav i 1165, var Danmarks første turistbrochure.

Han giver nemlig gode råd om, hvordan man bedst rejser fra Island til Det Hellige Land. Han anbefaler, at man sejler til Aalborg og derfra begiver sig til Viborg og videre sydpå ad den ældgamle jyske hovedfærdselsåre, som vi i dag kalder Hærvejen. Ifølge Nikolaus bør man beregne to dagsrejser fra Aalborg til Viborg og syv dagsrejser fra Viborg til Slesvig.

Den fælles fortælling

Det er i det samme lys, man skal se de mange *opdagelsesrejser* i 1400- og 1500-tallet. Da Columbus gik om bord på det gode skib "Santa Maria" i 1492, var der tale om en kongeligt understøttet ekspedition, der havde til formål at finde guld i Indien. Han landede som bekendt i Amerika i stedet, og guld fandt han heller ikke, men det ændrer ikke ved, at det grundlæggende motiv for rejsen aldrig var eventyrlyst. De opdagelsesrejsendes drog netop ikke ud for deres fornøjelses skyld, men for at åbne handelsveje og skaffe deres opdragsgivere (og dem selv) hæder, ære og klingende mønt.

Forbeholdt de få

Tilsvarende kan man påstå, at de *dannelsesrejser*, som unge adelige blev sendt på i 1500-, 1600- og 1700-tallet, og som i mange tilfælde varede i adskillige år, i bund og grund heller ikke udsprang af lysten til at opleve nye steder og skikke. Universitetet i København var ganske vist blevet oprettet i 1479, men hvis man ville være en fuldbefaren akademiker, måtte man opsøge udenlandske universiteter. De omkostninger, der var forbundet med at studere i udlandet, krævede en særdeles god pengepung, og derfor var disse rejser forbeholdt folk af adelig byrd (og naturligvis kun mænd; kvinderne havde efter datidens opfattelse ikke behov for en akademisk uddannelse).

Den fælles fortælling

Hertil kom, at rejserne skulle lære de unge adelsmænd at opføre sig som sådan og dermed sætte dem i stand til bedst muligt at varetage deres livsrolle som hoffolk og godsbestyrere. En af dem, der blev sendt på en dannelsesrejse i udlandet, var Tycho Brahe. Han rejste i 1562 til Leipzig for at studere jura, men blev som bekendt i stedet optaget af astronomien, og først otte år senere vendte han tilbage til Danmark.

Ud over de unge adelsmænd var der naturligvis også andre, som rejste både indenlands og udenlands. Handelsfolk var hele tiden undervejs for at falbyde potter og andet lertøj, herolde og gesandter agerede budbringere for deres herskaber, og håndværkssvende drog på valsen. Ud af den samlede befolkning var det imidlertid et forsvindende lille

mindretal, der rejste. Det alt overvejende flertal var bønder, som aldrig kom uden for sognets grænser.

Borgerskabets stigende samfundsmæssige betydning omkring år 1800 viser sig også inden for rejselivet. "The Grand Tour" bliver et begreb inden for det bedre borgerskab: Husets sønner skal på en tur rundt i Europa og stifte bekendtskab med den "klassiske kultur" i Rom og Grækenland. En sådan tur gav prestige – og vi bevæger os nu på grænsen mellem pligtrejser og fornøjelsesrejser. I stigende grad bunder rejserne i en trang til at opleve livet og kulturen i det fremmede. Det samme gælder de rejser, som stedse flere af datidens kunstnere foretog til Tyskland, Schweiz, Frankrig og Italien, og som efterhånden førte til etableringen af skandinaviske kunstnerkolonier i Rom og Paris.

Man kan med god ret fremhæve Danmarks store eventyrdigter H. C. Andersen som en af verdens allerførste moderne turister. Det er fra ham, vi har mottoet "At rejse er at leve", og dermed tydeliggør Andersen, at han ikke rejste af pligt, men for at (op)leve. Det gjorde han til gengæld overordentlig flittigt, og ikke mindst hans begejstring for det nymodens transportmiddel jernbanen er smittende.

Et sikkert tegn på rejseriets tiltagende omfang er, at nogen finder ud af, at man kan tjene penge på

"O, hvilket Aandens Storværk er dog denne Frembringelse! man føler sig jo mægtig, som en Oldtids Troldmand! vor magiske Hest spænde vi for Vognen, og Rummet forsvinder; vi flyve som Skyerne i Storm, som Trækfuglene flyve! Vor vilde Hest fnyser og snøfter, den sorte Damp stiger ud af hans Næseboer".

**H. C. Andersen: Jernbanen.
Af en Digters Bazar (1841)**

Den fælles fortælling

andres rejselyst. I 1841 udvirkede den engelske missionær Thomas Cook, at der blev indsat et særtog på jernbanestrækningen mellem Leicester og Loughborough, således at hans egen menighed og andre interesserede kunne deltage i et religiøst stævne. Deltagerne betalte 1 shilling, og i denne pris var inkluderet en ståplads i en åben togvogn, 1 skinkesandwich samt muligheden for at lytte til et hornorkester undervejs. På denne måde skabte Cook verdens første ”pakkerejse” og blev dermed den første professionelle rejsearrangør i den moderne turismes historie.

Rejsen var en succes, og Cook fortsatte bogstavelig talt i de samme baner. Snart kunne han sammen med sin søn grundlægge verdens første *rejsebureau*, Thomas Cook & Son, der udbød ”færdigpakkede” selskabsrejser, bl.a. til de store verdensudstillinger i Paris. Næsten samtidig begyndte den norsk-engelske præst Thomas Bennett at interessere sig for turisme, og i 1850 åbnede han sit rejsebureau i Oslo, der hurtigt fik filialer og agenter over det meste af verden.

Den moderne turismes forudsætninger

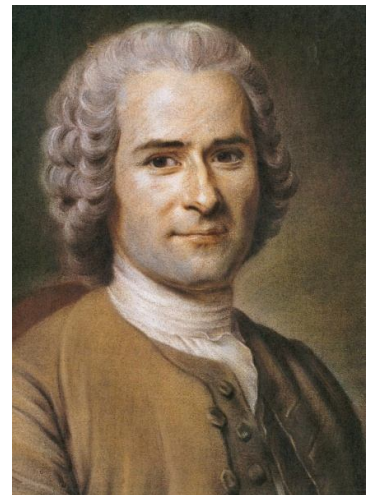
Fra midten af 1800-tallet tog stadig flere på rejser, og de gjorde det ikke længere af pligt, men for at søge oplevelser og fornøjelse. Denne udvikling hang sammen med en række forhold af åndelig, teknisk, økonomisk, samfundsmæssig og sundhedsmæssig art. På grænsen mellem de gammeldags pligtrejser og de moderne oplevelsesrejser finder vi adelens og borgerskabets kurrejser til helbredende kilder og mineralske bade, fortrinsvis i Tyskland.

Den moderne turisme fødes omkring midten af 1800-tallet, om end der stadig er tale om en aktivitet, der er forbeholdt en overordentlig begrænset del af befolkningen – alene af den grund, at det at rejse stadig var en særdeles dyr fornøjelse.

Drømmen om det ”naturlige liv”

Forestillingen om, at livet på landet er ”naturligt”, går langt tilbage i europæisk kulturhistorie. Allerede romerne opfattede livet i byen som ”unaturligt” og dem, der kunne, søgte så ofte som muligt ud på deres landsteder uden for byerne. I renæssancen byggede formuende italienere deres villaer på landet og ved søerne, og det europæiske aristokrati søgte at efterleve dette ideal ved at anlægge parker med søer og små pavilloner ved deres slotte og landsteder.

Den franske filosof Jean-Jacques Rousseau mente i 1700-tallet,

Den fælles fortælling

at det var bedst for mennesket at leve i sin ”naturlig tilstand”, og at al form for civilisation var af det onde. Rousseaus tanker indgik som en væsentlig ingrediens i den *romantiske opfattelse*, der bl.a. førte til, at de geometrisk anlagte barokhaver blev afløst af den ”naturlige” engelske have med det uberørte landskab som forbillede.

Et af de fineste eksempler på et sådant romantisk haveanlæg i Danmark er Liselund Slot på Møn. Bygherren Gérard Antoine de Bosc de la Calmette fik i 1777 som adelsmand dansk indfødsret og giftede sig samme år med Anna Catherina Elisabeth baronesse Iselin, kaldet Lisa. Ægteskabet var ikke blot økonomisk velfunderet, men tydeligvis også et absolut inklinationsægteskab. Parret nærede en lidenskabelig interesse for havekunst, og i årene 1790-91 rejste de Europa tyndt for at studere den tids mest berømmede haver i den romantiske stil og stiftede samtidig bekendtskab med Rousseaus ideer.

Året efter realiserede parret drømmen om at bygge et ”fuldkomment” romantisk landsted, og som en kærlighedserklæring til hustruen besluttede Antoine sig for navnet Liselund. Parken blev anlagt med kunstige søer og rislende bække og med en række små pavilloner: Schweizerhytten, der ser ud til just at være ankommet fra Alperne, Det Kinesiske Lysthus og Det Norske Hus, omkring hvilket der blev plantet

nåletræer for at opretholde illusionen om, at man befandt sig langt mod nord. Det overordnede formål var at skabe den fuldendte harmoni – som et paradys på jord og som en pendant til deres eget samliv. Rundt om i parken opstillede de derfor monumenter, der vidner om deres kærlighed til hinanden. På øen i den store sø syd for slottet står eksempelvis en stenpyramide med indskriften på fransk: ”Harmonien forener os”.

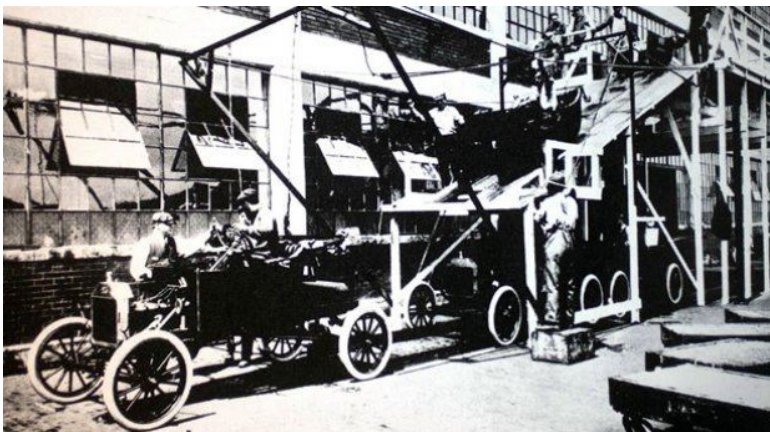
Længslen efter det ”naturlige liv” var altså først en aristokratisk foreteelse, men den bredte sig i stigende omfang til den mest velaflagte del af borgerskabet. Hvor aristokratiet i princippet kunne rejse hvornår som helst, opstod begrebet ”ferie” i borgerskabet, efterhånden som det i de bedre kredse ikke blev ualmindeligt at tage ”på landet” om sommeren. Mens adelen oprindeligt fortrinsvis levede det ”naturlige liv” på landet, blev borgerskabets ”*landliggerliv*” paradoksal nok først og fremmest synonymt med et ophold ved *kysten*.

Den fælles fortælling

Netop kysterne, der typisk lå langt væk fra det kulturelle centrum i hovedstaden, blev gjort til genstand for interesse – for ikke at sige: nyfikenhed. Borgerskabet så at sige monopoliserede opdagelsen af kysterne som et udtryk for deres egen frembrydende kultur, og naturen i almindelighed og kysterne i særdeleshed blev en del af den borgerlige selvforståelse. Det indebar en nyvurdering af kysterne: hvor de tidligere havde været et fjernt fænomen, der først og fremmest var forbundet med død og ødelæggelse, blev de nu attraktive som mål for rekreation og helse gennem badning. Derved blev det legitimt at opsøge kysterne; borgerskabet og de moderne kunstnere fik en velkommen anledning til at drage ud til de ”sjældne” landskaber ved kysterne.

Industrialiseringen og tekniske fremskridt

En afgørende forudsætning for den moderne turisme er industrialiseringen. Ofte har man sat James Watts opfindelse af en effektiv dampmaskine i 1763 som begyndelsestidspunktet for industrisamfundet, men i Danmark kom industrialiseringen mindst et århundrede senere.

Industrialiseringen betød, at det arbejde, som gennem århundreder var blevet udført i hånden, nu pludselig kunne gøres både hurtigere og nemmere, takket være en stribe tekniske opfindelser. Maskinerne afløste simpelthen den gamle håndværksarbejder. Den bedste illustration af industrialiseringens virkninger er vel den

samlebåndproduktion af biler, som Henry Ford startede i USA omkring 1913. I stedet for at arbejderne deltog i produktionen af hele køretøjet, blev han nu placeret ved et samlebånd, hvor hans eneste opgave – dag ud og dag ind – var at producere én enkelt billedel. Det færdige resultat i form af hele automobilen havde han ingen indflydelse på, ja ofte så han end ikke den færdige bil, før den forlod fabrikken.

Industrialiseringen betød en revolution af samfærdselsmidlerne. Der blev konstrueret nye transportmidler, og derved blev rejser tilgængelige for langt flere end hidtil. Den mest markante forbedring var anlæggelsen af jernbaner. Englænderne var først med jernbanen fra Stockton til Darlington i 1825, mens den første jernbane i det daværende danske kongerige blev indviet i 1844 og førte fra Altona (Hamburg) til Kiel, mens banen fra København til Roskilde i 1847 var den første i det nuværende Danmark. I 1856 blev banen forlænget til Korsør, og i 1862 kom den første jyske strækning fra Aarhus til Randers.

Den fælles fortælling

I 1830 rejser H. C. Andersen til Jylland:

"Aaret forud havde jeg gjort Reisen paa et saadant Fartøi, "Caledonia", det første Dampskib, vi saae i vore Farvande; det blev svarlig haanet af alle Pæreskuders Besætning og benævnedes "Pjaske-Malene"... En heel Nat i Kattegattet paa det nye Slags Fartøi var noget Mægtigt for min Phantasie, jeg glædede mig dertil, - men vi fik slet Veir, jeg blev søsyg - først den næste Dag mod Aften naaede vi Aarhus".

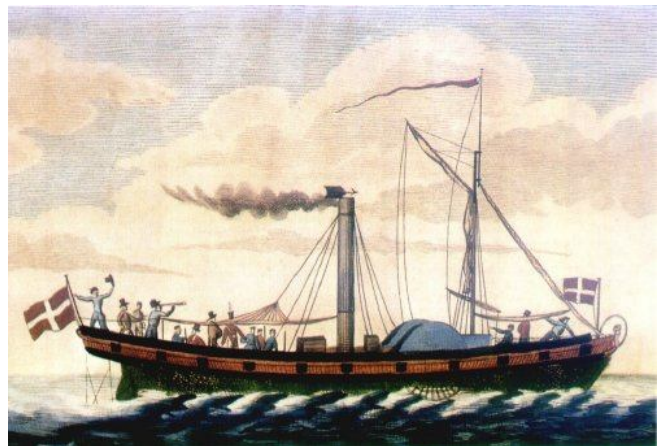
H. C. Andersen: Mit Livs Eventyr

I det følgende halve århundrede blev der anlagt en lang række jernbanestrækninger i hele Danmark; hovedstrækningerne var statsbaner, mens sidestrækningerne typisk blev bygget som privatbaner. Anlæggelsen af jernbaner fik afgørende betydning for turismen langs de danske kyster ved at gøre lokaliteter, som tidligere lå meget langt væk fra alfarvej, tilgængelige for et stort publikum.

Til søs skete der også forandringer. Den største enkeltbegivenhed var indsættelsen i 1819 af dampskibet "Caledonia" i fast rutefart mellem København og Kiel. Skibet kunne

medføre 30 passagerer, men fik hurtigt øgenavnet "Pjaske-Malene", hvad der formentlig var en hentydning til, at der var tale om en hjuldamp, der alle fremskridt til trods næppe har været nogen særlig behagelig oplevelse at befinde sig om bord på.

Men dampskibene var kommet for at blive, og i 1828 indsatte postvæsenet dampskibet "Mercurius" på Storebælt, der kunne gøre turen fra Korsør til Nyborg på den formidabelt korte tid af 2 timer. I 1840'erne blev der direkte dampskibsforbindelse mellem København og Aarhus og Aalborg, og den første jernbanefærge på Lillebælt mellem Fredericia og Strib blev indsat i 1872.

Landevejstrafikken gennemgik til en begyndelse ikke en tilsvarende udvikling. Endnu omkring århundredskiftet kunne man møde tre slags offentlig personbefordring på landevejene: postvæsenets officielle diligencer, ekstraposter (altså private lejevogne) og dagvogne. Den sidste diligence kørte i 1912, mens dagvognene fik en oplomstring. Det var private – ofte åbne – hestekøretøjer, hvis ejere blev betalt af postvæsenet for at befordre breve og pakker, mens de for egen regning medtog rejsende og rejsegods. Dagvognene forbandt landdistrikterne med jernbanestationerne og var således en forløber for de private rutebiler. Den første danske rutebilrute blev åbnet mellem Nykøbing F og Nysted i 1903, og

Den fælles fortælling

rutebilerne blev efterhånden en alvorlig konkurrent, ikke blot til dagvognene, men også til mange af de små sidebaner.

De første privatbiler begyndte at vise sig på de danske veje i 1890'erne og afstedkom helt nye trafikregler. For at undgå trafikkaos og for at tilgodese andre vejfarende bestemte

amtsrådet i Odense i 1899, at biler kun måtte køre på hovedvejene og kun i dagtimerne. I Maribo amt gik man i bogstaveligste forstand et skridt videre og anordnede, at dersom "Motorvognen møder kørende eller ridende, skal der gå en mand forud for at advare disse og skal derhos Vognen holde stille, mens de passerer forbi". Hvermandseje er bilen først blevet inden for de sidste 30-35 år, men allerede fra 1930'erne var privatbilen et markant træk i trafikmønstret og dermed også i turismen. Turistrejser med bus begyndte så småt i 1930'erne, men tog først rigtig fart efter 2. verdenskrig.

I luften foretog englænderen John Stringfellow den første motordrevne flyvning i 1842. Han havde påmonteret sit flyvende apparat en lille dampmaskine, og flyvningerne var vellykkede – men de foregik inden døre og mistede derved noget af deres praktiske betydning. Det var de to amerikanske brødre Wright, som i 1903 gennemførte de første "rigtige" flyvninger.

Ved hjælp af en lille benzinmotor hævede deres maskine sig næsten 3 meter i vejret, og i løbet af de 12 sekunder, den var i luften, tilbagelagde den 40 meter. I Europa var danskeren Jens Christian Ellehammer den første i luften i 1906, og i 1927 kunne Charles Lindbergh som den første flyve over Atlanten.

Det Danske Luftfartselskab DDL blev stiftet så tidligt som i 1918, og den første ruteflyvning fandt sted i 1920 fra København til Malmö. Den første danske indenrigsflyrute åbnede i 1936 mellem Aalborg og København.

Den fælles fortælling

Sociale forandringer

Samfundsudviklingen førte til, at der opstod en ny befolkningsgruppe, der var hjemmehørende i byerne – og hvis tilgang til tilværelsen var væsensforskellig fra adelens, gejstlighedens og bøndernes. Der var tale om købmænd, handelsfolk og i et vist omfang akademikere, der ikke var født til deres position, men som selv måtte arbejde sig op og skabe sig en tilværelse. Nogle af storkøbmændene blev hovedrige – et godt eksempel er Gehrtdt Hansen de Lichtenberg i Horsens, der i første halvdel af 1700-tallet fik opbygget et omfattende imperium, der bl.a. omfattede 20 kirker og 11 herregårde. Det var også storkøbmændene, der skabte nogle af Danmarks første industrivirksomheder; Lichtenberg etablerede således i 1731 en papirmølle i Engelsholm vest for Vejle, der ved at udnytte åens vandkraft producerede papir af gamle klude.

Borgerskabet kom derved efterhånden til også at omfatte et ikke ubetydeligt antal fabrikanter, og i det hele taget opstod en formuende samfundsklasse, som uden vanskelighed havde råd til at rejse både indenlands og udenlands – og som benyttede sig af denne mulighed, da først samfærdselsmidlerne var blevet udbygget. Stadig var der dog tale om en meget lille del af den samlede befolkning; det er blevet anslået, at der omkring 1. verdenskrigs udbrud i hele Danmark kun var omkring 5.000 personer, der havde den fornødne økonomi og de fysiske muligheder for at kunne tage på et ferieophold i 5-6 uger, som det i de kredse var kutymen.

Den fælles fortælling

Den omsiggribende industrialisering betød, at den ene nye fabrik efter den anden skød op i byerne og havde behov for arbejdskraft. Det medførte en kolossal vandring fra land til by. Landområderne blev langsomt affolket, mens industribyerne til gengæld havde svært ved at skaffe plads til de mange nye familier. Elendige sociale forhold i de lejekaserner, som i al hast blev flikket sammen, var den uundgåelige følge.

Industriarbejderens dagligdag var væsensforskellig fra tilværelsen på landet. Industriarbejderen oplevede for det første, at der var forskel på arbejde og fritid. På landet gik arbejde og fritid ud i ét; i princippet krævede arbejdet på landet konstant tilstedeværelse, og arbejdet og boligen var ét og samme sted. Det var den anden væsentlige forandring for industriarbejderen, at han boede og arbejdede to forskellige steder. Der opstod dermed et behov for transport mellem hjem og arbejde, og der opstod efterhånden også et behov for underholdning og fritidsbeskæftigelse, når industriarbejderen ikke var på arbejde.

Den stadigt stigende specialisering og det ensformige arbejde afstedkom et stigende behov for rekreation og for at komme væk fra byens os og larm. Parallellen til det romantiske tankesæt er ikke særlig fjern: bylivet er ”umenneskelig civilisation”, mens mennesket kan udfolde sig frit ude i ”naturen”.

Knagsted skriver til Overclausen:

”Du har flere Gange i Vinter slaet paa, at Du, naar det, ifølge Almanakken, som ingen Djævel længere tror paa, blev Sommer, vilde ud og lufte dit pædagogiske Skelet. Nu har en forrykt Læge raadet mig til at frekventere Karlsbad. Min Mave har jo længe, ligesom Agerbruget og Fruentimmerne, ikke været, som den burde. Du véd, jeg har fortalt Dig, at den – naa, du ynder ikke Detaillier, men, kortsagt, Livet er haardt! Naturligvis anser jeg en Karlsbaderkur for Humbug. Men da ogsaa jeg føler Trang til i nogen Tid at se andre Dyr og Mennesker, rejser jeg. Vil Du med?”

Gustav Wied: Knagsted (1902)

Arbejdsdagene var lange, og i udgangspunktet var der ikke noget, der hed ferie i form af sammenhængende fridage. I 1891 blev søndagsarbejdet imidlertid afskaffet – og det gav stødet til kolonihavebevægelsen, men det er en anden historie. I 1919 indførtes 8-timers arbejdsdagen, og efterhånden blev det muligt for flere og flere at holde fri både lørdag og søndag: Weekendens var opfundet. Men egentlig ferie blev først indført med ferieloven i 1938, der til en begyndelse gav alle arbejdere og funktionærer ni dages ferie om året – og vel at mærke med løn.

Sundhed gennem vand

De væsentligste forudsætninger for den moderne turisme var således tankerne om det ”naturlige liv”, de tekniske fremskridt inden for samfærdselsmidlerne

Den fælles fortælling

og de sociale forandringer, der opstod i kølvandet på industrialiseringen med adskillelsen mellem arbejde og fritid. Hertil kom allerede fra slutningen af 1700-tallet spørgsmålet om helse og velvære, som fik stor betydning for den spirende turisme, også i Danmark.

Ligesom aristokratiet i århundreder havde søgt ud på landet, søgte det bedre borgerskab i stigende omfang ud til kysterne for at ”rense sig” efter mange måneder i det ”smudsige” byliv. Men de mere filosofiske forestillinger om det ”rene” liv i naturen blev nu suppleret med et mere direkte og konkret ønske om sundhed og velvære, først i form af kurophold ved helbredende kilder, siden i form af egentlig badeferie.

For at finde oprindelsen til kurbegrebet skal vi tilbage til det gamle Rom. Lige siden oldtiden har man vidst, at kurbade og indtagelse af mineralvand har en gunstig indvirkning på helbredet. Fra billedmateriale og udgravninger ved vi, at en romersk badetur var et sandt orgie af kolde og varme bade, olier og massagebehandlinger – og alt sammen i smukke, æstetiske omgivelser. Men det var vandet, der var i centrum. Ordet spa stammer således fra romerne og er en forkortelse for ”sana per aqua”, altså ”sundhed gennem vand”.

Hele 80 forskellige steder i Europa, hvor varmt, mineralholdigt vand strømmede op af jorden, oprettede den romerske hær bade, for at de romerske soldater kunne holde sig sunde og raske, selvom de var langt væk fra Rom. Den dag i dag røber byernes navne denne deres oprindelige rolle: Bath i England, Spa i Belgien, Baden-Baden og Wiesbaden i Tyskland – for nu blot at nævne et par stykker.

Industrialiseringen og vandringen fra land til by førte til en kraftig vækst i antallet af indbyggere i København og de andre større byer, hvor et stort antal mennesker blev stuvet sammen i uhumske lejekaserner. De hygiejniske forhold var alt andet end tilfredsstillende, og sygdomsepidemier havde ofte let spil. Det førte til, at lægevidenskaben anbefalede dem, der havde råd, at forlade byerne så meget som muligt for at søge frisk luft og helsebringende

kure. I første omgang førte det til, at det bedre borgerskab opsøgte de tyske kurbade, der var anlagt ved mineralholdige kilder, og hvor man tilbragte en stor del af dagen med at indtage det foreskrevne antal glas mineralvand på nøje fastlagte klokkeslæt. Navnlig i Tyskland skabtes i de øverste sociale lag en tradition for at tilbringe en del af sommeren på et sådant kursted.

Den fælles fortælling

Disse kurrejser var det første udtryk for, at rejselivet for alvor begyndte at vinde indpas i andre end de allerhøjeste samfundslag. De var – som i Knagsteds tilfælde – først og fremmest begrundet i gigt- og mavebesvær, men efterhånden blev valget af rejsemål i stigende grad bestemt af ønsket om fornøjelser og oplevelser.

Samtidig fandt lægevidenskaben ud af, at man kunne opnå en endnu større helbredende virkning gennem salte havbade. Ideen med at bruge det ”rigtige” hav i en helbredende sammenhæng begyndte ved den sydengelske kyst omkring Brighton i 1700-tallet, men bredte sig hurtigt til Nordfrankrig, Holland og Nordtyskland. Den stadig mere udbredte opfattelse var, at havbade ikke blot var den rigtige kur mod en lang række sygdomme og dermed vejen til virilitet og livskraft, men at havbade desuden var yderst gavnligt for moralen og modvirkede usædelig opførsel.

”Man skal ikke tage sit første Søbad før på den tredje Dag efter Ankomsten. I den første Uge skal man ikke tage mere end 3 Bade. Man skal ikke opholde sig længere end 5 Minutter i Vandet, da Badets Virkning så allerede er indtraadt...”

Ved Skagen Søbad opnaaes Bedring og Helbredelse for følgende Sygdomme og Svagheder: Nervesygdomme af enhver Art, Lammelse, Krampe, Neurasthenie, Neuralgisk Hovedpine, nervøse Lidelser i Strubehovedet, Hjærtet og Fordøjelsesorganerne, Ischias; Helbredelse ved varme Søbade med Massage, Søvnløshed og aandelig Depression. Endvidere Skrophulose og Rachitis, Tuberkulose, kronisk Katarrh i Luftrøret, Høsnue, Kighoste, rheumatiske Sygdomme – særlig kronisk Muskel- og Ledrheumatisme, Hudsygdomme og forskellige Kvindesygdomme”.

Skagens Badehotel på Grenen, brochure (1912)

Den første kuranstalt med havbade i det daværende Danmark åbnede i 1819 i Wyk på vadehavssøen Föhr. Det begyndte i det små, men det blev ligefrem mondænt, da en begejstret kong Christian 8. henlagde sin sommerresidens til Föhr i årene 1842-47, hvor han med stor fornøjelse badede i det salte hav. Han fik i sagens natur følgeskab af en betragtelig skare af hoffolk fra København, og selvste H. C. Andersen måtte drage til Föhr i 1844, fordi han var blevet inviteret af prinsesse Wilhelmine. Hun kom for resten til at lægge navn til kurbadet, idet det med kongelig approbation blev døbt ”Wilhelminen-Seebad”.

I det nuværende Danmark var Fanø først. Det begyndte med, at et par sejlskibskaptajner kom i kontakt med nogle tyske pengemænd, der foreslog at gøre Fanø til et kursted. Det førte til etableringen af Hotel Nordby i 1863, hvor badningen foregik i al ærbarhed fra nogle flåder ude i vandet, forsynet med store markiser, der hindrede

Den fælles fortælling

ethvert udsyn til de badende damer og herrer. Som det fremgår af næste kapitel, kom der for alvor gang i udviklingen på Fanø, da Dansk Touristforening var blevet stiftet i 1889.

I det hele taget var 1880'erne det årti, hvor man for alvor begyndte at satse på kuranlæg rundt om i Danmark. Der blev bygget kuranstalter i bl.a. Silkeborg, Sæby og Marienlyst ved Helsingør. Patientgrundlaget, ”som fortrinsvis bestod af velnærede grosserere og blodfattige frøkener”, var nu tilsyneladende stort nok til at kunne udgøre det økonomiske grundlag for disse foretagender. Samtidig opførtes de første badehoteller ved den jyske vestkyst, nemlig i 1884 i Søndervig og Blokhus. Bornholms første badehotel åbnede i 1887, Løkken fik sit badehotel i 1895, og det fornemste af dem alle, Skagens Badehotel på Grenen, slog dørene op for et kræsent og internationalt publikum i 1898.

”Vi ville besøge denne ”Danmarks afkrog”, sandørkenen mellem to brusende have, byen som ikke har gade eller stræde, høre måger og vildgæs opfylde luften med skrig hen over de ubevægelige sandklitter og den tilfyggede, begravn kirke. Er du maler, da følg os herop, her er motiver for dig, her er sceneri for digtning; her i det danske land finder du en natur, der giver dig et billed fra Afrikas ørken, fra Pompejis askehøjder og fra de med fugle omsværmede sandbanker i verdenshavet. Skagen er nok et besøg værd”.

H. C. Andersen i ”Folkekalender for Danmark” (1860)

Kunstnerne kom først

Det er et iøjnefaldende træk, at de kendteste af de badesteder, som opstod i slutningen af 1800-tallet i Danmark, først blev opsøgt af kunstnere, inden de blev ”opdaget” af ”almindelige” turister. Kunstnerne – fortrinsvis forfattere og malere – var tydeligvis trendsættende og kom til at fungere som (delvis ufrivillige) PR-folk for disse (indtil da) fuldstændig ukendte lokaliteter. For malernes vedkommende var deres tilstedeværelse, først ved Nordsjællands kyster og siden i Skagen, et udtryk for et ”ungdomsoprør” mod den herskende malemåde. De var naturalister og ønskede at forevige det ”virkelige liv” – i modsætning til den ”gamle” generation af malere, hvis ”sødladne romantik” havde det med at

”pynte” på virkeligheden i kunstfærdigt arrangerede opstillinger. De ”moderne” malere opsøgte fortrinsvis deres motiver uden åben himmel og lod lyset spille en afgørende rolle i deres kompositioner.

Den første maler, der kom til Skagen, var guldaldermaleren Martinus Rørbye, der i 1833 ”som god Eckersbergelev tegnede og malede alt, hvad han så, fiskerne i deres ”eksotiske” klæder, de tarvelige hytter i sandet, skibsvrag på stranden” – og få år efter var selveste

Den fælles fortælling

Blicher på besøg i Skagen. I 1839 skriver han om Skagens ”mørke tjærede træhuse, der er henstrøede i hen ved en halv mils strækning langs med bugten mod syden”.

Størst betydning for Skagen fik dog H. C. Andersens besøg i 1859. Han var der ganske vist kun i to dage, men det var nok til, at han kunne udstede en varm anbefaling til både forfattere og malere om at aflægge denne ”Danmarks afkrog” et besøg. Blandt de mest navnkundige forfattere, der fulgte Andersens anbefaling, var Meir Goldschmidt i 1865 – og så naturligvis det i enhver henseende kolossale kunstneriske fyrtårn ved navn Holger Drachmann, der både skrev og malede, og som aldrig gik af vejen for et godt gilde.

Da malerne omkring midten af 1800-tallet begyndte at søge deres motiver i naturen og i det ”virkelige liv”, var det dog ikke i første omgang Skagen, de fik øje på. De nordsjællandske kyster og fiskerlejer bød nemlig også på attraktive motiver – og så var de unægtelig tættere på hovedstadens pulserende liv. Kunstnerne begyndte at flokkes i Hornbæk og omegn – samtidig med at stadig flere ”landligere” valgte at tilbringe sommeren i og omkring fiskerlejet. En af de første var marinemaleren Carl Neumann, der i 1850’erne bl.a. tegnede ”Stokken” med kirkeblokken i Hornbæk, i 1868 kom Viggo Johansen for første gang, og det var ham, der i 1873 lokkede P. S. Krøyer og andre malervenner til Hornbæk.

På det tidspunkt havde den unge Holger Drachmann allerede slået sine folder i Nordsjælland i adskillige somre. Han besøgte slægtninge i Fredensborg og stiftede bekendtskab med lærerparret i Havreholm. Da han var blevet student i 1865, tilbragte han sommeren i Havreholm, og det var her den 19-årige kunstnerspire mødte den 15-årige Polly Culmsee, der blev hans livs store kærlighedsaffære. Han nøjedes dog ikke med at opsøge motiver til sine første marinemalerier i Nordsjælland; fra 1865 til 1874 var han jævnligt på Bornholm –

og fandt i øvrigt her sin første hustru, omend ægteskabet kun varede i tre år. Fra 1870 blev Drachmann en ofte tilbagevendende gæst på Hornbæk Kro, men i løbet af 1870’erne gled maleriet efterhånden i baggrunden til fordel for et omfattende forfatterskab, der omfattede både prosa og poesi. Sit litterære gennembrud fik han i 1872 med digtsamlingen ”Digte”.

Den fælles fortælling

Det var næsten uundgåeligt, at en søgende kunstnersjæl som Drachmann også måtte til Skagen. Måske spillede det dog også en rolle, at han og de andre kunstnere efterhånden følte sig lovlig ”omklamret” af det ferierende borgerskab i Hornbæk. Han kom første gang til Skagen i 1871, og han var straks på det rene med, at her kunne han virkelig udfolde både sit malende og sit skrivende talent. Indtil hans død i 1908 blev Skagen et af hans foretrukne opholdssteder, og i 1903 bosatte han sig permanent i Villa Pax i Skagen. Drachmann vedblev dog med at tage til Hornbæk, og det er i smuk overensstemmelse med hans livsbane, at han døde under et ophold i Hornbæk, men at hans urne i et veritabelt triumftog blev transporteret til Skagen, hvor hans gravsted som bekendt findes ude på Grenen.

”Sommeren [1874] kom, og en skøn dag, det var den 13. juli, kom en ung langhåret maler slæbende på sin malerkasse og bad om logi og mad. Han spiste 3 stegte duer og kunne vist have spist flere, selv lignede han en af Faraos magre køer. Jeg fik lov til at bringe ham the og tog ham ordentlig i øjesyn; ja, han var ikke af de værste. Hans navn var Michael Ancher. Og det gik som i Bjørnsons digt: ”Da kom en maler og satte sig ned, han malede stranden og hende med”.

**Anna Anchers erindringer (1911),
citeret af Ingeborg Rørbye**

Drachmann fik hurtigt følgeskab af stribevis af andre malere på Skagen. I de følgende år kom bl.a. Carl Locher, Michael Ancher, Laurits Tuxen, Viggo Johansen, nordmanden Christian Krohg og svenskeren Oscar Björk. De indlogerede sig på Brøndums Hotel, og en af dem gjorde et ganske særligt indtryk på husets 14-årige datter. Seks år senere blev hun gift med ham, kom til at hedde Anna Ancher og blev

en fortræffelig malerinde i egen ret. Anna og Michael Ancher bosatte sig i Skagen; i 1884 flyttede de ind i huset på Markvej, der i dag er indrettet til museum.

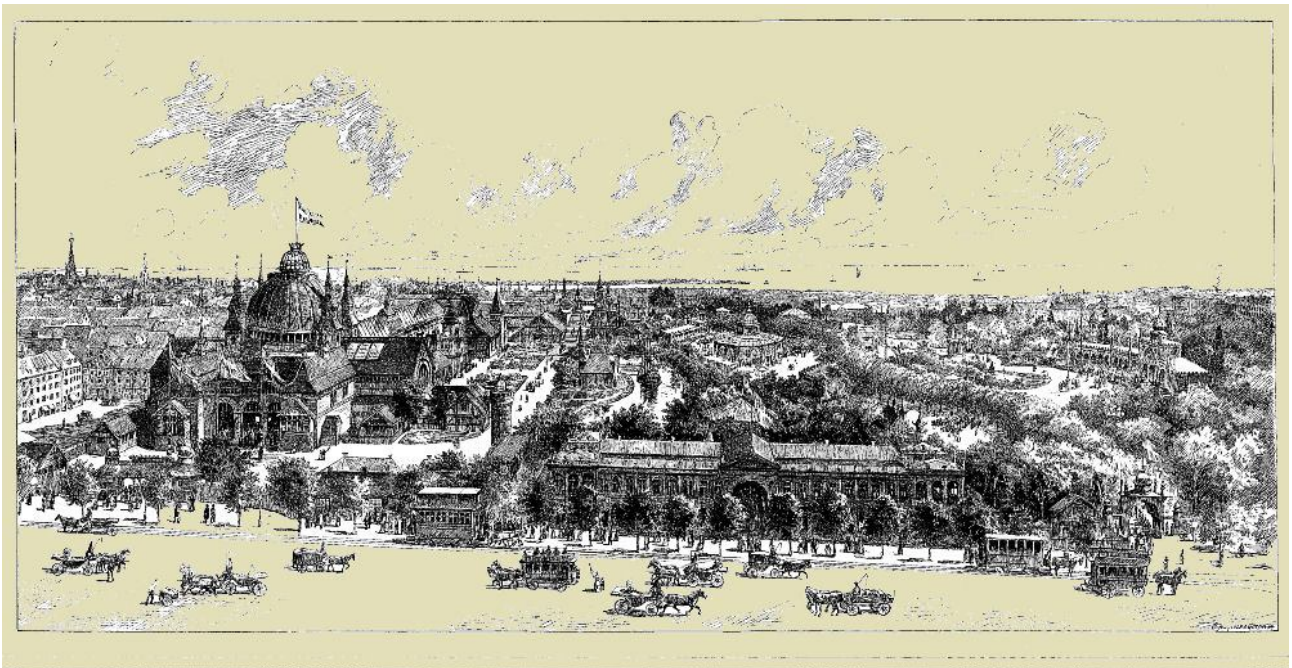
Den utvivlsomt mest kendte – og nogen vil sige: største – Skagensmaler lod imidlertid vente på sig. Men på opfordring af Michael Ancher indfandt P. S. Krøyer sig i sommeren 1882 og uddistancerede straks de andre – inklusive Michael Ancher – med sin hurtighed og sin virtuositet. I 1889 giftede Krøyer sig med den smukke tyske malerinde Maria Triepcke, der ved ægteskabet blev til Marie Krøyer. Ægteparret Krøyer blev snart fast sommerinventar i Skagen, og sammen med ægteparret Ancher var de i årene omkring århundredskiftet de ledende skikkelser i kunstnerkolonien på Skagen.

Den fælles fortælling

Det begyndte i 1888

Man kan næsten sætte dato og klokkeslæt på. Den moderne danske turisme kom nemlig til verden i sommeren 1888, hvor København var vært for en kæmpe stor og meget ambitiøs udstilling, der skulle være Skandinaviens svar på de store verdensudstillinger i London og Paris. Til stor forbløffelse for arrangørerne strømmede de udenlandske gæster til København den sommer – og det var byen slet ikke forberedt på. Men det var en øjenåbner: turisme var åbenbart noget, man kunne tjene penge på.

Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København 1888. Tegnet af Knud Gamberg.

Den Store Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling var årets begivenhed i København i 1888. Udstillingen fandt sted på det areal, hvor nu Københavns Rådhus ligger, og i parentes bemærket var det ved den lejlighed, at Tivolis aldrig siden anfægtede verdensry blev grundlagt. Udstillingen åbnede i den grad hele verdens øjne for København og Danmark som turistmål, og til alles overraskelse fandt ikke færre end 120.000 udenlandske gæster vej til den danske hovedstad den sommer.

Udstillingen var altså en forrygende succes, men den rejste samtidig spørgsmålet, om København – og resten af Danmark med – i det hele taget var i stand til at tage mod en større turistinvasjon. Det viste sig nemlig med al ønskelig tydelighed, at København ikke kunne leve op til et rejselystent, internationalt publikums forventninger.

Lægen Emil Hornemann ramte sikkert plet, da han få år før udstillingen karakteriserede hovedstaden i følgende vendinger: ”København er en meget skiden by, og enhver, der fra landet kommer ind gennem dens porte, bliver straks slået af den slette luft”. Intet under, kan

Den fælles fortælling

man sige. I 1888 var såvel kloakker som wc'er ikke-eksisterende begreber i København. Hertil kom, at de knap 300.000 indbyggere om aftenen måtte famle sig vej ved den søvnige belysning, som 2.000 gaslygter kunne tilvejebringe, for elektriciteten blev først indført i 1892. Det særdeles beskedne københavnske natteliv henlå således i buldermørke, og det gav heller ikke ligefrem basis for en massiv turistpropaganda, at byen højst rådede over en håndfuld hoteller, hvis standard bestemt lod meget tilbage at ønske, samt at transportmidlerne i byen stort set kun omfattede en flok hestedroscher, forspændt nogle radmagre krikker, hvis kuske ikke ligefrem var berygtede for deres tjenstvillighed.

Danmarks første "Touristforening"

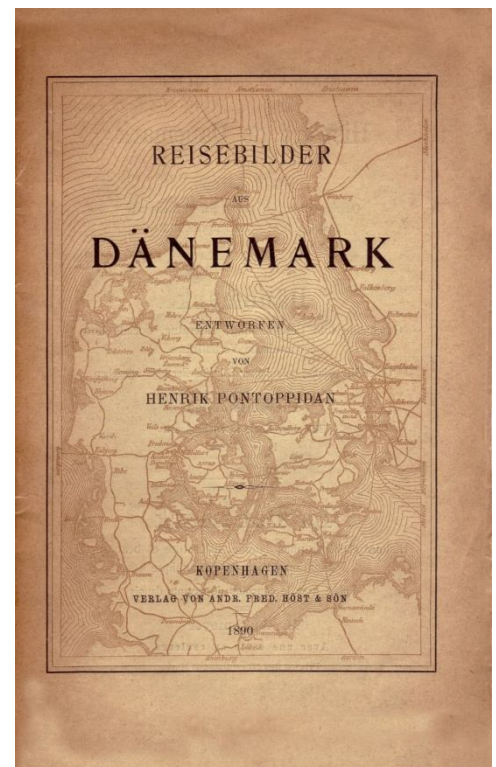
Der var altså behov for en omfattende og gennemgribende produktudvikling, hvis succes'en fra 1888 skulle følges op af turistbesøg i større målestok. Så snart udstillingen lukkede, fandt da en kreds af mænd sammen, som havde indset dette behov. Forsamlingen bestod næsten udelukkende af lensgrever, kammerherrer, grossererere og overretssagførere – og det bør ikke undre, eftersom de var repræsentanter for de samfundsgrupper, som på den ene side selv havde økonomisk mulighed for at tage på turistrejser og dermed besad det fornødne internationale overblik, og som på den anden side så gode muligheder for at skabe en forretning på turisme til Danmark.

Formålet med deres diskussioner var at oprette en dansk turistforening, som bl.a. skulle arbejde for at få forbedret hovedstadens turistfaciliteter. Allerede den 17. januar 1889 kunne de stifte "Dansk Touristforening" og vælge den første formand, som blev lensgreve F. Raben-Levetzau til Aalholm. Bemærk, at turist staves med "ou": hermed markeres, at ordet endnu ikke var hverdagskost i det danske sprog.

Foreningen var, som også navnet antyder, landsdækkende, men med København som udgangspunkt for aktiviteterne. Efterhånden oprettedes lokalafdelinger ude i landet; de første kom i 1895 i Kolding og Skanderborg. Allerede i 1893 var der imidlertid blevet stiftet en uafhængig turistforening i Vejle, og flere jyske byer fulgte efter: Aarhus, Mariager, Hobro, Silkeborg og Ribe – for nu at nævne nogle af de første.

Havet som sindbillede på Danmark

Der var opgaver nok for turistforeningerne at kaste sig over – store og små mellem hinanden. "Den Danske Touristforening" ville bl.a. forbedre hotelstandarden og

Den fælles fortælling

"Havet! ..... Det er her overalt det første og det sidste, Begyndelsen og Enden. Hvorhen du rejser i dette Land – bestandig vil dette vuggende, endeløse Blaa vinke dig i Møde, før du aner det, ... snart venligt smilende, halvt fortroligt, ligesom lokkende dig ud til sig med sine hvide, gyngende Skumblomster, hvormed det har smykket sit Bryst; ... snart i hvilende Ro, nøgent og dejligt, slumrende døsig hen i en vid Blånen med Himlen i sin Favn; ... snart igjen med truende Åsyn, rynkede Bryn, med Fråde om sine tusinde brølende Munde, hvis Stemmer forfærde dig, mens det ligesom hungriigt dundrer med sin stærke Klo mod Kysten efter Bytte...

Endnu synes man da også overalt at blive mindet om denne Landets Oprindelse. Bestandig, hvor man end færdes, føres Tanken uvilkårlig tilbage til Havet. Denne Overfladens karakteristiske Bølgeform, som overalt møder Øjet; de løvrige Skoves ejendommelige Sus, der minder En om Bølgens Brusen; Beboernes havblå Øjne, deres blege Hud og lyse Hår, ja selv deres Gemyts sælsomme Koldblodighed, en ejendommelig Forening af sejt Styrke og blød Eftergivenhed – alt synes En en Arv fra det Hav, som Land og Folk skylder sin Tilblivelse."

Henrik Pontoppidan: Reisebilder aus Dänemark (1890)

(Citat fra den oprindelige danske tekst)

udfoldede store anstrengelser for at få statsbanerne til at sørge for mere lys i togene og til at ændre køreplanerne, så de blev mere turistvenlige.

Men turistforeningen påtog sig også at udforme det første officielle "hverve-materiale" for Danmark som turist-destination. Det var lidt af et scoop, at man allerede i 1890 formåede den også i udlandet kendte forfatter Henrik Pontoppidan til at skrive teksten til et hæfte på tysk med titlen "Reisebilder aus Dänemark".

Pontoppidan anslår i dette hæfte et tema, som siden har været gennemgående i den måde, hvorpå Danmark som rejsemål er blevet fremstillet – navnlig over for et tysk turistpublikum: Han gør havet til et sindbillede på Danmark og danskerne og dvæler længe i skildringen af havet, strandene og strandingerne ved de danske kyster.

I skriftet er der eksempelvis et langt afsnit om Skagen, der indledes med disse ord: "Den, der vil se Havet i dets Vælde, skal rejse til Skagen. Han lærer da samtidig Klitten at kjende i dennes største Udstrækning og stifter endelig Bekjendtskab med en By, der i Ejendommelighed søger sin Lige".

Fanø Nordsøbad mellem dansk og tysk

En af de opgaver, som den nystiftede turistforenings formand kastede sig over med særlig entusiasme, var etableringen af kursteder i Danmark. Han rejste simpelthen landet tyndt for at finde

Den fælles fortælling

egnede lokaliteter, og det første resultat var etableringen af det imponerende kur- og badested Fanø Nordsøbad. Bag den ny virksomhed skjulte sig ganske vist i langt overvejende grad tysk kapital, men Raben-Levetzau satte sig selv i formandsstolen.

Ved den pompøse festmiddag, som markerede åbningen af Fanø Nordsøbad i 1892, kunne formanden oplyse, at ”badningen finder sted fra vogne, der køres ud i havet, og damer og herrer kan, om de ønsker det og er anstændigt påklædte, bade sammen, men kan også bade hver for sig”.

Stilen og klientellet var i international klasse. De mange gæster, der bl.a. kom fra Hamburg og Wien, kunne sammen med prominente danskere som kronprinseparret, Holger Drachmann og Georg Brandes lade sig underholde af et orkester i Kurhotellets store sal, der kunne rumme 400 mennesker. Fanø var med ét slag blevet et mondænt og særdeles eksklusivt feriested. Både formanden og en række andre notabiliteter købte grunde på Fanø og opførte sommervillaer til eget brug.

Der var den særlige finesse, at Nordsøbadet altså var ejet af tyskere, mens Strandhotellet fra 1892 og Hotel Kongen af Danmark fra 1893 var danskejede. Det hele var imidlertid underlagt Nordsøbadets direktion, som sad på det væsentligste aktiv: adgangen til stranden.

Den fælles fortælling

Det hører også med til billedet, at hvis Fanø ikke var i stand til at tiltrække et stort antal tyske gæster, ville økonomien hurtigt blive særdeles anstrengt.

Blandt dem, der valgte Fanø som feriested, var brygger Carl Jacobsen fra København. Ligesom så mange andre af det bedre borgerskab havde han sendt kone og børn på badeferie, mens han selv passede forretningerne i hovedstaden og nøjedes med at opholde sig på Fanø i weekenden, hvor han indlogerede sig på det danskejede Hotel Kongen af Danmark. Om aftenen lørdag den 1. august gik han en tur langs stranden, hvor han ifølge sin egen beretning til dagbladet Politiken iagttog, hvorledes de tyske gæster havde opført store sandvolde på stranden, som de havde prydet med tyske flag. Det var der sådan set ikke noget mærkværdigt i, eftersom ”øen er dansk og badestedet tysk”. Men han bemærkede et par steder, at det danske flag på ”den øjensynligste måde var hånet”. Øverst på stangen vajede et stort tysk flag, mens der nedenunder på samme stang var fastgjort et lille dansk flag. Jacobsen reagerede resolut: ”At en forhånelse af vort flag hermed var tilsigtet, var jeg ikke i tvivl om; det oprørte mig, og med min stok trak jeg det tyske flag ned..., rev det itu og kastede det i vandet”.

Jacobsen fik øje på yderligere én flagmæssig utilbørlighed, og også her vederfaredes der det tyske flag den samme skæbne. Det skabte furore hos de tyske gæster på badestedet, og direktionen bad Jacobsen om at fremkomme med en undskyldning, men det afslog han. Den følgende dag modtog Jacobsen da et brev

fra direktionen, der udviste ham fra badestedet. Da han afrejste med postbåden, råbte de danske gæster hurra, mens de tilstedeværende tyskere trakteredede ham med en pibekonzert og diverse skældsord. Brygger Jacobsen blev efterfølgende støttet af de danske myndigheder, mens de tyske medier opfordrede til at boykotte Fanø som feriested. Sagen skabte således stor opmærksomhed og bidrog til at give Fanø Nordsøbad et uheldigt omdømme, der varede frem til 1904, hvor det kom på danske hænder og skiftede navn til Fanø Vesterhavsbad, men faktisk blev det aldrig nogen stor succes. Det sidste af de tre hoteller blev nedrevet i 1991.

Dette sammenstød mellem dansk og tysk på Fanø havde naturligvis en sammenhæng med, at Danmark i 1864 efter den ulyksalige krig mod Preussen og Østrig havde måttet afstå Slesvig, Holsten og Lauenborg til Preussen. Den dansk-tyske grænse blev trukket langs

Den fælles fortælling

Kongeåen, det danske kongerige blev reduceret med omkring en tredjedel af sit areal, og indbyggertallet faldt med ét slag med 38 %. Indtil Genforeningen i 1920 optrådte de tyske myndigheder i Nordslesvig (Sønderjylland) efter de dansksindedes mening særdeles nævenyttigt og der blev iværksat en ihærdig fortyskningsproces.

En af de mest aktive ”germanisatorer” var pastor Jacobsen i Skærbæk, der igangsatte en lang række tysksindede forretningsinitiativer. Jacobsen var således den egentlige initiativtager bag stiftelsen af selskabet ”Nordseebad Lakolk auf Röm” i 1898. Der opførtes i al hast et par norske blokhuse samt to barakker, hvor der både var værelser og spisesal, og de første turister på Rømø kunne indfinde sig i juli 1898. Der var ganske vist kun et sandet hjulspor mellem færgens anløbssted i Kongsmark og badestedet på Lakolk, men det klarede Jacobsen & Co. i en håndvending: de etablerede nemlig en 4 km lang jernbane, hvor vognene blev trukket af heste – således at turen tværs over Rømø blev en efter forholdene

ganske behagelig oplevelse. I hastigt tempo udvidedes badestedet med en kæmpestor spisesal med plads til 400 gæster (der fik navnet ”Kaiserhalle” – mindre kunne ikke gøre det), adskillige nye huse, gangbroer i sandet, og i 1901 stod den enorme træbygning ”Drachenburg” med hotelværelser i tre etager klar til at tage mod publikum.

Det ny badested søgtes naturligvis stort set udelukkende af et tysk publikum, og hvis man skulle være i tvivl om pastor Jacobsens ståsted, kunne man i en indbydelse til yderligere aktietegning i badeetablissementet i 1900 læse, at man var på udkik efter ”aktionærer med tysk sindelag og af arisk afstamning”, og som svar på en forespørgsel fra en embedsmand i Hamburg, der påtænkte at holde ferie på Rømø, skrev man tilbage, at Lakolk var ”ausgeprägt antisemitisch”, udpræget antisemitisk. Det viste sig i øvrigt, at pastor Jacobsen og hans medejere havde slået større brød op, end de kunne bage. Hele herligheden blev erklæret konkurs i 1903, og året efter blev pastor Jacobsen erklæret personlig konkurs og afskediget på gråt papir fra sit embede i Skærbæk.

Takt og tone

I slutningen af 1800-tallet og i de første årtier af 1900-tallet blev der efterhånden bygget adskillige badhoteller langs de danske kyster, og det er interessant at konstatere, at de

Den fælles fortælling

"Han havde på samtalerne ved bordet forstået at der både i Jylland og på Sjællands nordkyst i de seneste år var blevet opført et ganske stort antal badehoteller, for pludselig skulle alle fra det bedre københavnske borgerskab på badehotelferie. Efterspørgslen var stor, og der blev derfor bygget ivrigt. Da hotellerne udelukkende skulle anvendes i sommertiden, sparede man gerne – det var i hvert fald tilfældet på dette hotel – på byggeomkostningerne. Væggene mellem værelserne var papirtynde, og dørene sluttede så dårligt, at han ikke kunne undgå at høre hvad der blev sagt i naboværelserne, hvis der blev talt blot nogenlunde højt... Man levede i et univers der kun bestod af hotellet, af badehusene og badevognene som blev kørt ud i vandet, og det eneste der var virkelig vigtigt, var middagen – og så de øvrige gæster."

Mette Winge: Et udestående. Romanen foregår i slutningen af 1880'erne.

første badehoteller blev placeret på lokaliteter, som siden udviklede sig til at blive nogle af Danmarks mest kendte og skattede feriesteder: I Nordsjælland Tisvildeleje (1895) og Gilleleje (1896), i Nordjylland Løkken (1895), Tversted (1896) og naturligvis Skagen (1898).

Badehotellernes gæster blev som regel tre-fire uger på samme sted og vendte i øvrigt som oftest tilbage til det samme badehotel år efter år. Som hovedregel var værelserne temmelig spartansk indrettede med kun det allernødvendigste udstyr. Tøjet hang man på et søm på væggen i værelset, og det var en luksus, hvis der var rindende vand på værelset. Det afgørende for hotelgæsterne var, at man kunne nyde freden og roen, den friske luft og de efter sigende sunde havbade. Man spiste alle dagens måltider på hotellerne, og man sad på samme plads ved samme bord under hele

opholdet. Pladsen fik man tildelt af hotelværten, der tog hensyn til samfundsmæssig status og anciennitet. En vigtig del af ferielivet var nemlig, at man kom sammen med de rigtige mennesker (og om alt gik vel var i stand til at finde et passende parti til sin giftefærdige søn eller datter).

Badehotellerne var forbeholdt et formuende publikum – og ikke sjældent roste badehotellerne sig af, at der blandt gæsterne var både kongelige og adelige. Gik man så at sige et trin ned ad stigen, var der mindre og mere beskedne badepensionater, som søgtes af et knap så velbeslået klientel. Badepensionaterne skød også op i årene omkring forrige århundredskifte – blandt dem Clausens Hotel i Sæby, hvor forfatteren Herman Bang i 1902 lod sin lille roman "Sommerglæder" foregå – om end hotellet i bogen er omdøbt til "Brasens Hotel".

Den fælles fortælling

At tage på badehotel eller badepensionat kunne være en ganske vanskelig kunst, fordi man risikerede at måtte omgås folk, man ikke kendte – og som måske hørte hjemme i en anden samfundsklasse, end man selv gjorde. Men hjælpen var nær: Man kunne nemlig ifølge Emma Gads ”Takt og Tone. Hvordan vi omgaaes” fra 1918 støtte sig til nogle enkle regler. I spisesalen skal man ikke føre højrøstet tale sammen med den gruppe, man følges med – fordi man så bliver ugleset af de øvrige gæster. Man skal ganske bestemt heller ikke vise sig i spisesalen med sandaler, strand-tørklæder og forblæst hår – det er simpelthen bandlyst. Og

*”Chefportieren stod i krogen,
da jeg skrev i fremmedbogen
”Egon Sofus Olsen,
murerarbejdsmand”.
- Kald Dem hel’re murermester!
Tænk på vore fine gæster! sa’ han.
Vi har hele tre af adelsstand!
Her bor komtessen,
greven, ja, og enkebaronessen.
- Vi er fa’me ligeglade,
for vi bor i Ajelgade
og er blå i røven! Ku’ du li’ å’ se?
(...Karoline blev bleg som en bagvendt
ble!)*

*Plads vi fik dog på hotellet.
Værelset var trist som spjædet,
hvor jeg sad så ofte, da jeg var rekrut.
På divanen midt i kroen
smed jeg mig og løsned’ skoen.
Radioen meldte, den var 6-nul-dut.
Så lød gong-gong’en
og vi skred til middag i salonen
Vi fik hummer, ih, du milde!
Skønt vi sled som vi var vilde
fandt vi fa’me ingenting at pille a’.
(...Karolines røg over på grevens fad.)”*

**Uddrag fra: Aksel Andresen:
”Murerarbejdsmandens ferie”**

Svikmøllen (1939)

når man er kommet op på sit værelse, gør man klogt i at huske, at man bor dør om dør med fremmede mennesker: ”Vær så lydløs som muligt på Deres værelse i de sene aftentimer og den årle morgen. Hav derfor ikke et opgør med Deres ægtefælle på Deres værelse i en sen aftenstund. Hele pensionatet vil næste morgen være på det rene med Deres stridspunkt”.

Emma Gad fortsætter advarende, at man skal være forsigtig med at stifte intime venskaber på sommerhoteller: ”Tilfældige sommerbekendtskaber, som man har syntes glimrende om i klitterne, tager sig som oftest ikke ud i byen og passer sjældent ind i ens kreds”. Men det værste er dog, hvis man er så uklog at forlove sig under indtryk af de lyse nætter: ”Forlov Dem helt ikke i en sommerferie på et badehotel. Husk, der er så godt som ingen konkurrence, og De kan blive frygteligt skuffet ved at se genstanden for Deres hurtigt opståede passion under mere civiliserede forhold”.

Et særligt kapitel var selve badningen. Det foregik fra særlige badevogne, hvor man klædte om – både før og efter badningen. Når man var blevet iført det

Den fælles fortælling

særdeles takkelige badetøj, hejste man et flag – og det var signalet til, at bademanden skulle trække vognen ud i vandet, så man kunne hoppe i bølgerne uden at vise mere end højst nødvendigt. Tit var det et ældre ægtepar, som passede badehusene. Han skubbede vognen, mens hun udlejede badetøj efter behov – og som under alle omstændigheder sørgede for, at badetøjet blev skyllet op efter brug og hængt til tørre, så det var klar til næste badegæst. Badevognene blev efterhånden afløst af badehuse, der stod fast på stranden. Badehotellerne havde egne badehuse til deres gæster, men fra 1920'erne blev det almindeligt, at private fik bygget badehuse til eget brug. Badehusene har overlevet til vore dage i både Løkken, Blokhus og Lønstrup.

Parallelt med badehotellerne og badebustationerne blev der også i de mest søgte kyst- og badebyer udviklet privat indkvartering i form af udlejning af private boliger eller værelser. Utallige er historierne om familier, der om sommeren flyttede ind i udhuset eller op på loftet, så der blev plads til gæster i den bedste del af boligen. Turisterne var en kærkommen økonomisk håndsrækning, og med årene blev der råd til at ombygge udhuset eller at bygge et annex, hvor man så kunne huse turisterne om sommeren.

De første sommerhuse, campingpladser og vandrerhjem

Det var dog ikke alle dem, der havde økonomien i orden, som ønskede at indkvartere sig på badehoteller, badebustationer eller hos private. De ville have deres helt egen sommerbolig, og også på dette felt var Nordsjælland først. Et af de første eksempler på en sommervilla er maleren Frants Henningsens ”Rytterhuset” fra 1889, der blev tegnet af rådhusarkitekten Martin Nyrop på adressen Ndr. Strandvej 230 i Aalsgaarde.

Danmarks første sommerhusudstyknings fandt sted i Horneby Sand lige vest for Hornbæk. De første fire parceller, som staten udstykkede på Kystvej, blev solgt i 1886, og derefter fulgte i årene frem til 1919 de øvrige strandgrunde og parceller i Hornbæks ”lille plantage”. Køberne var primært velhavende københavnere med den energiske overretssagfører og forretningsmand Harald Chr. Plockross i spidsen. Han købte hele syv parceller, som han bebyggede i samarbejde med arkitekten Andreas Clemmensen med henblik på videresalg. Husene var inspireret af de italienske landhuse, og med disse ”gedigne sommervillaer” var ”det eksklusive præg over Kystvej-området således fastlagt helt fra begyndelsen”.

I Nordjylland blev to af de allerførste sommervillaer opført i Blokhus i 1902. Den ene blev opført af den aalborgensiske tobaksfabrikant Niels Chr. Kjær til højre for nedkørslen til stranden, den anden af købmand Thellufsen fra Pandrup lidt længere tilbage i klitterne. Kjær var i øvrigt selvkørende, når han var på ferie i Blokhus: Under en USA-tur i 1902 havde han købt en fabriksny Oldsmobile, der blev fragtet til Danmark, hvor den fik indregistreringsnummeret ”P 1” (P var kendingsbogstavet for Hjørring Amt). Bilen var den første, der kom til at køre i Blokhus, og Kjær brugte den til sin død i 1913. Og den er skam køreklar den dag

Den fælles fortælling

i dag: Den ejes af FDM, er Danmarks ældste indregistrerede bil og foreløbigt godkendt til kørsel frem til 2015.

Det var dog begrænset, hvor mange sommervillaer der blev bygget i Nordjylland i de første årtier af 1900-tallet. Men dem, der var, var lette at få øje på: De blev nemlig så vidt muligt placeret oppe på klittoppene, så man kunne profitere af udsigten over havet. Lokalbefolkningen derimod byggede med forkærlighed deres huse, så de lå i læ for den stride vestenvind.

Men tanken om at have sit eget fristed og samtidig tag over hovedet ude i naturen og helst ved kysten, havde slået rod. Allerede i 1912 udskrev dagbladet Politiken en arkitektkonkurrence om billige sommerhuse. Dagbladet begrundede udskrivelsen af konkurrencen med disse ord: ”Trangen til et eget sommerhus på landet er et af de mest iøjnefaldende fænomener for den, der betragter det moderne storstadsliv”, og bladet spåede ved samme lejlighed, at denne trang ”breder sig til stadig ny samfundslag og er i stigning”. Det kom i den grad til at holde stik, og Politiken fulgte da også konkurrencen op med en ny konkurrence i 1917, hvor det handlede om ideer til at bygge en ”feriehytte” til beskedne penge og med plads til to personer.

Efterhånden som arbejderne og håndværkerne fik mere fritid, og efterhånden som weekenden vandt mere og mere indpas, opstod der nemlig så småt et behov for et ”hus nr. 2” i nærheden af byerne. En ny bebyggelse af primitive ”weekend-hytter” skød op langs med strandene ved de større byer i 1920’erne og 1930’erne. Områderne findes stadig, og de er netop karakteriseret ved, at de ligger inden for cykelafstand fra byerne: Skæring og

Den fælles fortælling

Risskov nord for Aarhus, Kerteminde Sommerby, Ebeltoft bugt og Køge bugt er gode eksempler. Byggeriet var i bedste Klondyke-stil og omfattede alt fra udrangerede jernbanevogne til selvbygger-kolonihavehuse.

Også længere væk fra de store byer begyndte der at skyde ”tilfældige” sommerhuse op på udstykkede grunde, som nogle landmænd lod interesserede købere erhverve. Der var til en begyndelse tale om små træhuse, som regel kun med et enkelt rum; eksempler er Harrerenden i Lønstrup, Prærien i Løkken og Rajen ved Hirtshals.

”Vi skulle dog nødigt gennemføre en ferielov, hvorefter arbejderne ikke har nogen steder at holde ferie”

**Statsminister
Thorvald Stauning,
initiativtager til Dansk
Folke Ferie (1938)**

Disse ”hyttebyer” var forløberne for de vidtstrakte sommerhusområder, som blev udlagt langs kysterne fra midten af 1900-tallet, og som blev udgangspunkt for et veritabelt sommerhusbyggeboom i 1960’erne og 1970’erne.

For at skabe økonomisk overkommelige feriemuligheder etableredes i kølvandet på den første ferielov i 1938 Dansk Folke Ferie, der byggede små feriebyer ved kysterne. Den første ferieby blev indviet i Fourfeld ved Esbjerg i 1939. Den bestod af 15 træhytter og forskellige

fællesbygninger – og i de følgende år kom de andre af Dansk Folke Feries førstegenerations feriebyer i Gilleleje, Middelfart, Karrebæksminde og Marielyst på Falster.

I arbejder- og funktionærkredse blev disse feriebyer opfattet som en stor landvinding. En postelev, der boede en uge i feriebyen i Gilleleje sammen med sine forældre, lige da den var åbnet i sommeren 1941, husker det på denne måde (interviewet og citeret af Nan

Den fælles fortælling

Dahlkild): ”Jeg var vældig imponeret. Jeg troede kun der var 3-4 huse. Der var endeløse rækker. Alle de nye huse, som så ud, som om de var bygget for al evighed. Det var gedigent håndværk. Jeg kan lige så tydeligt huske den friske tjæreduft. De var sortmalede med hvide kanter. Nu fik arbejderne også deres egne feriehuse. Højere kunne man ikke nå i arbejderbevægelsen. Det var toppen”.

Ønsket om at komme væk fra byerne var også en drivende kraft bag udviklingen af campingferie. Der var tale om en udløber af spejderbevægelsen, og det begyndte i 1926 med oprettelsen af Lejrklubben for Danmark (som i 1959 blev til Dansk Camping Union) og etableringen af de første campingpladser, som efter vore dages målestok var særdeles primitive. Lejrklubbens lejre var hvide ”bungalow-telte” med trægulv og træmøbler, opstillet i lige rækker. Familierne havde faste pladser i lejrene fra år til år, og man boede samme sted hele sommeren. Det lod sig gøre, fordi lejrene lå så tæt ved byerne, at faderen kunne cykle på arbejde – i princippet altså en efterligning af mønstret fra borgerskabets sommervillaer.

Inden længe kunne man dog også købe transportabelt teltudstyr, og i slutningen af 1930’erne kunne man i bladet Arkitekten læse om transportable weekendhuse og amerikanske campingvogne. Efterhånden skabtes et ”alternativ” teltliv uden for de organiserede teltpladser, som navnlig appellerede til et yngre publikum, og det førte til, at

arkitekten Erling Hardt i 1938 slog til lyd for, at teltlivet og lejrpladserne skulle inddrages i den offentlige planlægning.

”Det ville absolut ikke være et urimeligt krav, om alle teltlejre skulle indhente brugsattest hos autoriteterne, velordnede toiletforhold samt køkken-og vaskepladser skulle være obligatoriske, en mindre kloakering er også nødvendig i sådanne lejre, der meget nemt vil rumme flere tusinde beboere...”

**Arkitekt Erling Hardt (1938)
citeret af Nan Dahlkild**

Både Herbergs-Ringen og Dansk Vandrelaug blev etableret i 1930. Herbergs-Ringen (som siden skiftede navn til Danmarks Vandrerhjem og i dag Danhostel) oprettede vandrerhjem over hele landet, og til en begyndelse var der tale om primitive overnatningssteder med sovesale og et minimum af komfort, der udelukkende var beregnet til vandrere og cyklister. Det første vandrerhjem var ”Fjældstauan” på Bornholm, men allerede i 1938 var der næsten 200 vandrerhjem i Danmark.

Turismen på den politiske dagsorden

I takt med at flere og flere kunne tage på ferie voksede også turistinteressen rundt om i Danmark. Navnlig i mellemkrigsårene stiftedes en lang række lokale turistforeninger, og fra

Den fælles fortælling

1923 var de samlet i ”Turistforeningen for Danmark” med hovedsæde i København. Økonomien var imidlertid et ømt punkt. Alle midlerne til turistarbejdet kom fra private kilder, og det rakte ikke til den markedsføring, som man mente var nødvendig for at tiltrække flere turister fra udlandet. Det blev efterhånden klart, at der var behov for et offentligt engagement, og det lykkedes faktisk at vække interesse for ”turistsagen” på allerhøjeste niveau.

Statsminister Th. Stauning tog i 1934 initiativ til ned-sættelsen af et udenrigsministerielt udvalg, hvis opgave det var at ”overveje muligheden af og formerne for en rationel organisation af Danmarks udenlandske turistpropaganda” og at ”stille forslag angående

tilvejebringelsen af de for iværksættelsen af en effektiv dansk turistpropaganda i udlandet nødvendige midler”. Det har sikkert spillet en rolle for statsministerens interesse for turismen, at samfærdselsmidlerne mellem landsdelene i Danmark og mellem Danmark og udlandet netop i disse år blev stærkt forbedret. Lillebæltsbroen blev indviet i 1935, i maj 1937 påbegyndtes den faste rutesejls mellem Hirtshals og Kristiansand i Norge, og eksprestotog ”Nordpilen” sikrede en efter forholdene hurtig forbindelse mellem Hamburg og Frederikshavn og videre med færgerne til Oslo og Göteborg. I 1930’erne kunne man da også konstatere en betydelig stigning i antallet af udenlandske turister i Danmark.

Udvalget fik hele 22 medlemmer, der repræsenterede alt og alle med relation til turismen, og det arbejdede bemærkelsesværdigt hurtigt. Knap syv måneder senere kunne udvalget fremlægge sin betænkning. Der var tale om et digert værk, der alene ved sit omfang dokumenterede, at turismen skulle tages alvorligt. Men når det kom til det afgørende spørgsmål, om staten ville anerkende, at ”reklame for landet er en statsopgave” – således som Politiken skrev i en overskrift i marts 1934 – var betænkningen en skuffelse.

Konklusionen er nemlig, at det ikke for tiden er nogen god idé at fremkomme med forslag til nye statslige udgifter. Til gengæld foreslår udvalget, at turistforeningernes landsforening skal have bevilling til at drive en biograf i København, og man opfordrer postvæsenet til at udstede særlige turistfrimærker, hvor en del af provenuet skal gå til turistarbejdet. Der er

Den fælles fortælling

endog forslag om, at en del af benzinafgiften skal stilles til rådighed for turismen. Men det helt essentielle, nemlig et forslag om at sætte turismen på finansloven, veg man altså udenom.

Da betænkningen kom til behandling i Folketinget i foråret 1935, var det derfor lidt af en overraskelse, at det alligevel endte med, at ministeren fik bemyndigelse til at bevilge op til 50.000 kr. om året til "udlandspropagandaen". Det var mindre, end turismens folk havde håbet på, men lige siden – og fra og med 1938 i form af en egentlig finanslovsbevilling – har det været et ubrudt princip, at den danske statskasse investerer i turismefremmearbejdet, især med henblik på at få tegnet en positiv profil af Danmark i udlandet.

Turismen "demokratiseres"

Frem til 2. verdenskrig var ferie stadig et fænomen, som var forbeholdt et fåtal. Men velfærdssamfundet, der for alvor slog igennem i 1960'erne, gjorde ferie til allemandseje – både i Danmark og i vore nabolande. Det betød en "demokratisering" af turismen og en næsten eksplosiv vækst i antallet af turister i Danmark, hvad der i perioder fik især naturfredningsfolk til at slå syv kors for sig.

Med Ferieloven i 1938 fik som nævnt alle arbejdere og funktionærer ret til ferie med løn, nemlig 1 dags betalt ferie pr. måneds arbejde. I 1953 blev der indført tre ugers betalt ferie – som i 1971 blev hævet til fire uger og i 1979 til fem uger. Ferie blev altså i stigende grad allemandseje, og at der blev større og større behov for faciliteter, der kunne imødekomme den stærkt stigende efterspørgsel efter indkvartering og oplevelser i ferien.

Denne udvikling skete parallelt med, at der blev stadig flere privatbiler i Danmark: i 1903 var der 100 personbiler i Danmark; i 1930 var tallet steget til næsten 100.000, i 1960 nåedes 400.000 – og i dag er der et godt stykke over 2 mio.

En markant milepæl i

Den fælles fortælling

turismens historie efter 2. verdenskrig var bortfaldet af visumtvangen for tyske turister i 1954, og det fulgtes omgående op af Turistforeningen for Danmark, der oprettede et kontor i Frankfurt am Main. Siden da har et af de vigtigste emner, når det gælder udviklingen i den udenlandske turisme i Danmark, været lige præcis det tyske markedes kolossale størrelse og dansk turismes evne (eller mangel på samme) til at tiltrække en så stor andel som muligt af de meget ferierende tyskere, der i gentagne undersøgelser gennem årene blev udstyret med prædikatet ”verdensmestre i ferierejser”.

Husrum til mange flere turister

I slutningen af 1950’erne og begyndelsen af 1960’erne var resultatet derfor, at efterspørgslen efter overnatningsmuligheder, primært langs de danske kyster, steg nærmest eksplosivt. Samtidig kunne en række af ”førkrigstilbuddene” ikke længere leve op til en ny tids krav om moderne komfort. Langt de fleste badehoteller måtte lukke som følge af manglende søgning, og modellen med at udleje udhuset til ”landligere” var også i den grad

passé. Udfordringen for dansk turisme blev ikke mindre af, at charterturismen også udviklede sig i hastigt tempo; det første charterfly lettede i 1953, og i 1960’erne begyndte det at gå rigtig stærkt; i 1988 toppede antallet af solgte charterrejser i Danmark med 1,5 mio. – siden har det årlige salg ligget mellem 1,0 og 1,3 mio.

En model, som imidlertid viste sig langtidsholdbar i den hjemlige turisme – om end i en moderne udformning – var sommerhuset, som oven i købet på mange måder er en dansk specialitet: et fritidshus, som bebos af ejeren selv i kortere eller længere perioder, men som også kan udlejes til danske og udenlandske turister – og som regel kun et stenkast eller to fra stranden/kysten.

I 1960’erne og 1970’erne oplevede Danmark et veritabelt sommerhusboom; fra begyndelsen af 1960’erne, hvor der kun var omkring 10.000 sommerhuse i hele Danmark, steg antallet til 175.000 i begyndelsen af 1980’erne, hvoraf langt de fleste lå ved kysterne. Det årlige byggeri toppede med omkring 10.000 i 1973, mens det i 1980’erne faldt til omkring 2.000 om året. I løbet af perioden blev husene i øvrigt større og større og udstyret med stadig flere

Den fælles fortælling

"Sommerhusområderne er udtryk for en ond cirkel: de dårlige vilkår i byerne og behovet for naturoplevelser får os til at forlade byerne, som kvæler os – for selv at kvæle den natur, vi søger"

Anne Marie Rubin i Byplan (1964) citeret i "Fritidens huse i fremtiden"

moderne bekvemmeligheder. Mange af sommerhusene blev udlejet – dog en betydelig større andel i Vest- og Nordjylland end i Nordsjælland – og "feriehusproduktet" blev en "turistsucces", ikke mindst på det vesttyske marked.

Det gjorde arkitekterne og planlæggerne betænkelige. Allerede i 1945 skrev arkitekt Peter Bredsdorff en artikel i Arkitekten, hvor han kaldte de "tilfældige og planløse sommerhusbebyggelser, der er groet op langs vore kyster" for "sommerhus-

misèren", og kritikken fortsatte i de følgende årtier med udtryk som "wild-west-tilstande" og "forslumring".

Samtidig med at sommerhusene bredte sig langs kysterne, opstod også en række nye feriecentre med et stort antal boenheder og mange fælles aktiviteter. Dansk Folkeferies første feriebyer var blevet en succes og blev fulgt op af nye feriebyer, bl.a. i Rødhus Klit i 1961-62, og ved Lønstrup blev feriebyen Skallerup Klit taget i brug så tidligt som i 1949 – efter først at have fungeret som flygtningelejr i de første par år efter afslutningen af 2. verdenskrig.

I løbet af 1970'erne blev disse succesrige feriebyer suppleret med nye og langt mere kompakte feriecentre: Danland Blokhushus blev opført i 1973, Danland Fanø i 1974, Danland Hirtshals i 1976 og Danland Søndervig i 1978. Disse nye centre blev alle placeret så tæt på stranden som muligt.

Med udgangen af 1970'erne var hovedstrukturen i den danske kystturismes overnatnings-tilbud til turisterne dermed etableret: Omkring 175.000 sommerhuse, hvoraf en fjerdedel blev udlejet til turisterne, et ikke ubetydeligt antal feriecentre og ca. 500 campingpladser. På samme tid så også de første større børneattraktioner dagens lys. Legoland blev indviet i 1968, Fårup Sommerland slog første gang dørene op i 1975, og Djurs Sommerland åbnede i 1981.

Den vedvarende diskussion om turismens indvirkning på de kystnære arealer førte til lovgivningsmæssige restriktioner. For at beskytte de natur- og landskabsmæssige værdier langs kysterne og for at sikre befolkningens adgang til kysterne blev der i ferie- og fritidscirkulæret fra 1981 fastlagt en kystnærhedszone på 3 km, og det har derefter i praksis været umuligt at få tilladelse til turismerelateret byggeri nærmere kysten – hverken sommerhuse eller feriecentre. I perioden 1977-2004 blev der ikke udlagt nye sommerhus-

Den fælles fortælling

områder i Danmark, men i 2004 blev der åbnet op for at etablere op til 8.000 nye sommerhusgrunde i udvalgte kommuner – men vel at mærke bag ved de eksisterende sommerhusbebyggelser og dermed med større afstand til vandet. De nye grunde har altså en mindre attraktiv beliggenhed end de gamle.

I dag findes der 235.000 sommerhuse i Danmark; heraf er kun 8 % bygget efter 2005. Generelt kan man sige, at det danske ”feriehusprodukt” ikke har ændret sig nævneværdigt i de seneste 40 år – når lige bortses fra de såkaldte ”poolhuse”, som blev lanceret i 1990’erne, primært med udlejning for øje. Deres beliggenhed i

forhold til kysten er ikke nødvendigvis optimal, men til gengæld kan de rumme 10-12 personer og er udstyret med indendørs pool, sauna og evt. spa. De opnåede til en begyndelse stor udlejning, fordi de repræsenterede en kvalitetsforbedring i forhold til det traditionelle feriehusprodukt.

For feriecentrene var konsekvensen af kystnærhedszonen, at nye anlæg måtte placeres inde i landet. Det er sket i et vist omfang, f.eks. Sea West (2006), der ligger 4½ km fra Vesterhavet, og Lalandia i Billund (2009). Parallelt hermed er der sket lempelser af lovgivningen vedrørende hyttebyer på campingpladser. Ifølge de nyeste regler fra 2010 må hytterne nu være på 35 m²; ligger campingpladsen kystnært, må de dog kun være på 30 m². Baggrunden for den restriktive holdning til hytternes størrelse er og har været frygten for, at campingpladserne skulle udvikle sig til ”uplanlagte” sommerhusområder.

Turismens grønne ansvar

Spørgsmålet om bevaring af naturen, ikke mindst langs kysterne, har i det hele taget været et tilbagevendende tema – også i turismens egne fora – helt fra turismens spæde barndom.

Allerede i ”Dansk Touristforenings” 10-års jubilæumshæfte i 1900 fremhæves således, hvor vigtigt det er at bevare den natur, som man selv har glædet sig over, for de kommende generationer, og i de første år var Turistforeningen involveret i flere naturbevaringsprojekter. Da Turistforeningen i 1912 fik nye vedtægter, blev foreningens formål ligefrem formuleret således: ”at fremme Turistlivet og udvikle Fremmedbesøget i Danmark samt

Den fælles fortælling

varetage Naturfredning”. Interessen for at bevare den landskabelige skønhed både langs kysten og inde i landet førte til, at Turistforeningen tog initiativ til at oprette ”Foreningen for Naturfredning” i 1911. Denne forening, som vi i dag kender som Danmarks Naturfredningsforening (DN), er altså faktisk et barn af den organiserede turisme.

I dag er der næppe den turistforening i kongeriget, som ikke i sin formålsparagraf har en formulering om at ”turismeudviklingen skal ske på et bæredygtigt grundlag”, men det er ikke ensbetydende med, at forholdet mellem naturfredningsfolkene og turistfolkene (og især

”Årsmødet henstiller til Turistforeningen for Danmark fortsat at arbejde med olieplagens afskaffelse og at søge problemet indbragt for regeringen, for at denne kan træffe beslutning om afhjælpning af den ødelæggelse for turistlivet, som olieplagen ved de danske strande er.”

Formanden for Hjørring Turistforening, Palle Høybye, på Samvirkende jyske Turistforeningers årsmøde i 1958

Citeret af Hans Joakim Schultz

dem, der selv driver en kommerciel forretning) gennem det forløbne århundrede har været gnidningsfrit. Navnlig turismens mulige negative indvirkning på naturoplevelserne langs kysterne har været et stridspunkt, hvor planlæggere og fredningsfolk har stået over for turismens kommercielle interesser.

Der har dog ikke været uenighed om, at havet og fjordene var en ressource, som måtte beskyttes. Allerede i 1930’erne begyndte Turistforeningens medlemsblade at advare mod kloakudløb og forurening fra spildevand, og de første badeforbud og advarselsskilte dukkede op. Fra midten af 1950’erne blev det stadig værre med

olieklumper og affald i store mængder på strandene, og det tiltog i løbet af 1960’erne – suppleret med iltsvind og algevækster i store mængder. Konsekvensen var, at ”miljøet” blev en faktor, som kom til at spille en vigtig rolle, når turisterne skulle vælge feriemål. Det førte bl.a. til etableringen af Blå Flag-ordningen, der blev startet i Frankrig i 1985 og siden bredte sig til de øvrige EU-lande og i dag er en global ordning.

Politiske og organisatoriske forandringer

Samtidig med at kapaciteten i dansk kystturisme steg voldsomt, skete der store forandringer på det organisatoriske plan. Efter et udvalgsarbejde, der tog flere år, blev Turistforeningen for Danmark nedlagt i 1967. I stedet etableredes et nyt statsligt turismefremmeorgan under navnet Danmarks Turistråd, der overtog alle væsentlige opgaver inden for den turistmæssige produktudvikling og markedsføring fra de folkevalgte turistforeninger. Perioden fra 1967 til 1987 blev således karakteriseret af, at det i langt overvejende grad var statslige embeds-

Den fælles fortælling

mænd, der tegnede det organiserede turismearbejde. En af dem var Hans Joakim Schultz, der i 1988 skrev bogen om dansk turismes første 100 år. Han formulerer det på denne måde: ”De tider var forbi, hvor turisterhvervet stod åbent for enhver, der viste begejstring og engagement. Nu blev der stillet krav om økonomisk viden og salgskundskab”.

I de kommercielle turisterhverv var der imidlertid stigende utilfredshed med Danmarks Turistråd. Dels var man irriteret over, at Danmarks Turistråd ikke ville tage sig af den indenlandske turismemarkedsføring, dels følte et stigende behov for en organisation, der kunne varetage lobbyopgaver for turismen - hvad Danmarks Turistråd som statsorgan i sagens natur ikke kunne. Det var baggrunden for, at Centralforeningen for Hotelværter og Restauratører (i dag HORESTA) gik i spidsen for dannelsen af en brancheorganisation i 1987, der fik navnet Turismens Fællesråd.

Allerede i november 1986 behandlede Folketinget den første turistpolitiske redegørelse, som var blevet fremlagt af daværende industriminister Nils Wilhjelms. Redegørelsen indeholdt en handlingsplan, som efterfølgende i vid udstrækning blev udmøntet i Det Turistpolitiske Handlingsprogram, hvortil der blev afsat betydelige midler på finansloven

fra og med 1988 efter ”krone-til-krone-princippet”, og som i praksis blev forvaltet af Danmarks Turistråd og Turismens Fællesråd i fællesskab.

Samme år fik Danmarks Turistråd ny adm. direktør, og det betød, at det statslige embedsmandsorgan blev ændret til en effektiv

markedsføringsmaskine, der gennemførte markedsføringskampagner sammen med de erhvervsvirksomheder, der selv ville og kunne bidrage økonomisk til aktiviteterne. Der blev ikke mindst sat turbo på markedsføringen af danske feriehuse i Tyskland, fordi netop de store danske feriehusudlejningsfirmaer var bedst i stand til at møde Danmarks Turistråds nye krav om ”matchning”. Kystturismen var således højt prioriteret.

Turismen var i det hele taget kommet på den politiske dagsorden, og i 1993 blev Arne Melchior Danmarks første turistminister i et nyoprettet Ministerium for Kommunikation og Turisme. Turistministeriet fik dog kun knap to års levetid, men inden nedlæggelsen fremkom ministeriet i 1994 med en ny turistpolitisk redegørelse, der fra 1996 førte til etableringen af i alt otte regionale turismeudviklingselskaber. Staten medfinansierede disse

Den fælles fortælling

nye selskabers drifts- og udviklingsomkostninger, til en begyndelse endda med hele 60 %. Fra og med 2003 bortfaldt imidlertid den statslige medfinansiering af alle de regionale selskaber med undtagelse af Wonderful Copenhagen.

I midten af 1990'erne skete der imidlertid en række – ganske dramatiske – personskifter i Danmarks Turistråd, og fra 1998 blev Danmarks Turistråds virke styret af treårige resultatkontrakter med Erhvervsministeriet. Danmarks Turistråds traditionelle rolle som markedsføringsorganisation blev nedtonet til fordel for udviklingsopgaver inden for de to områder, der blev anset for at rumme størst vækstpotentiale, nemlig by- og erhvervsturismen. Kystturismen med dens feriehuse og feriecentre blev nedprioriteret til fordel for hotellerne og København. Der skete med andre ord en polarisering, og det viste sig da også svært at bevare sammenholdet mellem de forskellige aktører i regi af Turismens Fællesråd, som nedlagde sig selv i 2001.

Siden da har Danmarks Turistråd skiftet navn til VisitDenmark, og den nationale turismestrategi er blevet betydelig mere afbalanceret. Strategien "Vor Rejse" fra 2009 nævner således "havet og kysten" blandt Danmarks styrkepositioner, og "kyst-, by- og naturferie" er ét blandt fem forretnings-områder, der ifølge strategien appellerer til tre af de prioriterede målgrupper. En ny lov i 2010 præciserede, at VisitDenmarks rolle udelukkende er at stå for internationale markedsføringstiltag, og at alle markedsføringsaktiviteter, hvori indgår mere end 250.000 kr. i offentlig finansiering, skal koordineres af VisitDenmark.

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt

Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cook arrangerer "verdens første pakkerejse" 1847: Jernbanen mellem København og Roskilde åbnes
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse
1871-90	1884: Første badehotel ved den jyske vestkyst 1886: Danmarks første sommerhusudstyknig 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm åbner
1901-10	1903: Danmarks første rutebiltrase mellem Nykøbing F og Nysted
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Lejrklubben for Danmark og Danmarks første campingpladser
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies 1935: Første statsmidler til turismefremme 1936: Første danske indenrigsflyrute mellem København og Aalborg 1938: Ferieloven 1938: Dansk Folke Ferie
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit
1951-60	1953: Første charterfly 1954: Visumtvang for tyske turister ophæves
1961-70	1967: Danmarks Turistråd 1968: Legoland
1971-90	1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper 1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst 1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen 1986: Første turistpolitiske redegørelse 1987: Turismens Fællesråd
Efter 1990	1993-94: Turistministerium 1996: Otte regionale turismeuudviklingselskaber 2005: VisitDenmark

Den fælles fortælling

NORDSJÆLLAND: HORNBAEK, GILLELEJE, TISVILDELEJE, LISELEJE OG HUMLEBÆK

Den danske kystturismes arnested

Opdagelsen af den nordsjællandske kyststrækning var på mange måder begyndelsen på kystturismen i Danmark. Forklaringen er givetvis først og fremmest nærheden til hovedstaden, men interessen for området hang bestemt også sammen med de naturmæssige og landskabelige skønheder, som denne kyst og dens nærmeste bagland bød og byder på. Det begyndte først på den østlige del af den nordsjællandske kyst – og dermed tættest på Helsingør og trafikforbindelserne til hovedstaden. Jernbanen via Hillerød til Helsingør blev etableret allerede i 1864, mens den direkte kystbane langs Øresund via Hornbæk åbnede i 1897.

I modsætning til de fleste andre steder i Danmark voksede turismen langs nordkysten frem, længe inden jernbanen blev anlagt, men indvielsen af privatbanen fra Helsingør til Hornbæk i 1906 satte yderligere fart i turismen langs kysten frem til Hornbæk og navnlig i Hornbæk og nærmeste omegn, mens kysten vest for Hornbæk først for alvor blev inddraget i turismen, efter at banen ti år senere blev forlænget til Gilleleje. Tisvildeleje fik jernbaneforbindelse til Hillerød i 1924, mens Liseleje aldrig blev forbundet med jernbanenetet.

Fru Heiberg og de andre ”skønånder”

I store træk kan man tale om en fremadskridende ”geografisk tidslinje” for nordkystens turisme: jo længere mod vest, jo senere blev stedet ”opdaget”. Og ingen steder er det så tydeligt som i Nordsjælland, at det var forfattere, malere og skuespillere fra det københavnske parnas, som til tider i næsten bogstavelig forstand banede vejen for de almindelige turister. Allerede finansminister Ernst Schimmelmann – der vistnok nærde større interesse

for tidens kulturelle strømninger end for rigets og hans egne finanser – havde åbnet dørene på Hellebækgård på vid gab for digtere som Oehlenschläger og Jens Baggesen omkring år 1800, men langt større betydning fik det, at ægteparret Heiberg i 1847 pludselig indfandt sig på Hellebæk Kro. De forlod et selskabsliv med ”luksus i enhver retning” hos familien Suhr på Sølyst og drog ”på eventyr i det yndige Hellebæk for at opsøge os et par værelser, hvor vi i stilhed kunne nyde skovensomhed og den lykke, uforstyrret at være i hinandens selskab”, forklarer fru Heiberg selv i sine erindringer.

Den fælles fortælling

"Næste morgen kørte vi i det mest himmelske vejr til Hellebæk for at søge et logi. Vi valgte altid de egne i landet, som københavnernes endnu ikke havde skænket deres opmærksomhed for der at opslå deres sommerboliger, og Hellebæk lå i 1847 endnu uberørt i al sin skønhed, fuldkommen ensomt, kun flygtigt betragtet af gennemrejsende; endnu havde ingen københavnere fået den idé at opslå sit sommerkvarter i denne egn.

Ankomsten til Hellebæk tyede vi straks hen til kroen, og blev vi betænkelige ved dens ydre, hvad måtte vi da ikke blive ved dens indre! Kromadammen blev helt forundret, da vi spurgte, om vi kunde bo her en seks uger. "Bo her!", gentog hun halvt forfærdet, "ih, du fredsens Gud, hvor skulle det være!". "Vis os, hvilke rum De har stående ledige", sagde jeg, "man kan jo altid se på dem." "Ja, det ved Gud, De kan", sagde konen, hos hvem enfoldigheden lyste ud af de stillestående øjne og den hængende mund, men tillige et naivt, godmodigt præg, der straks indtog mig."

Johanne Louise Heiberg: Et liv genoplevet i erindringer, bind 2

Han var dramatiker og blev et par år efter chef for Det Kongelige Teater, og hun var en af hovedstadens mest feterede skuespillerinder. Dette navnkundige ægtepar blev dermed nogle af nordkystens allerførste "landliggere", og med tanke på deres omgangskreds i København har de med sikkerhed gjort uvurderlig reklame for nordkysten – selvom fru Heibergs egen beretning om ankomsten til Hellebæk og den modtagelse, parret fik af den ikke specielt gæstfri kromutter, med al tydelighed viser, at man ikke var vant til at få overnattende gæster på kroen. Det endte med, at fru Heiberg tog sagen i egen hånd og selv sørgede for både inventar og sengetøj.

Men det gjorde ingen skår i glæden, og i sine erindringer mindes fru Heiberg sommeren i Hellebæk med den største glæde; hendes begejstring lyser ud af ordene, der mageligt kunne have gjort fyldest i en af nordkystens første turistbrochurer: "Hvilken rigdom! Hvilken afveksling i landskabet! Det udstrakte hav til højre, stoltere, friskere end man i omegnen af København er vant til at se det. I baggrunden Kullens mørke, alvorlige banker, på hvis sorte vægge de forbifarende skibes hvide sejle viser sig, som måger foran en tordensky. Til venstre det smilende, frodige land

med den rige vegetation, de lyse, oplivende skove, hvorimellem de yndigste indsøer slynger sig".

Lige i hælene på Heibergs kom året efter den unge landskabs- og dyremaler J. Th. Lundbye. Han slog sig ned i traktørstedet Godthaab ved Højstrup, og resultatet var bl.a. maleriet

Den fælles fortælling

”Julebæksbroen med Udsigt mod Kullen og Höganäs”. Han var nu i øvrigt slet ikke den første maler på disse kanter; allerede i 1796 havde Carl Frederik Vogt været her for at finde ”gode danske motiver”.

”Landliggerne” indtager fiskerlejerne

Den kulturelle elite var altså allerede midt i 1800-tallet i færd med at ”opdage” i hvert fald den østligste del af nordkysten, og det har givetvis også spillet en rolle for kendskabet til områdets lyksaligheder, at forlovelsen i 1866 mellem prinsesse Dagmar og storfyrst Alexander, der var arving til den russiske zartrone, blev fejret på en udflugt til Julebæk.

Næsten umærkeligt bevægede ”landliggerne” sig mod vest. I sommeren 1855 er digterpræsten Jens Christian Hostrup kommet til Aalsgaarde og kan som en anden nybygger konstatere, at ”Aalsgaarde var den Gang endnu ikke opdaget af kjøbenhavnske Landligger; det laa ensomt og fredeligt i sin idylliske Herlighed, og foruden os var der denne Sommer kun to andre kjøbenhavnske Familier, Digteren Paludan-Müller og Maleren Roed med Hustru og Børn. Vi havde det alt sammen for os selv, Havet og de høje Bakkeskrænter, Odinshøi, de store stille Skove og de skønne Søer. Alle viste stor Elskværdighed imod os, baade de andre Sommergæster og Fiskerne”. Mindre end femten år senere var situationen en ganske anden: ”Aalsgaarde vrimler nu af Kjøbenhavnere og nærmere eller fjernere Bekjendte”, skrev Henriette Collin i 1868.

I begyndelsen af 1880'erne fik Aalsgaarde sit første hotel, hvis senere ry som badehotel nåede vidt omkring. Faktisk er det på netop dette hotel, at den tyske forfatter Thomas Mann i 1903 i novellen ”Tonio Kröger” lader hovedpersonen – i virkeligheden ham selv – indfinde sig. Mann havde selv været på stedet, så han er i stand til at give et fint signalement af hotellet og rejsen dertil: Fra Helsingør ”fortsatte han (Tonio Kröger) ufortøvet sin Rejse tilvogns ad Landevejen, endnu tre Kvarter, stadigvæk tæt ved Stranden, indtil han standsede ved sit sidste og egentlige Maal, det lille hvide Badehotel med grønne Vindues-skodder, der laa midt i en Klynge lave Smaahuse og med sit spaantækkede Taarn skuede ud over Sundet og over den svenske Kyst”. Badehotellet brændte i 1944 og blev ikke genopbygget.

Længere mod vest, nærmere bestemt i Boderne, fik rådhusarkitekten Martin Nyrop i 1887 til opgave at bygge de første egentlige sommerhuse på denne del af kysten, mest kendt måske kunstmaleren Frants Henningsens ”Rytterhuset”, der var klar til indflytning i 1889.

Den fælles fortælling

Men da havde det bedre borgerskab for længst opført stribevis af prangende villaer langs nordkysten, eksempelvis familien Collins "Villa Ellekilde", der stod færdig i 1870.

Hornbæk

Stille og roligt mistede de små fiskerlejer, hvor der blev fisket fra kysten, deres oprindelige udseende – men ikke kun på grund af det stigende antal "landligere". Også den almindelige erhvervs- og samfundsudvikling satte sit naturlige præg, eksemplificeret ved havnebyggeriet i Hornbæk i 1880. I det hele taget er Hornbæk antagelig det bedste eksempel på, hvordan byerne langs nordkysten gennemgik en veritabel metamorfose i løbet af nogle få årtier. Hornbæk udviklede sig til ikke blot at være kvintessensen af en dansk badeferieby, men også – i hvert fald i lange perioder – at være den mest mondæne af dem alle. Hornbæk kunne med god ret kalde sig det nordsjællandske sommerlands "hovedstad".

"Han [Drachmann] var en ung Mand og saa høj at alle Senge i Hornbæk var for korte og alle Døre for lave til ham. Naar han kom ind i Husene til Fiskerne, maatte han sørge for at staa med Hovedet mellem to Loftsbjælker, ellers kunde han ikke staa oprejst."

Kroejer Mogens Pedersen om Holger Drachmann, citeret af Lars Bjørn Madsen

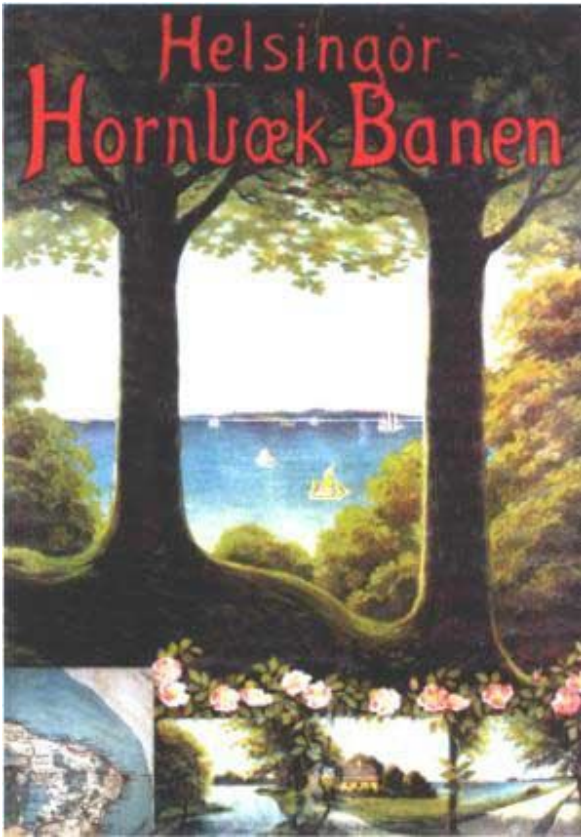
Skal man sætte nøjagtig dato på turismens start i Hornbæk, må det være den majdag i 1873, hvor maleren P. S. Krøyer og flere af hans kunstner venner som Viggo Johansen og Kristian Zahrtmann ankom til den gule, stråtede kro i Hornbæk. Stierne var ganske vist ikke helt ubetrådte: så vidt vides var den første maler i Hornbæk den tyske maler Philipp Otto Runge, der var her så tidligt som i 1800. Den allestedsnærværende Drachmann kom her første gang i 1870 (ifølge traditionen sad han bænket i krostuen, da Krøyer & Co. Ankom tre år senere), men almindeligvis

tillægges Krøyer altså æren for at have "opdaget" Hornbæk og igangsat den "invasion" af kunstnere, der fulgte i hans kølvand. I de følgende år blev Hornbæk Kro i øvrigt udvidet flere gange og i 1918 omdøbt til badehotel; i 1933 blev bygningerne nedrevet og erstattet af det nuværende funktionalistiske badehotel.

Kunstnerne kom, fordi de satte pris på Hornbæks særpræg. To årtier senere kunne Krøyer konstatere, at Hornbæk ikke mere var, hvad Hornbæk havde været: "Hornbæk er et smukt Sted, men om Sommeren er her desværre ikke mere til at være for Badegæster", skrev han. Hornbæk blev altså i en vis forstand offer for sin egen succes – men det tog de "almindelige" turister sig ikke af. De fortsatte med at komme i stadig større tal; i sine første år transporterede Hornbækbanen over 1.000 rejsende om dagen. Kunstnerne derimod drog for

Den fælles fortælling

de flestes vedkommende videre til næste stop på deres indenlandske opdagelsesrejse: Skagen.

I den mellemliggende tid havde Hornbæk da også forandret sig – nogle syntes til ukendelighed. I løbet af 1880'erne åbnede butik efter butik i hovedgaden, og i 1890 bestod byens detailhandelsudbud af fire købmænd, to bagere, to slagtere og tre vognmænd. I begyndelsen af det ny århundrede åbnede en boghandel, en isenkramforretning og et apotek – og som et bevis på bilismens tiltagende betydning fik Hornbæk sit første automobilværksted i 1922.

Sommerpensionater og badehoteller

Som tidligere nævnt (side 29) fandt Danmarks første sommerhusudstyknings sted vest for Hornbæk i slutningen af 1880'erne, hvad der førte til opførelsen af et antal sommervillaer, de fleste af dem både særprægede og af anselig størrelse – en tydelig indikation af, at der skulle en god pengepung til for at have sommeradresse

på Kystvej i Hornbæk. Samtidig skød sommerpensionaterne op overalt i Hornbæk og nærmeste omegn, og antallet af badehoteller steg tilsvarende: i 1900 var der fire hoteller i Hornbæk – men ti år senere var der tolv. Og på stranden var der naturligvis adskillige rækker af badehuse.

Et af de første sommerpensionater var ”Thalassa”, der åbnede i Ellekilde i 1897. ”Thalassa” er oldgræsk for hav – og noget mere passende navn kan næppe tænkes, når man tager beliggenheden i betragtning. I sommeren 1912 sad forfatteren Henri Nathansen her og skrev sit yndede skuespil ”Indenfor Murene”. Også pensionatet ”Elleborg” og frøken Anna Regine Friis’ pensionat modtog de første gæster i 1890'erne. ”Pension Friis” er blevet karakteriseret som ”en af de fine gamle badepensioner”, der i årtier bevarede ”sin specielle ånd og tone”. I 1928 var billigste pris for et værelse med fuld pension 5 kr.

Hotellerne i Hornbæk er et kapitel for sig. Her skal blot kort nævnes det navnkundigste: Hotel Trouville på Kystvej. Det startede i 1892, da frøken Signe Johanne Augusta Buch åbnede sin ”Pension Buch” i en ganske rummelig toetagers villa. Året efter ændrede hun navnet til ”Trouville”, men det var først under en ny ejer i 1919, at sommerpensionatet blev til et egentligt hotel, der fik ”et kosmopolitisk anstrøg” og en ”atmosfære af luksus”. Det

Den fælles fortælling

årlige tennisbal på Trouville blev betegnet som sommersæsonens absolutte højdepunkt, og hotellet var i det hele taget midtpunktet i Hornbæks sommerliv for ”de unge, de smukke og de rige”, indtil det blev beslagnat af tyskerne under besættelsen. Efter en periode som flygtningelejr blev det igen hotel i 1947, men det nedbrændte i 1963.

Frem til 2. verdenskrig var der på hele strækningen fra København langs Strandvejen til Helsingør og videre langs nordkysten til Liseleje over 30 større badhoteller og badepensionater foruden et meget stort antal mindre pensionater. Der bliver lejlighed til at stifte bekendtskab med endnu et par stykker af dem på turen fra Hornbæk til Gilleleje, Tisvildeleje og Liseleje.

Gilleleje

Det hedder sig, at den første turist i Gilleleje var Søren Kierkegaard. Han kom i 1835, og ifølge hans eget udsagn var hans yndlingssted Gilbjerg Hoved, hvor der er rejst en mindesten for ham. Han opholdt sig på kroen i det ”øde” Gilleleje, lod sig køre ud på ture i omegnen og sejlede en tur til Kullen.

Men Kierkegaard var tydeligvis for tidligt på færde. Der er ikke noget, der tyder på, at hans besøg fik nævneværdig betydning for Gilleleje. Fiskerlejet lå isoleret og efter datidens forhold langt væk fra alting, og det var først med åbningen af banen til Græsted og dermed til Hillerød i 1896, at det for alvor lod sig gøre at tage på sommerferie på denne del af nordkysten. Men allerede i 1880’erne var P. S. Krøyer og Viggo Johansen ved at være trætte af de mange sommergæster i Hornbæk, og for Johansens vedkommende førte det til, at han tog til Gilleleje. Også mindre kendte malere som Viggo Helsted, Thorolf Pedersen og Elias Petersen dukkede op i Gilleleje i 1880’erne. Den første københavner, som byggede sommerhus i Gilleleje, var arkitekt Carl Lendorf i 1885.

I to generationer var stort og småt i Gilleleje blevet styret af familien Mentz på Gilleleje Kro. Ud over kroen drev familien landbrug, gartneri, mejeri, købmands-handel og brændevins-brænderi. Men i 1884 satte Rudolph Mentz det hele til salg, og køberen var en lollandsk præstesøn og købmand ved navn Frederik Nicolai Hansen. Samtidig

Den fælles fortælling

var Gilleleje ved at blive opdaget af en lille kreds af københavnske kunstnere med komponisten Charles Kjerulf i spidsen. I 1880'erne opholdt familien Kjerulf sig på Gilleleje Kro om sommeren, og da Frederik Hansen giftede sig i 1891, var den udkårne netop en fra kunstnerkredsen, nemlig Edith Sødring, der var søster til en af tidens kendte skuespillerinder Mathilde Lautrup. Hansen kastede sig ud i kampen for at få en jernbane til Gilleleje, og bestræbelserne kronedes som nævnt med held i 1896.

1896 er i det hele taget et vigtigt år i Gillelejes historie. Det år åbnede Hansen nemlig Gilleleje Badehotel. Det skete lige før pinse, og succesen var over al forventning: tilstrømningen af pinsegæster tørlagde hotellet for både mad og drikke! Og det fortsatte: i aviserne kunne man læse, at hotellet blev besøgt af "et rigt udvalg af dansk og svensk adel, højere embedsstand, regering og diplomati" samt professorer, advokater, læger, grossererere og en lang række af tidens kendteste kunstnere. Gilleleje var med ét slag blevet et populært "landliggersted".

I 1898 kunne man i hotellets "Prospectus for Badestedet Gilleleie med tilhørende Kur-Anstalt" læse, at der var mulighed for på stedet at få kurbehandling, ledet af den københavnske læge Frode Sadolin. Man kunne eksempelvis købe en brøndkur, bestående af 2, 4 eller 6 glas daglig, eller man kunne formedelst 1,50 kr. nyde et fyrrenålsbad. Brochuren gør dog udtrykkelig opmærksom på, at man ikke modtager patienter, der lider af lungetuberkulose, epilepsi eller hudsygdomme.

Hansen solgte hotellet i 1919, og fra 1927 hed ejeren Hans Gyldenbøj. Han var udlært tjener, og i hans tid blev hotellet søgt af en bredere kreds af gæster. I 1930 betalte man 26 kr. for 3 dages ophold med fuld pension, men så havde hotellet også centralvarme, flydeponon ved stranden og varmtvandsbadeanstalt inden døre. I 1940'erne måtte hotellet på tvangsauktion hele to gange, og indimellem fungerede det som flygtningelejr. I 1955 kunne man indvi et nyrestaureret hotel under navnet "Strandhotellet", og trods en del genvordigheder undervejs er Gilleleje Badehotel i dag et af de relativt få originale badehoteller i Danmark, som stadig er i drift og god gænge.

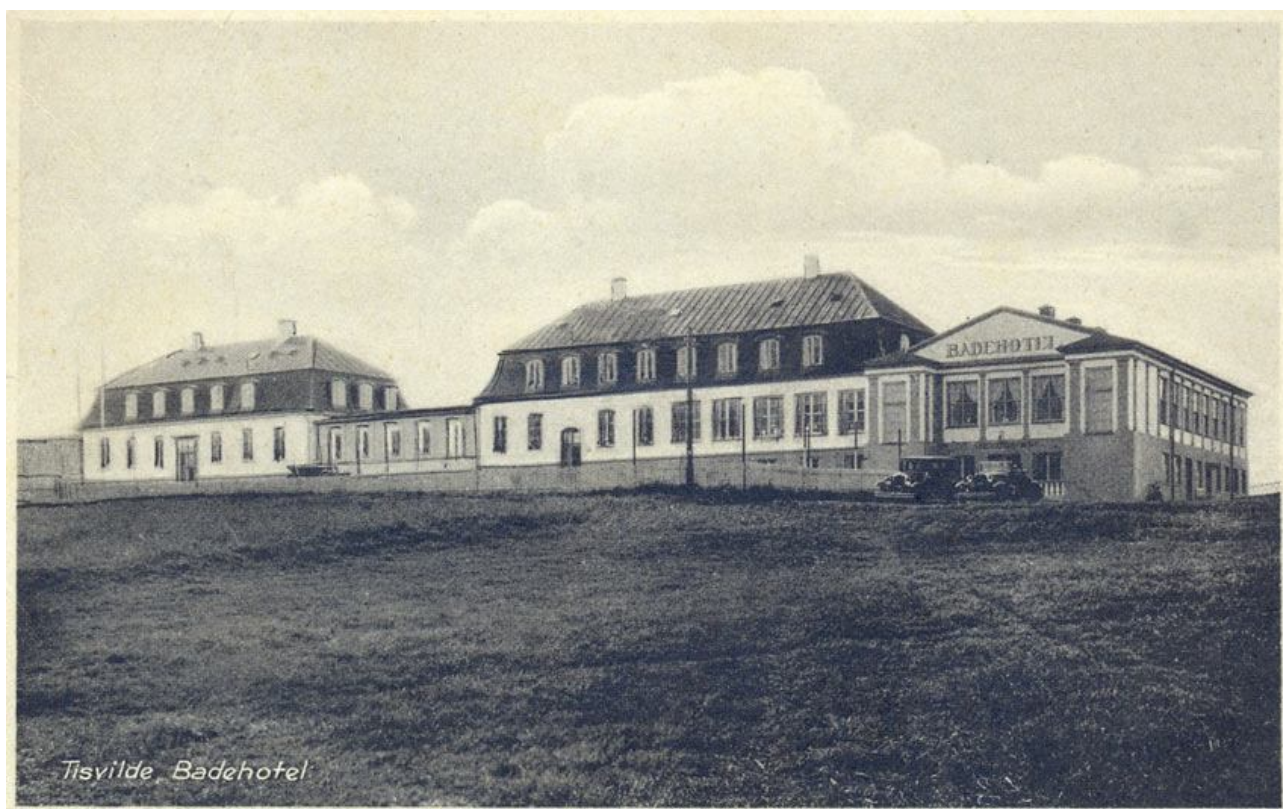

Den fælles fortælling

Da Dansk Folke Ferie startede sine aktiviteter i 1938, var Gilbjerg en af de lokaliteter, man først fik øje på. Feriebyen med dens 46 ”minimumsferiehuse” stod færdig i 1941. Hver hytte målte 5,20 x 3,50 m og bestod af en opholdsstue med to ”reolsenge”, der kunne slås ned, soverum med to køjer og et lille køkken. Uden for hytten var der en lille åben veranda, hvor man kunne sidde og fryde sig over udsigten – eller snakke med de andre feriegæster, som kom forbi.

Tisvildeleje

Tisvildeleje fik først jernbaneforbindelse i 1924, da ”Danmarks skønneste bane”, Gribskovbanen fra Hillerød til Helsingør, blev forlænget til Tisvildeleje. Alligevel dristede murermester Ferdinand Kielberg fra Hillerød sig i 1895-96 til at åbne et efter forholdene imponerende badehotel i empirestil med 70 værelser ”på dette øde sted, hvor der kun fandtes de gamle fiskerhuse neden for bakken og nogle få gårde og enkelte småhuse spredt over de vidtstrakte, forblæste og sandede græsningsarealer”.

Trods de dårlige samfærdselsmidler må der have været interesse for at komme til Tisvilde – i hvert fald blev der allerede i 1896 udgivet en ”Vejleder for de besøgende” med tekst af Valdemar Seeger. Skal man tro ham, var der også god brug for Tisvilde Badehotel: ”Hotellet må siges at have afhjulpet et virkeligt Savn, ligesom det ogsaa hovedsageligt skyldes dette, at Fremmedbesøget paa denne tidligere lidet kendte Egn i de senere Aar er steget betydeligt”. For at nå frem til hotellet måtte man benytte dagvognen fra Kagerup

Den fælles fortælling

"I det nordøstlige Sjælland mellem Arresø og Kattegat findes en Egn, som, ikke blot ved sin storladne Natur, men ogsaa ved den næsten fænomenale Maade, paa hvilken dens Landskaber, der i et og alt afviger fra det øvrige Sjællands, ere fremstaaede, samt endelig og ikke mindst takket være dens utallige Oldtidsminder, har Krav paa Turisternes Interesse. Det er Tibirke Sogn."

Valdemar Seeger (1896)

station, og hotellet, ”der har en fortrinlig Restauration, en stor Række velmonterede Værelser, og som fører moderate Priser, anbefales paa det bedste”. Bygningen blev nedrevet i 1953.

Men faktisk var Ferdinand Kielberg ikke den første; allerede i 1886 havde strandfoged Johan Martin Nielsen nemlig fået bevilling til at drive gæstgiveri og badepensionat i Tisvilde hvert år fra 1. april til 1. oktober – og dermed begyndte Tisvilde at blive samlingssted for en kreds af sommergæster, der talte adskillige kendte navne, ikke mindst fra kunstens verden.

Attraktionerne var de mange oldtidsminder, som den arkæologiinteresserede Frederik 7. skænkede kongelig opmærksomhed i 1849, Tisvilde Hegn, Tibirke Bakker og den berømte helligkilde Helene Kilde, der havde ry for mirakuløse helbredelser – forudsat man drak vandet fra kilden på bestemte dage eller nætter. Navnlig sidstnævnte omtales fyldigt i den ”Fører over Tisvilde og Tibirke”, som Grundejer- og Turistforeningen fik Hans Hartvig Seedorff Pedersen til at skrive i 1930.

Med årene fik Tisvildeleje ud over badehotellet flere badepensionater, og i 1904 åbnede Helenekilde Hotel & Badepension, der oprindeligt var opført i 1896 som privatbolig for højesteretsadvokat Frederik Grüner. Han havde samme år købt nogle parceller, som han udstykkede – men han beholdt selv det grundstykke, som omfattede selve Helene Kilde, og det var her, han opførte den

Den fælles fortælling

smukke hvide bygning, der den dag i dag udgør kernen i Helenekilde Badehotel. Det fortsatte som pensionat helt frem til 1999 og drives nu af den tidligere balletdanser Alexander Kølpin sammen med Tisvildeleje Strandhotel, det tidligere Pension Højbohus fra 1919.

Der blev bygget enkelte sommervillaer – den første i 1896 – men der kom først rigtig gang i sommerhusbyggeriet omkring Tisvildeleje, da jernbanen blev åbnet i 1924. Allerede i 1910 blev der etableret en teltlejr, der fungerede som campingplads frem til 1970. Tisvilde fik i 1941 et vandrerhjem, der var i drift som sådan indtil 1982.

Liseleje

Liseleje skylder ”krudtkongen” J. F. Classen sin eksistens. Men det var ikke i hans egenskab af krudtværks- og kanonstøberier, at Classen interesserede sig for stedet. Hans enorme godsbesiddelser omfattede hele Halsnæs, hvor der var en del fiskeri, og det var for at skabe bedre vilkår for fiskerne, at han i 1784 grundlagde de to fiskerlejer Sølager og Liseleje. Efterhånden kom der mange fiskere til Liseleje, og i begyndelsen af 1900-tallet anlagde man en læmole – den stadig eksisterende ”gamle mole” – og senere tværmolen, således at der blev skabt en lille havn. Det viste sig imidlertid, at det var forbundet med store vanskeligheder at holde havnen fri for sand, og efter 2. verdenskrig holdt man op med at bruge den.

Den fælles fortælling

Alt tyder på, at Liselejes første indbyggere ikke kom med deres gode vilje. De første fiskere blev tvunget eller lokket til fiskerlejet med løfte om skattefritagelse – og formålet var at levere fisk til arbejderne på Classens krudtværk i Frederiksværk. Til en begyndelse var der fire fiskerfamilier, og fiskerlejet fik navnet Liseleje efter Classens datter Elisabeth, der aldrig blev kaldt andet end Lise.

Ifølge Ronald Larsen var Liseleje ”den sommerby, der sidst blev ”opdaget”, og derfor kom sidst med i selskabet af nordsjællandske badebyer, hvad man tydeligt fornemmer den dag i dag”. Det er da også den af de nordsjællandske badebyer, som omtales mindst i litteraturen. Det hænger givetvis i nogen grad sammen med, at der aldrig kom en jernbane til Liseleje. Da banen mellem Frederiksværk og Hundested åbnede i 1916, var den nærmeste jernbanestation Melby, der lå et par kilometer væk. Alligevel kom der en række pensionater i Liseleje, blandt dem Lisegården med de gamle hovedbygninger fra 1725, der – nærmest som reglen, der bekræfter undtagelsen i Liseleje – stadig drives som hotel og kursuscenter.

Liselængen midt i Liseleje, der blev opført i 1936, var et dansk svar på de amerikanske moteller og er den dag i dag en populær sommer-og badepension. Stedets første ejer havde

Den fælles fortælling

været i USA og lod sig inspirere af motellerne derovre, og stedet har bevaret sin primitive indretning: De 20 værelser er enkelt indrettet uden bad og kun med håndvask, mens toiletterne og det fælles bad ligger for enden af værelsesbygningen.

Humblebæk

Med beliggenheden på Strandvejen mellem København og Helsingør – to af landets mest betydningsfulde byer – har det lille fiskerleje Humlebæk naturligt nok huset rejsende langt tilbage i tiden. Gammel Humlebæk Kro fik således kongeligt privilegium i 1740 – mod at ejeren forpligtede sig til at betale en årlig afgift til statskassen på 3 rigsdaler, til at indkøbe alle varer i Helsingør og til at sørge for, at der ikke på kroen fandt nogen form for ”fylderi” sted.

Senere fik den kongeligt privilegerede kro konkurrence fra Humlebæk Hotel, men det måtte i 1930’erne vige pladsen for den stigende bilismes krav om bredere veje. Hotellet blev nedrevet, og i stedet opførtes restaurant Kølles Gaard, som dog lukkede i 1975.

Før kystbanen blev anlagt i 1897, kunne man benytte sig af den regelmæssige dampskibsfart med hjuldampere ”Hamlet” mellem København og Helsingør, der bl.a. anløb Humlebæk. Dampskibet stak dog for dybt til at kunne gå ind i havnen, så fiskerne tjente en ekstra skilling ved at sejle passagererne og deres bagage fra skibet og ind til havnen.

De første ”landliggere” og de første sommervillaer dukkede op allerede omkring 1840, men den moderne turisme kom først og fremmest med etableringen af badhotellet ”Søvang” i fiskerlejet Sletten i 1908. Arkitekt Vilhelm Clausen ændrede huset i 1918, så det fik sin nuværende skikkelse i palæstil. Samtidig ændredes navnet til Hotel Gylfe, og som sådan

blev det med sine idylliske omgivelser og beliggenheden tæt på badestranden et yndet samlingssted, først og fremmest for det bedre københavnske borgerskab – uden vistnok at nå helt det samme høje niveau som Hotel Gefion, der var åbnet i Espergærde i 1898. Hotel Gylfe lukkede sidst i 1960’erne og blev indrettet som kursusjendom under navnet ”Slettenhus”.

Den fælles fortælling

Troels Kløvedal husker fra begyndelsen af 1960'erne:

"Jakup og jeg fandt ud af, at der eksisterede jazzklubber, især en nede i Sletten på Hotel Gylfe. Her så jeg mit livs første neger hvilket gjorde et stort indtryk på mig. Det var klarinettisten George Lewis fra New Orleans, der på det tidspunkt turnerede rundt med landets bedste orkestre. Han spillede Sidney Bechets numre, deriblandt "Petite Fleur" med sine lange, ganske tynde fingre, der var hvide på indersiden.."

Troels Kløvedal: Den tynde hus. Erindringer om barndom og opvækst

Midt i 1900-tallet blev Sletten søgt af en flok intellektuelle og kulturradikale med digterne Erik Knudsen, Thorkild Bjørnvig og Jens August Schade i spidsen. En anden kendt skikkelse i Sletten var digteren Sigfred Pedersen, der gerne kom i værtshuset "Bondestuen", der lå i en sidebygning til Hotel Gylfe.

Humblebæk var og er stadig et yndet udflugtsmål, ikke mindst efter at kunstmuseet Louisiana åbnede i 1958.

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt - Nordsjælland

	Danmark	Nordsjælland
Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cooks første "pakkerejse" 1847: Jernbanen København-Roskilde	1796: Maleren Carl Frederik Vogt 1835: Søren Kierkegaard i Gilleleje 1847: Heibergs på Hellebæk Kro 1848: J. Th. Lundbye i Godthaab
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse	1858: P. C. Skovgaard i Hellebæk 1864: Nordbanen København-Hillerød 1866: Kgl. forlovelse i Julebæk 1870: Drachmann i Hornbæk første gang
1871-90	1884: Første badehotel 1886: Danmarks første sommerhusudstyknig 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"	1873: Første "kunstnersommer" i Hornbæk 1873: Havn i Gilleleje 1880: Havn i Hornbæk 1885: Første sommerhus i Gilleleje 1886: Sommerhusudstyknig Horneby Sand 1886: Første badepensionat i Tisvildeleje 1889: "Rytterhuset" i Boderne
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm	1892: Pension Buch i Hornbæk 1895-96: Tisvildeleje Badehotel 1896: Jernbane Græsted-Gilleleje 1896: Gilleleje Badehotel 1897: Thalassa i Ellekilde 1897: Kystbanen København-Helsingør
1901-10	1903: Danmarks første rutebilrute	1904: Helenekilde 1906: Jernbane Helsingør-Hornbæk 1910: Teltlejren ved Tisvildeleje 1910: Turistforening i Tisvildeleje
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn	1911: Turistforening i Gilleleje 1916: Jernbane Hornbæk-Gilleleje 1918: Hotel Gylfe, Sletten 1919: Hotel Trouville, Hornbæk
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Lejrklubben for Danmark og første campingpladser	1922: Første automobilværksted i Hornbæk 1924: Jernbane til Tisvildeleje
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies	1935: Det ny Hornbæk Badehotel 1936: Motel i Liseleje

Den fælles fortælling

	<p>1935: Første statsmidler til turismefremme</p> <p>1936: Første danske indenrigsflyrute mellem København og Aalborg</p> <p>1938: Ferieloven</p> <p>1938: Dansk Folke Ferie</p>	
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit	<p>1941: Vandrerhjemmet Tisvilde</p> <p>1941: Dansk Folke Ferie, Gilleleje</p>
1951-60	<p>1953: Første charterfly</p> <p>1954: Visumtvang for tyske turister ophæves</p>	1958: Louisiana
1961-70	<p>1967: Danmarks Turistråd</p> <p>1968: Legoland</p>	Sommerhusboom
1971-90	<p>1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper</p> <p>1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst</p> <p>1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen</p> <p>1986: Første turistpolitiske redegørelse</p> <p>1987: Turismens Fællesråd</p>	
Efter 1990	<p>1993-94: Turistministerium</p> <p>1996: Otte regionale turismeudviklingsselskaber</p> <p>2005: VisitDenmark</p>	

Den fælles fortælling

Sammenfatning

De fem nordsjællandske lokaliteter, som er omtalt i det foregående, har gennemlevet forskellige forløb, når det gælder udviklingen af turismen. Som hovedregel gælder, at jo tættere de lå på Helsingør, jo før blev de ”opdaget” af kunstnerne og forfatterne: ”Pionererne” kom først til Hornbæk og derfra rykkede de vestpå.

Når det gælder ”de oprindelige landliggere” i den næste fase, synes der ikke at være den store forskel mellem Hornbæk, Gilleleje og Tisvildeleje. Ved nærmere øjesyn ser det dog ud til, at selvom Hornbæk var den første lokalitet, der blev ”opdaget” med P. S. Krøyers ankomst i 1873, udøvede Tisvildeleje og Gilleleje mindst den samme tiltrækningskraft på de ”oprindelige landliggere”. De første sommerhuse (eller rettere: sommervillaer) blev ganske vist bygget i Hornbæk, men til gengæld ser det faktisk ud til, at Tisvildeleje var først med et badepensionat. Det er også værd at bemærke, at der etableredes store badhoteller i både Tisvildeleje og Gilleleje allerede i 1895-96, mens udviklingen i Hornbæk til en begyndelse ”kun” omfattede mindre badepensionater.

Fase	Periode	Begivenhed
”Pionererne”	1870-1880	Malerne med P. S. Krøyer i spidsen kom først til Hornbæk, nemlig i 1873. Senere drog enkelte af dem videre til Gilleleje. Drachmann var dog den første i Hornbæk i 1870.
”De oprindelige landliggere”	1881-1914	De første pensionater åbnede i 1880’erne, f.eks. i Tisvildeleje i 1886. De første sommervillaer stammer også fra midten af 1880’erne – først ved Horneby Sand i 1886. De første badhoteller åbnede i Gilleleje og i Tisvildeleje i 1895-96.
”Sommerinvasionen”	1915-1940	Flere sommerhuse, badhoteller og pensionater i alle byerne. Hotel Trouville i Hornbæk 1919 og det ny Hotel Hornbæk i 1935.
”Demokratiseringen”	1941-80	Dansk Folke Ferie i Gilleleje i 1941 og vandrerhjem i Tisvilde samme år. Sommerhusboom i 1960’erne.

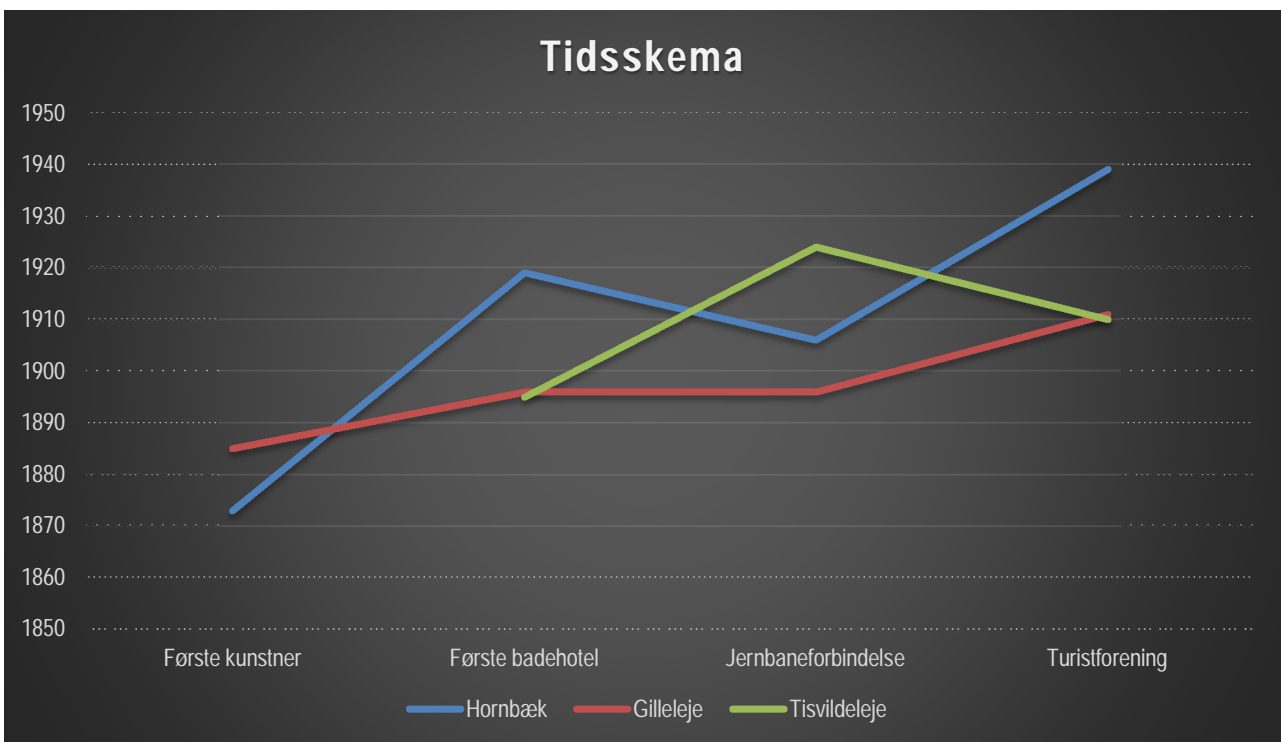
Når man sammenligner Hornbæk, Gilleleje og Tisvildeleje, er det måske sigende, at Tisvildeleje og Gilleleje meget tidligt oprettede turistforeninger, nemlig i henholdsvis 1910 og 1911. Til sammenligning fik Frederiksværk en turistforening i 1906 og Helsingør i 1912, mens Hornbæk Turistforening først blev etableret i 1939 (som en fortsættelse af en ældre turistforening for Tikøb Kommune, der var blevet stiftet i 1936). For Gillelejes

Den fælles fortælling

vedkommende gør der sig derudover det gældende, at fiskerlejet som det første langs nordkysten fik jernbaneforbindelse allerede i 1896.

Forløbene i Liseleje og Humlebæk må siges at være atypiske. Liseleje kom relativt sent på banen – og så at sige på ”afbud” fra Hornbæk, Gilleleje og Tisvildeleje, mens det med Humlebæks geografiske placering relativt tæt på København var mindre oplagt at slå sig ned som ”landligger” her, efterhånden som samfærdselsmidlerne blev forbedret.

Man kan sammenfatte forskelle og ligheder i udviklingen i Hornbæk, Gilleleje og Tisvildeleje i nedenstående tidsskema, der tager udgangspunkt i de fire ”fikspunkter” i den turistmæssige udvikling: De første kunstnere, det første større badehotel, åbning af en jernbaneforbindelse og etablering af en turistforening.

Den fælles fortælling

SKAGEN

Fra Drachmann til timeshare

Da ”landliggerne” begyndte at fylde lovlig meget langs den nordsjællandske kyst, drog adskillige af kunstnerne videre til Skagen og grundlagde her en koloni, som har sin helt egen plads i dansk kunsthistorie. Turismeudviklingen i Skagen følger da også lige i hælene på Hornbæk, Gilleleje og Tisvildeleje, og Skagens aldrig siden anfægtede ry som badested blev fastslået med syvtommersøm, da badhotellet på Grenen åbnede i 1898. Vel var der mondænt i Nordsjælland, men med dette splendide hotel kom Skagen i endnu højere grad på det internationale jetssets landkort.

Æren tilkommer som sagt utvivlsomt først og fremmest H. C. Andersen. Det var hans besøg i 1859 og hans efterfølgende anbefalinger, der åbnede øjnene i de kunstneriske kredse for denne ”Danmarks afkrog”. Holger Drachmann kom først, og i de følgende år fandt hele den perlerække af kunstnere, som vi i dag kender som ”Skagensmalerne”, vej til Skagen i almindelighed og Brøndums gæstgiveri i særdeleshed. Michael Ancher kom i 1874 og havde det meste – inklusive Brøndums datter Anna – for sig selv, indtil Krøyer fulgte Anchers opfordring og indfandt sig i 1882.

Kunstnerkoloniens medlemmer var flittige ved staffeliet, men de fandt også tid til at feste, og som regel var Drachmann det uovertrufne midtpunkt: ”Hans yndlingsdrik var en

”Vi har det ellers så hyggeligt i alle måder. Bjørck og jeg bor i samme hus og har det i grunden som ”blommen i et æg”. Johansen og en svensk sangerinde musicerer, og Skagen er uovertræffelig som altid”.

P. S. Krøyer (1884) i brev til Heinrich Hirschsprung citeret af Ingeborg Rørbye

blanding af porter og champagne, og når han virkelig var oplagt, skabte han en fest omkring sig. Han improviserede ofte et vers om hver enkelt kunstner i kredsen, reciterede og holdt inspirerende taler”. Kolonien bestod i hen ved et kvart århundrede, men efterhånden forsvandt nogle af dens centrale medlemmer: Drachmann døde i 1908 og Krøyer i 1909, mens Michael og Anna Ancher levede til henholdsvis 1927 og 1935.

Endnu mens Krøyer levede, udkastede maleren Laurits Tuxen og formanden for Skagens nystiftede turistforening, apoteker V. Chr. Klæbel, den idé, at man burde lave en udstilling af Skagenskunsten. Det førte til en udstilling i Teknisk Skoles bygning i 1907, som igen førte til stiftelsen af en forening, der skulle stå bag opførelsen af en egentlig museumsbygning i byen. Det tog tid, men til sidst

Den fælles fortælling

kronedes bestræbelserne med held. Arkitektopgaven blev overdraget til Ulrik Plesner, og Skagens Museum kunne indvies i 1928.

Langt fra alfarvej

Før 1870 var der næppe nogen i Skagen, der havde fantasi til at forestille sig den udvikling, som det lille fiskerleje kom til at gennemgå i de næste tre-fire årtier. Ved folketællingen i 1870 var der 1600 sjæle i byen, der indtil da hovedsagelig havde levet af fiskeri samt lidt landbrug og håndværk. Byen havde haft sin storhedstid i 1500-tallet, hvor fiskeriet var godt,

men derefter gik det stille og roligt nedad. Bedre blev det ikke af, at sandflugten satte ind i 1600-tallet og som bekendt totalt begravede kirken i 1795. Modtrækket mod sandflugten var den beplantningsindsats, der blev iværksat fra 1810.

Det var denne fattige købstad, H. C. Andersen kom til den 17. august 1859. Lidet kunne han ane, at årsagen til, at hans aftensmad på Brøndums gæstgivergård lod vente på sig, var, at værtens kone netop den dag nedkom med en datter, der kom til at hedde Anna og på sin 21-års fødselsdag blev Michael Anchers hustru. Men Andersen fik dog til sidst serveret sin rødspætte og sine vandbakkelser, og han kvitterede bl.a. med denne beskrivelse af byen: ”Gaden med dybt sand, byen uendelig lang; med klitter, kartoffelagre og kornagre”.

Skulle man føle trang til at følge i digterens fodspor, måtte man imidlertid indstille sig på betydelige strabadser. Der var nemlig faktisk ingen vej mellem Aalbæk og Skagen, og når ellers det lod sig gøre, var det klogeste at køre på stranden. Det var en oplevelse, som H. C. Andersen ikke glemte lige med det første: ”Vejret var mageløst godt, stille og solskin; kørte nu med bonden lige ned til stranden, og her gik det som var det en amfibierejse, halvt i vandet halvt på landet... Vandet stænkede op, vi kørte i brændingen, havde til venstre kun de lave klitter, til højre det åbne hav med 16 sejlere”. En tålelig forbindelse med omverdenen fik Skagen først, da den smalsporede jernbane til Frederikshavn åbnede i 1890, mens de opkørte hjulspor mellem Skagen og Aalbæk først blev erstattet af en egentlig asfalteret vej så sent som i 1932.

Da Andersen i 1859 skulle indlogere sig i Skagen, var valget let: Byen havde kun ét gæstgiveri, og det var Erik Brøndums. Gæstgiveriet, der var startet i 1844, blev drevet

Den fælles fortælling

sammen med en købmandshandel, og Brøndum havde overtaget begge dele i 1857. Hoteldriften har dog næppe overbebyrdet ham, og da ejendommen brændte i 1874, kunne han flytte både sin familie, købmandshandelen og gæstgiveriet ind i et nærliggende havehus, mens der blev bygget nyt.

Netop på dette tidspunkt søgte de første kunstnere til Skagen, og det satte skub i forretningen. I hvert fald besluttede Brøndum-familien at udvide, og til at stå for udvidelsen hyredes den unge arkitekt Ulrik Plesner, der kom til Skagen i 1891 som bygningskonduktør ved fyrvæsenet. Det blev til to ombygninger, der stod færdige i 1892 og 1897, og resultatet var, at Brøndum nu disponerede over 20 hotelværelser. I 1890 døde Erik Brøndum, men allerede en halv snes år forinden var hoteldriften blevet overtaget af sønnen Degn Brøndum – og gæstgiveriet skiftede navn til Brøndums Hotel. Degn Brøndum stod i spidsen for det efterhånden landskendte hotel indtil sin død i 1932, og i 1908 testamenterede han den berømte spisesal med de mange kunstnerportrætter til Skagens Museum; salen blev dog først overført til museet mange år senere.

Ulrik Plesner kom som bekendt til at sætte sit præg på Skagens bybillede med en lang række bygningsværker, bl.a. den kongelige sommerresidens Klitgaarden i 1914, Brøndums annex Admiralgården i 1915, stationsbygningen i Skagen (1914-24) og som allerede nævnt Skagens Museum i 1928. Også en anden arkitekt, Thorvald Bindsbøll, kom til Skagen i 1891, og ham overlod

Degn Brøndum ophængningen af malerisamlingen i spisesalen. Han satte derudover sit tydelige stempel på byen som arkitekten bag fiskepakhusene (1905-07).

En myte blev skabt

Da Holger Drachmann var i Skagen første gang i 1872, blev han straks fyr og flamme. Både som maler og som forfatter så han, at her var store muligheder. Han fik øje på det særlige lys, som Skagen siden er blevet så berømt for, og han så, at de barske fiskertyper og redningsmænd ville være godt ”stof”, både for penslen og for pennen. Her var en motiv-

Den fælles fortælling

verden, som passede med den unge malergenerations ønsker om at vise virkeligheden, som den var – mindst lige så barsk og ”autentisk” som i Hornbæk og omegn. I endnu højere grad end de nordsjællandske kyster blev Skagen da en myte, skabt af en flok danske, norske og svenske kunstnere. I stort tal nærmest invaderede de Skagen hver sommer – og det ”blå

stempel” var naturligvis, at også Krøyer endte med at blive fast inventar.

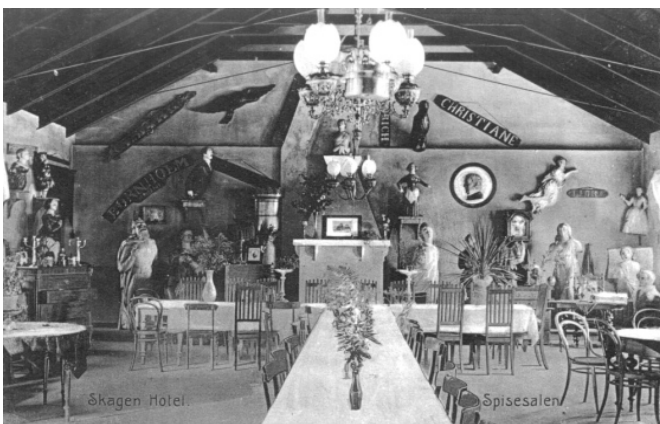
” Nu skal man ikke tage til Skagen for at undfly Civilisationen, thi Civilisationen er fulgt med – ja, den har i ganske særlig Grad kastet sin Kærlighed på Skagen. Nu kommer man rullende med Jærnbane, man modtages på Stationen af en Vrimmel af Mennesker. Kendte Ansigter, Grosserere, Skuespillere, Malere, Kunstnere – alverden har sat hinanden Stævne i Skagen, og det regnes næppe engang for rigtigt anstændigt ikke at have været der”.

Illustreret Tidende (1906), citeret af Kirsten Monrad Hansen

Men hvis de havde troet, at de kunne have Skagen i fred og for sig selv, blev de snart klogere. Ligesom i Nordsjælland fik de hurtigt følgeskab af ”de første landliggere” – selvom lige præcis det udtryk var et nordsjællandsk fænomen. I Skagen var de ret og slet turister. Og hvad turismen angik, var det ”blå stempel” naturligvis, at kongefamilien i 1914 flyttede ind i deres nybyggede sommerresidens Klitgaarden i Skagen.

Allerede i 1899 var turismen i Skagen så veletableret, at man i et rejsebrev i ”Familie-Journalen” kunne læse: ”Skagen er altsaa for længst ”opdaget” og på dens

Forstrand promeneres der nu af en talløs Skare Toiletter i alle Regnbuens Farver, medens der klirres i Porcelænet ved Borddækningen i Hotellerne”. Og i 1906 konkluderede ”Illustreret Tidende”, at alle landets ”kändisser” nødvendigvis måtte en tur til Skagen. Til gengæld gav både deres påklædning (eller snarere mangel på samme) og deres tørst anledning til adskillige hævede øjenbryn i byrådet.

Ganske vist åbnede Skagens Hotel – kendt for sin spisesal med den særprægede udsmykning i form af et stort antal gallionsfigurer – i 1884, men der er ingen tvivl om, at det først var med åbningen af den smalsporede jernbane fra Frederikshavn i 1890, at turismen i Skagen for alvor blev ”kickstartet”: Nu kunne man rejse fra København til Skagen på 16 timer!

Den fælles fortælling

Internationalt ry

Jernbanen gjorde det muligt at komme til Skagen, men det var Skagens Badehotel på Grenen, som for alvor slog Skagens ry som turistmål fast – også i internationale kredse. Det blev opført i 1897-98 af arkitekten Thorvald Jørgensen i ”stavkirkestil”, og kort efter åbningen annoncerede hotellet med, at det var ”Danmarks mest mondæne bad med

en høj, pragtfuld beliggenhed på pynten mellem tvende have”, der kunne tilbyde ”kraftige bølgeslag, sol, lys og luftbade” samt – men kun i sæsonen – ”daglig koncert af fremragende kunstnere”. Hotellet *var* mondænt. Her kom kong Chulalongkorn af Siam, enkekejserinde Dagmar, den tyske kejser Wilhelm, den danske og tyske kongefamilie, storhertugen af Mecklenburg-Schwerin og alt, hvad der ellers kunne krybe og gå af danske og europæiske adelige og andre notabiliteter. Hotellet reklamerede også med at være ”Danmarks sundhedskilde” og dokumenterede det i 1924 i en 24-siders tryksag, hvor hotellets egen badelæge gav gode råd om, hvordan man skulle forholde sig som sundhedssøgende badeturist. I 1914 blev hotellet i øvrigt udvidet, og med over 200 senge var det på det tidspunkt et af Danmarks allerstørste – indtil det brændte i 1938.

Badehotellet sørgede eftertrykkeligt for, at Skagen blev ”in”. I årene omkring århundredskiftet skød da også en lang række hoteller op i Skagen, ligesom et antal mindre bade-pensionater indgik i det samlede billede af turistlivet i Skagen. Til gengæld oplevede Skagen ikke, at udenbys bedste-borgere i nævneværdigt omfang byggede sommervillaer i Skagen.

I Kandestederne – hvortil man kom ad sandede hjulspor fra Hulsig station – startede udviklingen, da Hjorths Hotel åbnede i 1890, samme år som banen. I 1906 kom Kokholms Hotel til – og begge steder var der tale om strandfogedgårde, hvor man tilbage i 1800-tallet var begyndt i det små med at drive pensionat og indkvartere strandede søfolk, og

Den fælles fortælling

begge steder fortsatte man med at drive et mindre landbrug sideløbende med hoteldriften. Mellem de to verdenskrige udfoldede der sig i Kandestederne et sommerbadeliv, som er uden sidestykke i kyst-turismens historie. Her kom nemlig den ”rigtige” crème de la crème, som ønskede at holde ferie i ubemærkethed: ”I Skagen holdt man ferie for at blive set, mens man i Kandestederne kunne være sig selv”. Gæstebøgerne er da også en lang opremsning af tidens allerstørste koryfæer, især inden for film- og teaterverdenen og det københavnske litteraturparnas, tilsat en god blanding af adel, direktører, læger, apotekere og faktisk også forbløffende mange udlændinge.

Ligesom i Nordsjælland så kunstnerkolonien med betydelig skepsis på den omsiggribende turisme, der i øvrigt allerede i 1906 førte til stiftelsen af en turistforening i Skagen. Ikke overraskende var Drachmann arrig modstander af badehotellet på Grenen og skrev et harmdirrende indlæg mod planerne i Politiken. Og selvom det for fiskeriet i Skagen naturligvis var et stort fremskridt, at havnen blev anlagt i 1907, var det til gengæld ingen fordel for kunstnerne: Når fiskerne ikke længere skulle fiske fra kysten, forsvandt nogle af de motiver, som netop havde trukket dem til Skagen i sin tid.

Fra badehoteller til sommerhuse og timeshare

Branden på badehotellet på Grenen i 1938 var næsten symbolsk. Nye turister var nemlig begyndt at finde vej til Skagen, og deres pengepunge rakte ikke til badehotellets niveau. Netop i 1938 åbnede Skagens første vandrerhjem i Gammel Skagen, og i vandrerhjemmets

baghave var der plads til ”teltliggerne”. Samme år opstod en større polemik, som endte med, at Grenen blev fredet. Og så kom 2. verdenskrig, som blev en stille tid for turismen i Skagen.

Stilstandsperioden varede frem til slutningen af 1960’erne – og var i øvrigt også præget af den konkurrence, som charterrejserne påførte den indenlandske turisme. Alligevel modstod Skagen ”fristelsen” til at sige ja til de store ”betonferiecentre”, som myldrede frem langs især den jyske vestkyst i 1970’erne – selvom der ”ikke var sket alverden i de senere år med

Den fælles fortælling

hensyn til vedligeholdelse af de aldrende etableringer”. Ifølge Bent Hardervig var forklaringen, at fiskeriet trods alt stadig fyldte meget i byens samlede økonomi.

I stedet blev der bygget masser af sommerhuse, og med den stigende velstand i samfundet i løbet af 1970'erne oplevede Skagen et nyt turistboom. Det tiltrak investorer, og det førte til, at Skagen – som stort set den eneste lokalitet i Danmark – blev hjemsted for såkaldte timeshare-projekter, hvor man køber sig til en begrænset brugsret af en ferielejlighed. Det mest kendte af disse timeshare-projekter er måske Jeckels Hotel, der blev omfattende renoveret i 1984. Ideen slog dog aldrig rigtig an andre steder i Danmark, og i dag er der kun syv timeshare-hoteller i Danmark, heraf de fem er beliggende i Skagen.

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt - Skagen

	Danmark	Skagen
Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cooks første "pakkerejse" 1847: Jernbanen København-Roskilde	1833: Martinus Rørbye første gang i Skagen 1844: Første gæstgiveri i Skagen
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse	1859: H. C. Andersen i Skagen 1865: Meir Goldschmidt i Skagen
1871-90	1884: Første badehotel 1886: Danmarks første sommerhusudstykning 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"	1872: Holger Drachmann første gang i Skagen 1884: Skagens Hotel 1888: Jeckels Pensionat, Gl. Skagen 1890: Jernbane til Skagen 1890: Hjorths Hotel i Kandestederne
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm	1892: Ulrik Plesner tegner tilbygning til Brøndums Hotel 1898: Skagen Badehotel på Grenen
1901-10	1903: Danmarks første rutebilrute	1904: Ruths Hotel, Gl. Skagen 1906: Turistforening 1907: Havn 1908: Skagens Museum stiftes
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn	1914: Klitgaarden
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Lejrklubben for Danmark og første campingpladser	1928: Skagens Museum
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies 1935: Første statsmidler til turismefremme 1936: Første danske indenrigsflyrute mellem København og Aalborg 1938: Ferieloven	1932: Asfalteret vej til Aalbæk 1934: Flyvehangar 1936-37: Karen Blixen 1938: Vandrerhjem 1938: Fredning af Grenen

Den fælles fortælling

	1938: Dansk Folke Ferie	
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit	
1951-60	1953: Første charterfly 1954: Visumtvang for tyske turister ophæves	
1961-70	1967: Danmarks Turistråd 1968: Legoland	
1971-90	1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper 1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst 1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen 1986: Første turistpolitiske redegørelse 1987: Turismens Fællesråd	1971: Skagen Festival 1980'erne: Timeshare
Efter 1990	1993-94: Turistministerium 1996: Otte regionale turismeudviklingselskaber 2005: VisitDenmark	2000 Skagen Odde Naturcenter

Sammenfatning

Sammen med Hornbæk, Gilleleje og Tisvildeleje er Skagen Danmarks ”kystferieby” par excellence. Det startede i Skagen, fordi de toneangivende kunstnere rykkede fra Nordsjælland, hvor de følte sig for ”omklamrede” af ”landliggerne”. I realiteten foregår udviklingen i Skagen og i Nordsjælland dog næsten synkront: Drachmann var første gang i Hornbæk i 1870 og første gang i Skagen i 1871. Til gengæld fik turismeudviklingen i anden fase i Skagen et mere internationalt præg, først og fremmest takket være det store badehotel på Grenen.

Det kan endvidere konstateres, at Skagen fik jernbaneforbindelse og stiftede en turistforening nogle få år før de tidligste af de nordsjællandske byer.

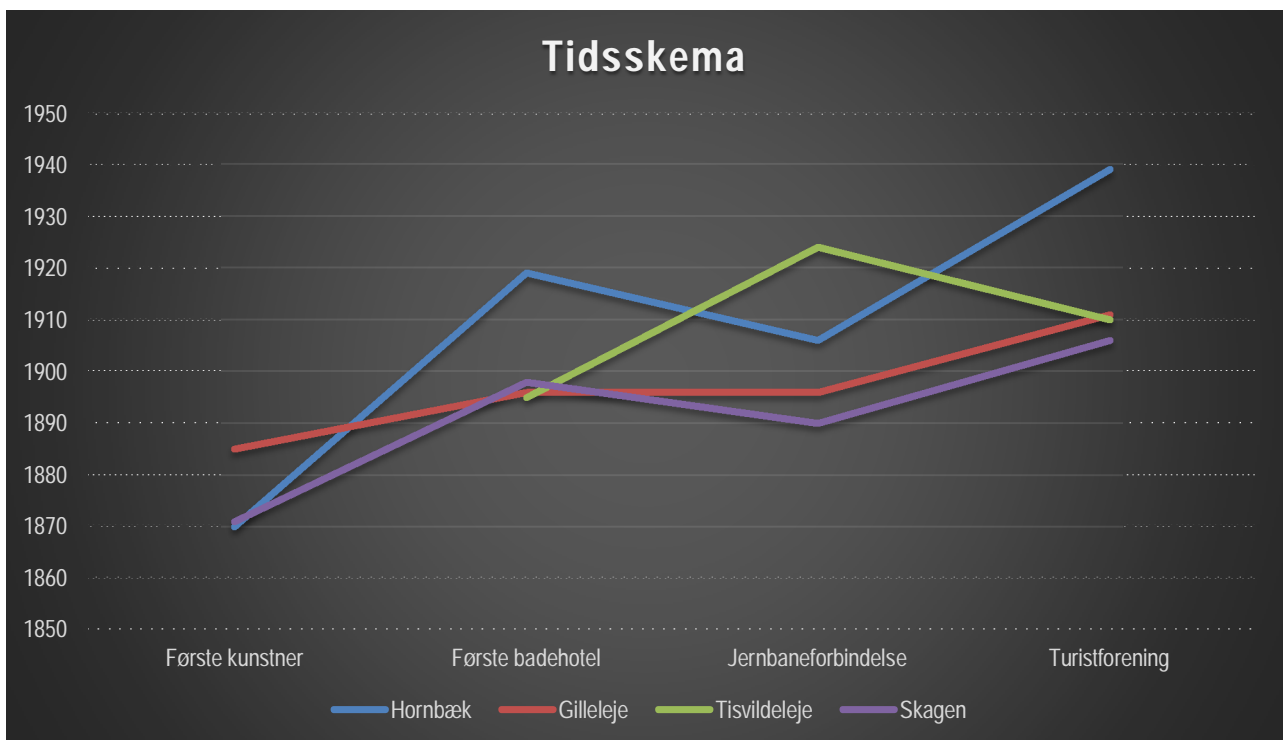
I en jysk sammenhæng er det desuden et særkende for turismeudviklingen i Skagen, at der i demokratiseringsfasen efter 2. verdenskrig ikke skete byggeri af store feriecentre. Til gengæld blev nogle af de gamle badehoteller smukt istandsat, takket være timeshare-projekter.

Turismeudviklingen i Skagen kan sammenfattes i omstående skema.

Den fælles fortælling

Fase	Periode	Begivenhed
"Pionererne"	1870-1880	Holger Drachmann kom som den første i 1871, Michael Ancher fulgte i 1874 og P. S. Krøyer i 1882.
"De oprindelige landliggere"	1881-1914	Brøndums gæstgiveri var først – og udvidede første gang i 1892 for at imødekomme den stigende turistefterspørgsel. Skagen Badehotel på Grenen åbnede i 1898. Skagens turistforening blev stiftet i 1906.
"Sommerinvasionen"	1915-1940	Flere hoteller og pensionater. Vandrerhjem i 1938.
"Demokratiseringen"	1941-80	Sommerhusboom i 1960'erne.

I nedenstående tidsskema sammenlignes udviklingen i Skagen med udviklingen langs den nordsjællandske kyst.

Den fælles fortælling

LØKKEN

”Havets hvidbræmmede bølger over det faste sand”

Løkkens udvikling som bade- og turistby skyldes ikke som i Skagen, at en flok kunstnere fik kig på byen og dens særlige karakter. H. C. Andersen var her ganske vist på kort visit, da han rejste rundt i Jylland i 1859, og det var sikkert heller ikke uden betydning, at forfatteren Meir Goldschmidt kom forbi i 1865 og udgav sin rejsedagbog. Men det er næppe tilstrækkeligt til at forklare, at Løkkens første badehotel åbnede allerede i 1895 – og dermed bragte Løkken på linje med de nordsjællandske badebyer og Skagen.

H. C. Andersen er blevet kaldt ”Løkkens første turist”; på sin store Jyllandsrejse i 1859 var han på Børglum Kloster og tog på tur til havet. Men faktisk var den store eventyrdigter ikke den første forfatter i Løkken: det var derimod englænderen Horace Marryat, hvis besøg i Løkken (og i Skagen) fandt sted halvanden måned før Andersens! Og i en bog, som udkom i 1860, beskrev han kortfattet Løkken som ”et lille fiskerleje omgivet af sand med gode bademuligheder i et uberegneligt hav” – men den turistmæssige værdi har nok været beskeden, taget i betragtning at bogen blev udgivet på engelsk i London.

Større betydning havde det givetvis, at forfatteren Meir Goldschmidt på sin tur langs Thys og Vendsyssels vestkyst kom til Løkken i juli 1865. Han førte rejsedagbog, og den blev udgivet allerede samme år. Han beskriver Løkken som ”en anselig By” uden gader: ”Alt ligger adspredt paa en Sandmark. Veiene derimellem ere en Labyrinth, der undertiden udvider sig til en lille Kartoffelmark, en Mødding eller en Tørreplads”. Særligt velkommen følte han sig imidlertid ikke: ”Befolkningen synes at være bleven gnaven af at gaae i det dybe Sand; den hilser ikke og seer ikke mildt som Blokhusfolk”. Næh, Goldschmidt foretrak tydeligvis Blokhus! (se side 80).

En mand med en idé

Man har udnævnt Goldschmidts rejsedagbog til at være ”Løkkens første turistbrochure”, men ærlig talt var hans noget mavesure beskrivelse ikke meget bevendt, hvis formålet var at trække folk til Løkken. Løkken er nemlig efter hans mening trist og ”uden en Kjøbstads borgerlige Hygge og uden Landlivets Frihed og Friskhed”. Men heldigvis var der en initiativrig mand i Løkken, og han var endda på færde flere år før Goldschmidt.

Den fælles fortælling

Løkken havde i årtier profiteret godt af skudehandelen med Norge, som florerede på Vendsyssels vestkyst i 1800-tallet. Da skudehandelen ebbede ud i sidste tredjedel af århundredet, slog Løkken sig i stedet på fiskeriet, der fik sin blomstringstid i slutningen af 1800-tallet. I løbet af 1800-tallet steg byens indbyggertal fra 235 til omkring 1900, og det var ikke helt ved siden af, når byen omtaltes som ”købstadslignende”.

Men da det begyndte at gå tilbage med skudehandelen, var der i hvert fald én Løkken-borger, som gav sig til at se på andre erhvervsmuligheder end lige netop fiskeriet. Gæstgiver Christian Severin Lund indrykkede nemlig i 1860 en annonce, hvoraf det fremgik, at han havde opstillet en badevogn ved stranden. Ideen er naturligvis ikke opstået ud af det blå, men må være udtryk for, at Løkken var begyndt at få i hvert fald nogle sommergæster på besøg. Sadelmager Thomas Winther

havde ved siden af sin sadelmagerforretning drevet gæstgiveri i Løkken siden begyndelsen af 1840'erne, og omkring 1850 byggede han Gæstgivergården – det senere Hotel Klitbakken. I 1857 forpagtede Lund gæstgiveriet; han var rigtignok uddannet farver, men han må have haft mod på hotelbranchen. Antagelig gik det dog ikke særlig godt med gæstgive-

riet, for allerede i 1862 flyttede Lund til Nørresundby, hvor han genoptog sit farverhåndværk.

Lund var nok en postgang for tidligt ude. Og under alle omstændigheder var det med at bade i havet først noget, der for alvor kom på dagsordenen i 1880'erne. En vis købmand Bartholin Halvorsen fra Rudkøbing skal have afstedkommet noget nær panik i Løkken, da han indlogerede sig hos købmand Morthensen, udelukkende med dette ene formål. Sagen var, at hans læge havde rådet ham til at tage til Vesterhavet og lade sig bære ud i

*”I intet andet Fiskerleje ligge nemlig
Hytterne mellem hinanden i saa
malerisk Kaos, trodsende enhver
Fordring til Ro og Skik... Og dette
bidrager til at forhøje det Skær af Poesi,
af skinnende Særpræg og fængende,
djærv Ejendommelighed, der hilser
enhver fremmed i Møde ved det første
Besøg... Da lærer man at kalde Løkken
ikke alene ejendommelig, men ogsaa
henrivende skøn”.*

**Illustreret Tidende (1900)
citeret af Kirsten Monrad Hansen**

Den fælles fortælling

havet. Han havde nemlig vanskeligt ved at gå – og det viste sig faktisk, at når brændingen slog mod hans ryg, havde det en gunstig virkning. Efter et par uger kunne han erklæres rask,

og så vedblev han i øvrigt med at tage til Løkken hver sommer i de næste mere end fyrre år.

"... det er dog hverken hotellets gode mad og bløde senge, eller den lille hyggelige have, hvor der kan drikkes kaffe i kølende skygge på en bagende sommerdag, det er ikke alt dette, som drager gæster til huse. Det er stranden. Og så snart vi har stillet vor sult efter den lange køretur, haster vi derned. Vi skrår over det brede torv, drejer ned ad en morsom gyde mellem de lave stråtækte fiskerhuse og deres små kartoffelhaver, hvor der lugter af fisken, som hist og her hænger til tørring"

**Ugebladet "Nordstjernen" (1896)
om Løkken Badehotel
citeret af Peter Ussing Olsen**

Halvorsen fik i de følgende år følgeskab af et stigende antal badegæster, hvoraf mange lejede sig ind hos private. Ligesom på de øvrige tidlige badesteder var det til en begyndelse det bedre borgerskab, der søgte til Løkken om sommeren. Og byen udviklede sig, så man var i stand til at betjene dem. I 1895 fik byen sit første badehotel. Løkken Badehotel på Torvet var oprindeligt en skudehandlergård og udgangspunkt for skudehandler Conrad Christensens omfattende virksomhed. Sønnen drev skudehandelen videre, men forretningen gik ned ad bakke, og i 1895 solgte han gården til et aktieselskab, der indrettede bygningerne til et efter forholdene mondænt badehotel.

Og der var tilsyneladende basis for endnu et badehotel. Omkring århundredskiftet købte smed Anders Andersen og hans kone Anna den 60 tdr. land store Kallehavegaard. Men de

ville ikke bare drive landbrug; de ville også leje værelser ud til sommergæster. Derfor indrettede de værelser i sidefløjene, og der blev bygget en ny hovedfløj – og dermed var grunden lagt til Kallehavegaard Badehotel. I 1910'erne blev den første håndfuld sommervillaer i Løkken bygget.

Den fælles fortælling

"Den dejlige Strand ligger i en lun og gnitrende Sol. Havet jager sine hvidbræmmede Bølger ud over det faste Sand, og med det inderligste Velbehag følger Øjet Kystens runde Linjer, der imod Nord afsluttes af Rubjerg Knudes dejlige Skrænter... Og der er over al Dejligheden et saadant jævnt og harmonisk, hyggeligt Præg, at man slaar det fast som en afgjort Sag efter det første Besøg: Løkken skal være den næste Feries Maal. Her er dansk Form og dansk Farve, her er hjemlig Hygge og Fred, her er endnu det jomfruelige Badested, hvor det sunde Familieliv og den uskyldige og skønne Flirt fordriver Timerne og Dagene – og holder den store Verden med dens Ferielarm og kunstige "Varme" ude".

**Aalborg Stiftstidende (1913)
citeret i Landingspladsen**

Jernbanen kommer

Åbningen af jernbanen mellem Hjørring og Aabybro i 1913 med Løkken som den store mellemstation fik stor betydning for turismen i Løkken. Det blev pludselig overkommeligt – både tids- og pris-mæssigt – at komme til Løkken, og dermed begyndte også andre samfundsgrupper end lige det bedst stillede borgerskab at valfarte til Løkken. Om ikke andet var der råd til en søndagstur til stranden – nogle søndage kunne toget fra Hjørring om morgenen og retur om aftenen bestå af ikke mindre end 20 vogne for at imødekomme den store efterspørgsel!

I 1913 beskrives Løkken som et "jomfrueligt badested", men det ændredes med ét slag, da jernbanen åbnede, og i 1920'erne og 1930'erne blev Løkkens ry som badeby slået fast med syvtommer-søm. Og det er først i denne fase,

kunstnerne kommer til Løkken. I en forholdsvis kort periode kan man faktisk tale om en lille kunstnerkoloni: Med forfatteren Thomas Olesen Løkken i spidsen – han flyttede til Løkken i 1918 og supplerede sit forfatterskab med at drive boghandel og køre taxa – kom andre af tidens forfattere med Martin Andersen Nexø og Emil Bønnelykke som de kendteste.

Løkkens særkende som badested var og er badehusene – "den hvide by". Til at begynde med var de forsynet med hjul og kunne køres ud i vandet (gæstgiver Lund havde som nævnt opsat en sådan "badevogn" allerede i 1860), således at de badende i al ærbarhed via en lille trappe kunne bevæge sig direkte ned i havet. Meningen var jo nemlig, at omklæd-

Den fælles fortælling

ningen før og efter badet skulle finde sted i fred for nysgerrige blikke, og derfor var husene udstyret med en bænk og nogle knager. Senere blev de standfaste, og de var en serviceforanstaltning fra badhotellernes side. For at gæsterne ikke skulle tage fejl, var husene bemalt på forskellig vis: Løkken Badehotel havde således gule badehuse, mens Strand-

hotellets var forsynet med to dannebrogsglag på siden.

" Ved Løkken er der skudt en hel By op paa Stranden, der er i Hundredvis af store Beboelseslejligheder. Der findes i disse Huse Plads til Køkken, og der er indbyggede Alkover osv. Det ser flot ud, men bliver det ved med at udvikle sig, maa man nok spørge, hvad der bliver af den brede Badestrand, som man reklamerer med er Verdens fineste Badestrand! Der har ogsaa meldt sig det Problem: Hvordan bliver Beboerne af med deres Affald. Svaret har man kunnet se paa Stranden!"

**Hjørring Amtstidende (1932)
citeret i Landingspladsen**

I 1908 blev det første private badehus sat op på stranden i Løkken, og i 1925 fik en privat forretningsmand den idé, at badehuset kunne gøres større og udstyres med vinduer. Det førte til, at der opstod en "badehuskoloni" på stranden, hvor husene blev indrettet med både køkken og alkover. Så kunne man overnatte i dem – og man kunne leje dem ud. Succesen var overvældende, men samtidig opstod der betydelige problemer med affald og hygiejne. Man kunne ikke blive ved med bare at grave et hul i jorden, og omkring 1930 kom der påbud om, at

der skulle være en lukket klosetspand i hvert hus, som skulle tømmes hver morgen. I 1933 indførtes et decideret overnatningsforbud. Husene har overlevet helt frem til vore dage; hvert år rykker de næsten 500 badehuse ud på stranden den 15. maj og returnerer til deres "vinterhi" senest den 1. oktober – og det er ikke tilladt at leje husene ud til gæster.

Overnatningstilbuddet til gæsterne i mellemkrigstiden bestod af badehoteller, somerpensionater og privat udlejning. Navnlig i 1930'erne var der stor efterspørgsel efter privat indkvartering – typisk med det resultat, at lokalbefolkningen selv rykkede ud i baghusene eller op på loftet og overlod stue og soveværelse til gæsterne. I midten af 1920'erne fik

Løkken imidlertid også sit første sommerhusområde. Det var "Prærien" nord for Furreby Bæk, hvor der skød en række ydmyge træhuse op. I slutningen af 1930'erne fik Løkken sin første teltplads og sit første vandrerhjem. Et udtryk for Løkkens popularitet var, at man i

Den fælles fortælling

1930 byggede Strandpavillonen yderst på klitten med en danserrestaurant, hvor der var plads til 800 personer – Vestkystens største af sin slags.

Tiden var også inde til at stifte en turistforening. Det skete i 1927, og af formålsparagraffen fremgik, at ”Foreningens Opgaver er i videst muligt Omfang at gøre Lystrejsende opmærksomme paa Egnens Naturskønheder og yde den fornødne Vejledning for saadanne Lystrejsende, som gæster Byen”. Det gjorde man bl.a. ved at udgive en turistfolder med tekst af forfatteren Thomas Olesen Løkken, der på daværende tidspunkt var på vej til at blive en af periodens mest læste forfattere.

Sommerhuse og tørstige unge

Løkken fik sin andel af det sommerhusboom, som satte ind i begyndelsen af 1960’erne, og i dag er der ca. 1.000 sommerhuse. Mange af dem blev bygget med henblik på udlejning, og sammen med nye feriecentre i 1970’erne – det store Grønhøj Strand feriecenter syd for Løkken åbnede i 1978 – øgede det naturligvis antallet af overnattende gæster betragteligt, også selvom badepensionaterne forsvandt og den private udlejning blev mindre. Nogle af badehotellerne overlevede i ombygget og renoveret stand. Så sent som i 2009 åbnede et nyt feriecenter i Løkken, Sea West Løkken. Der har således været en fortløbende udbygning af kapaciteten i Løkken – og ligesom i de øvrige kystområder har den ny kapacitet næsten uden undtagelse været baseret på selfcatering.

Parallelt med udbygningen af sommerhuskapaciteten har der været en række planer i Løkken om at etablere ”oplevelsesfaciliteter” til turisterne, men ingen af dem er blevet ført ud i livet på grund af manglende investerings- og/eller driftskapital. I 1970 ville en forretningsmand således etablere en stor vildtpark i Vrensted Kær, hvor

velbeslåede udlændinge kunne gå på jagt, i 1975 var der planer om et saltvandsakvarium (men de endte med at blive realiseret i Hirtshals), og i 1994 blev der arbejdet med et projekt, som skulle resultere i et tegnefilmcenter under navnet ”Cartoonia”.

Den helt store plan kom dog til at handle om netop det areal, hvor der oprindeligt havde været tanker om en vildtpark. Kommunen var ejer af arealet, men i 1974 fik Bikubens

Den fælles fortælling

Boligfond betinget skøde på området, idet man ville opføre 400 feriehuse, der vel at mærke skulle være egnet til helårsbeboelse og dermed forlænge den korte sommersæson i Løkken. Det viste sig imidlertid at være i modstrid med gældende lovgivning, og projektet blev lagt i mølposen. I 1987 etableredes Løkken Sea Center Fonden, der udformede planer om et ambitiøst kur- og helsecenter efter tysk model på området. Det lykkedes imidlertid aldrig at tilvejebringe den fornødne kapital, og fonden nedlagde sig selv i 2002.

I mellemtiden havde Løkken fået en anden udfordring. Der bredte sig i stigende grad den opfattelse, at der var mere negativt end positivt at sige om turismen. Bedre blev det ikke af, at Løkken nærmest udviklede sig til både danske og udenlandske mediers ”yndlings-aversion” med overskrifter som ”Nu går Løkken på mega-druk” og med en underrubrik, der lød: ”Vildt natteliv: Unge valfarter til pubcrawl og sex-fester i den nordjyske idyl” (Ekstra-Bladet i sommeren 2004). Løsningen viste sig at være restriktioner på diskotekernes markedsføring samt lukning af de to campingpladser, som lå inde i byen, og som var tilholdssted for den tørstige ungdom. Det skete i 2006, og Løkken koncentrerede sig målrettet om at tiltrække børnefamilier. Siden har der været fredeligt i Løkken – så fredeligt, at der nu er røster fremme om, at Løkken på ny skal søge at tiltrække den unge målgruppe, men vel at mærke ved hjælp af et udendørs aktivitetscenter med eksempelvis kitesurfing og beachvolley (Jyllands-Posten i sommeren 2012).

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt - Løkken

	Danmark	Løkken
Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cooks første "pakkerejse" 1847: Jernbanen København-Roskilde	1850: Skudehandelen kulminerer 1850: Gæstgivergård 1859: H. C. Andersen
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse	1860: Gæstgiver Lunds badevogn 1865: Meir Goldschmidt
1871-90	1884: Første badehotel 1886: Danmarks første sommerhusudstyknig 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"	1880'erne: Bartholin Halvorsen bader i havet
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm	1895: Løkken Badehotel 1900: Vestkystens største fiskerleje
1901-10	1903: Danmarks første rutebiltrude	1901: Kallehavegaard Badehotel 1908: Første private badehus
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn	1910: Første sommervillaer i klitterne 1913: Jernbane til Hjørring og Aabybro 1918: Thomas Olesen Løkken flytter til Løkken
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Første campingpladser	1925: "Prærien" 1927: Turistforening 1930: Strandpavillonen
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies 1935: Første statsmidler til turismefremme 1936: Første danske indenrigsflyrute 1938: Ferieloven 1938: Dansk FolkeFerie	1935: Teltplads 1938: Vandrerhjem
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit	1947: Sommerhusudstyknig Kallehavegård
1951-60	1953: Første charterfly 1954: Visumtvang for tyske turister ophæves	

Den fælles fortælling

1961-70	1967: Danmarks Turistråd 1968: Legoland	Sommerhusboom 1963: Jernbanen nedlægges
1971-90	1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper 1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst 1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen 1986: Første turistpolitiske redegørelse 1987: Turismens Fællesråd	1976: Løkken Strandgård feriecenter 1978: Grønhøj Strand feriecenter 1987: Løkken Sea Center-projektet
Efter 1990	1993-94: Turistministerium 1996: Otte regionale turismeudviklingsselskaber 2005: VisitDenmark	2006: To campingpladser i byen lukkes

Sammenfatning

Løkken er ikke som Hornbæk og Skagen opstået som turistby, fordi byen blev opsøgt af malere og forfattere, der var på udkig efter interessante motiver. Snarere er det selve byens beliggenhed ved havet og den stigende interesse for at bruge havbade i helbredende sammenhæng, der satte gang i turismen. Det skete imidlertid nogenlunde samtidig med Skagen, Gilleleje og Tisvildeleje. Ligesom i disse tre byer oprettedes det første badehotel i Løkken i 1890'erne.

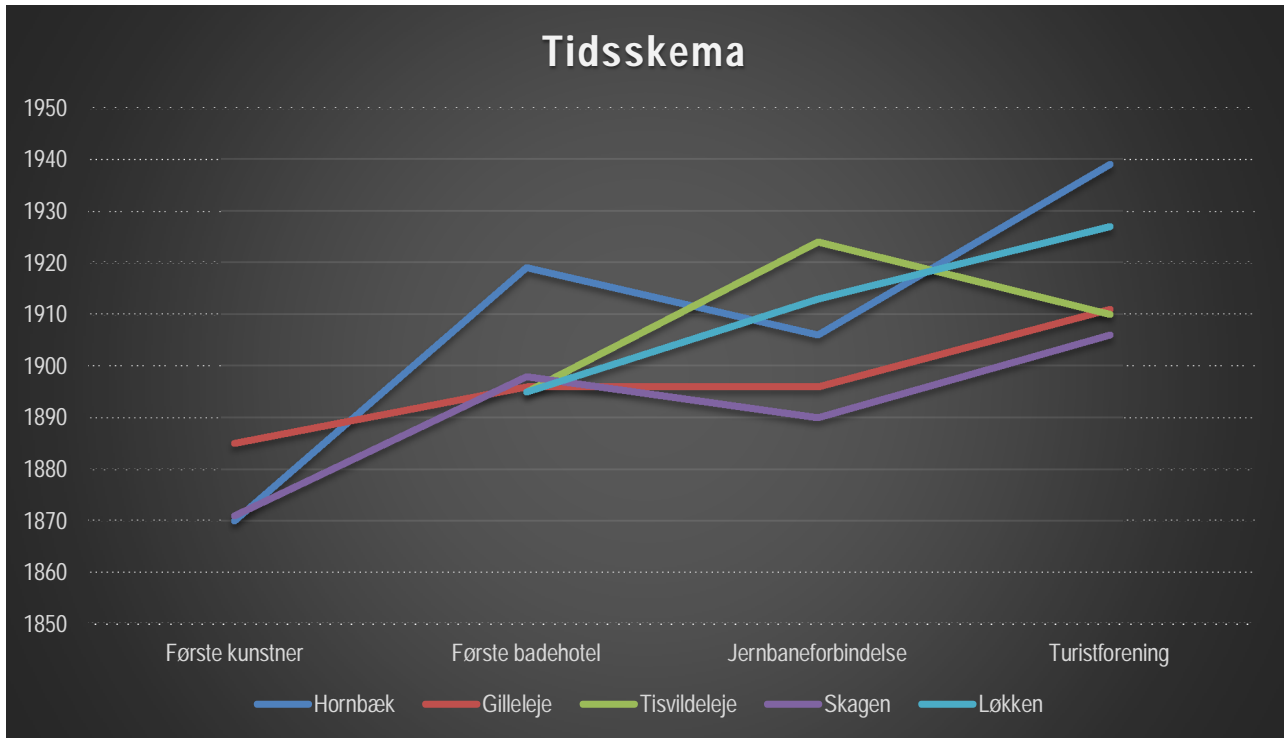
Fase	Periode	Begivenhed
"Pionererne"	1870-1880	
"De oprindelige landliggere"	1881-1914	Løkken Badehotel i 1895. Flere badehoteller og pensionater følger, kombineret med privat udlejning. Jernbane 1913.
"Sommerinvasionen"	1915-1940	Første sommerhuse i 1920'erne. Turistforening i 1927. Vandrerhjem og campingplads i 1938.
"Demokratiseringen"	1941-80	Sommerhusboom i 1960'erne og 1970'erne. Feriehoteller i 1970'erne.

Løkken sprang med andre ord stort set den første fase over og gik direkte til anden fase. Imidlertid kom jernbanen senere til Løkken end til Skagen og Gilleleje, og derfor kan man tale om, at udviklingen i anden fase var langsommere i Løkken end i de to andre byer. Til

Den fælles fortælling

gengæld holdt Løkken tydeligvis trit med de øvrige omtalte kystbyer, når det gjaldt udviklingen i både tredje og fjerde fase.

Nedenstående tidsskema muliggør en sammenligning mellem de nordsjællandske kystbyer, Skagen og Løkken.

Den fælles fortælling

BLOKHUS

”En dejlig sandbund for badegæster”

Det hedder sig, at de første sommergæster indfandt sig i Blokhus allerede i 1853, men at man fandt ud af, at havet ligefrem kunne bruges til at bade i, var givetvis forfatteren Meir Goldschmidts fortjeneste. Han var i Blokhus i 1865, og efterhånden som skudehandelen forsvandt, blev de gamle skudehandlergårde til badehoteller. Faktisk tyder det på, at Klitgaards Badehotel var et af de allerførste af sin slags i hele Danmark, og Blokhus er da også blevet kaldt ”Danmarks ældste badeby”.

Ligesom Løkken levede Blokhus i 1700- og store dele af 1800-tallet af skudehandelen på Norge. Nogen stor bebyggelse var der dog ikke tale om; i begyndelsen af 1800-tallet var indbyggerantallet 115 – mens det var det dobbelte i Løkken. Skudehandlerne havde adskillige skibe i søen, og deres rigdom afspejledes i deres efter datidens målestok ganske imponerende gårde. Netop skudehandlerne og deres gårde, hvor man fra gammel tid havde pligt til at indkvartere forulykkede søfolk, blev udgangspunktet for historien om turismen i Blokhus.

I 1800 begyndte Mogens Steffensen Brix at drive skudehandel i Blokhus. Det var tilsyneladende ganske lukrativt, for først købte han ”den søndre gård” (som i dag er Strandingskroen, og hvis ældste del går tilbage til 1761), og snart efter også ”den nordre gård” (Kancelligården), en stor femlænget gård, der var blevet opført i 1772-75. Efter et kvart århundrede som skudehandler i Blokhus solgte Brix ”den nordre gård” til sin søn Baltser Brix, mens datteren Christina Brix fik ”den søndre gård”.

Hun giftede sig i 1827 med handelsbetjent Jens Carl Klitgaard, der viste sig at være en overordentlig driftig mand. Ikke uden grund blev Klitgaard kaldt ”Kongen af Blokhus”. Han ejede en halv snes skibe og drev købmands- og skudehandel i den helt store stil. Han handlede med smør, korn og uld, men solgte skam også kolonialvarer, manufaktur, tobak og

brændevin. Det var naturligvis ikke nogen hæmsko, at Klitgaards eneste konkurrent i Blokhus gik fallit i 1842.

Fra skudehandel til badegæster

Samme Klitgaard var en gæstfri mand, og allerede i 1844 oprettede han et gæstgiveri – oven i købet i to etager – som senere kom til at hedde Hotel Nordsøen. Der må altså allerede på det tidspunkt have været

Den fælles fortælling

sommergæster, der trodsede de alt andet end fremkommelige veje og vovede sig til Blokhus. Samme år opførte Klitgaard også et nyt stort stuehus til ”den søndre gård”, som i 1884 blev til Klitgaards Badehotel. I 1862 fik landet nemlig en ny næringslov, og det var begyndelsen til enden på skudehandlernes monopol på handel uden for købstæderne.

Sammen med jernbanerne, den udvidede norske skibsfart og den ændrede landbrugsstruktur i Danmark betød loven, at skudehandelen ebbede ud i slutningen af 1800-tallet.

”Jeg har da endelig faaet mig et Nordsøbad og i den Anledning talt med Borregaard om en Plan, han allerede tidligere berørte: at faa Blokhus gjort til et Badested. Han har hørt om, at man andensteds ved Nordsøen har Badevogne, og spurgte mig om deres Construction; thi i Reglen ville Folk vel ikke gjerne gaa ud fra den aabne Strand. Han har lovet, at han snarest mulig, og senest til næste Foraar, vil have idetmindste een saadan Vogn færdig, og jeg har lovet at bringe Sagen offentlig paa Bane i Kjøbenhavn...”

Meir Goldschmidt (1865)

Folkene i Blokhus måtte altså se sig om efter andre erhvervsaktiviteter – og her fik de hjælp af forfatteren Meir Goldschmidt, som i 1865 offentliggjorde en rejsedagbog fra en tur langs vestkysten i Thy og Vendsyssel. Han kom til Blokhus lige til ”højsæsonen” i juli måned (han var også for en kort bemærkning i Løkken, men foretrak tydeligvis Blokhus), og efter at have samlet mod i det meste af en uge vovede han sig omsider i bølgerne.

Han så mulighederne for at gøre

Blokhus til et badested, og selvom det ikke er muligt præcis at dokumentere betydningen af Goldschmidts Blokhus-besøg, kan det fastslås, at han hurtigt fik følgeskab af badelystne bedsteborgere. Måske har det også hjulpet, at Goldschmidt i dagbogen noterede, at han i Blokhus fik vasket og strøget sine skjorter næsten lige så godt som i København! Men han var også på det rene med, at en øget tilstrømning af gæster til Blokhus kunne give bagslag: ”Jeg er kun bange for, at naar Alt dette bliver bekjendt, gaaer Idyllen af Blokhus – endskjønt et lille Stykke Klit kan man vel faae Lov at beholde i Ro”.

Blokhus var altså tidligt ude og var måske i virkeligheden landets første ”badested”.

Allerede i 1866 blev Hotel Nordsøen omdannet til badehotel, og i 1870 beskrev en rejsedagbog byen og dens infrastruktur med disse ord: ”en god Gæstgivergård, Købmænd, Herredsfoged, Thingsted, Toldembedsmænd, Strandingskommissær, Branddirektør, Mølle, Redningsstation, mange Haandværkere, men fremfor alt en Badevogn og dejlig Sandbund for Badegæster, der i den senere Tid ret flittig besøger dette livlige lille Sted”.

Den fælles fortælling

Ligesom i de andre kystferiebyer var dette første sommerpublikum velhavere – mange af dem udsprang af Aalborgs bedre borgerskab, men der kom også københavnere som hoffotograf Elfeldt og den unge skuespiller Poul Reumert. Blandt kunstnerne forblev Goldschmidt længe en enlig svale, men i 1910 kom kunstmaleren Anders Hune i spidsen for en lille kunstnerkoloni (hvis medlemmer i øvrigt havde for vane at komme op og skændes med hinanden), og i 1932 flyttede Thomas Olesen Løkken fra Løkken til Blokhus, hvor han bl.a. drev et somerpensionat ved siden af sit forfatterskab.

Nogle af sommergæsterne ønskede at have deres egen, permanente bolig i Blokhus, og det førte i 1902 til, at Blokhus fik sine første sommervillaer. Det var den aalborgensiske tobaksfabrikant Niels Chr. Kjær og købmand Thellufsen fra Pandrup, som var bygherrer (se side 29). På Kjærs sommergrund ligger i dag Hotel Bellevue. Det allerførste private sommerhus i

Blokhus var dog vistnok "Dødningehuset" – et lille stråtækt hus med lergulv og åbent ildsted, som ingeniør de la Cour købte af Hotel Nordsøen i 1900. Det noget morbide navn skyldtes, at huset i tidligere tid var blevet brugt til at anbringe strandvaskere i. Omkring 1920 var der dog næppe mere end i alt en snes sommervillaer i Blokhus.

"Man vegeterer og driver, reflekterer, bader, spiser, ryger, spiller Kegler, Kroquet, Klaver, sejler, fisker og meget andet... Derefter Siesta ved Bækken i Haven. Cigarerne tændes, Kaffen paa Bordet og Aviserne frem... I stille Harmoni glider Dagene i Blokhus..."

Klitgaards Badehotel i Blokhus (1889)

Blokhus fik sin første turistbrochure allerede i 1889. Det var Klitgaards søn Carl Klitgaard, som syntes, at der burde gøres mere reklame for hotellet, og han skrev derfor selv teksten til en lille reklametryksag. Det siger sig selv, at et af store trækplastre var badningen, og hvert hotel disponerede da også over to badehuse på stranden. Badehusene har overlevet frem til vore dage, og i dag er der tilladelse til at opstille 47 badehuse på stranden i Blokhus.

Den fælles fortælling

Buskrog og betonhotel

Udviklingen i Blokhus blev ligesom i Løkken præget af, at jernbanen mellem Hjørring og Aabybro åbnede i 1913. Nærmeste station var ganske vist Pandrup, der lå 7 km væk, men alligevel var banen en mærkbar infrastrukturel forbedring for Blokhus. Nu kunne man i

løbet af to-tre timer være i Aalborg – og omvendt. Fra sidst i 1920'erne gik sommerhusbyggeriet i Blokhus da også i gang for alvor. Det foregik i området ved Sømærket, og nu var der ikke tale om dyre sommervillaer, men derimod om små huse til mere beskedne pengepunge. Og havde man ikke råd til at bygge et nyt hus, flyttede man bare et gammelt kolonihavehus, en

gammel jernbanevogn eller sågar et buskrog ud på klitloden i Blokhus, som kunne erhverves til en særdeles billig penge. Efter vore dages forhold var det en særdeles primitiv ferie: petroleumslamper, madlavning over primus og vand, der skulle hentes ved en gammel pumpe i klitten. Indholdet af affaldsspanden og lokumsspanden blev gravet ned i et hul i sandet – men for ejerne var det en fryd, at de nu kunne tillade sig den luksus at holde ferie ved vandet.

De første campister var heller ikke specielt kræsne. De fandt sig en plads i klitterne, hvor de kunne slå teltet op. På pladsen vest for Klitgaarden – hvor Feriehotel Nordsøen ligger i dag – betalte man dog en beskedne leje, og så havde man samtidig mulighed for at købe et knippe halm til at sove på. Blokhus' eneste iskiosk lå samme sted, og her

Den fælles fortælling

kunne teltliggerne (men kun fra lemmen bagud) købe et glas vand for 5 øre. Så var der anderledes stil over sommerrestauranten ”Bellevue”, der åbnede i 1934. Herrer blev kun lukket ind, hvis de var iført slips eller butterfly samt nypressede bukser, og damerne skulle også være ”velsoignerede”. Hvis gæsterne skulle overnatte, kunne de i 1935 vælge mellem to badhoteller og to badepensionater – foruden naturligvis at leje sig ind privat hos lokalbefolkningen.

Efterhånden blev turismen i Blokhuis styret ind i fastere rammer. Allerede i 1937 kom der regler om, at badehusene skulle stå pænt på rad og række, Blokhuis By Camping blev etableret i 1947, og en kystbyplanvedtægt fra 1953 udstak retningslinjer for sommerhusbyggeriet, herunder at sommerhusene skulle forsynes med vand fra Blokhuis Vandværk. Og fra midt i 1960’erne begyndte

også i Blokhuis det sommerhusboom, som var karakteristisk for alle de attraktive områder langs de jyske kyster: fra 1969 til 1985 steg antallet af sommerhuse i Blokhuis fra 1.215 til 4.998. Tilsvarende fik Blokhuis et af de store feriecentre, der skød op i 1970’erne: Danland Blokhuis (Feriehotel Nordsøen) med 150 lejligheder åbnede i 1973. Dertil kom Feriecenter Nordsøen fra 1972, der blev landskendt, fordi det stod tomt i en årrække, indtil det blev fjernet i 1996.

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt - Blokhus

	Danmark	Blokhus
Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cooks første "pakkerejse" 1847: Jernbanen København-Roskilde	Skudehandel 1844: Gæstgiveri, senere Hotel Nordsøen 1846: Steen Steensen Blicher
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse	1853: Første sommergæster 1865: Meir Goldschmidt 1866: Hotel Nordsøen bliver badehotel
1871-90	1884: Første badehotel 1886: Danmarks første sommerhusudstyknig 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"	1884: Klitgaards Badehotel 1889: Klitgaards første turistbrochure
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm	1900: "Dødningehuset"
1901-10	1903: Danmarks første rutebilrute	1902: Første sommervillaer
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn	1910: Kunstmaleren Anders Hune 1913: Jernbane til Pandrup 1917: Strandingskroen
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Første campingpladser	1920'erne: Første sommerhus ved Sømærket
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies 1935: Første statsmidler til turismefremme 1936: Første danske indenrigsflyrute 1938: Ferieloven 1938: Dansk FolkeFerie	1932: Thomas Olesen Løkken flytter til Blokhus. 1934: Bellevue
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit	1947: Campingplads
1951-60	1953: Første charterfly 1954: Visumtvang for tyske turister ophæves	1951: Vandrerhjem 1953: Kystbyplanvedtægt

Den fælles fortælling

1961-70	1967: Danmarks Turistråd 1968: Legoland	Sommerhusboom
1971-90	1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper 1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst 1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen 1986: Første turistpolitiske redegørelse 1987: Turismens Fællesråd	1973: Danland Blokhushotel Nordsøen 1974: Diskotek Peter Wessel 1975: Fårup Sommerland
Efter 1990	1993-94: Turistministerium 1996: Otte regionale turismeudviklingsselskaber 2005: VisitDenmark	1993: Blokhushotel Klit Golf Center

Sammenfatning

Blokhushotel er en af de kystbyer, hvor turismen markerer sig allertidligst. I modsætning til i Løkken fik det betydning, at forfatteren Meir Goldschmidt publicerede sin beskrivelse af bademulighederne i Blokhushotel i sin rejsedagbog. Det ser også ud til, at Blokhushotel var en af de første byer, hvor man fik et egentligt badehotel, selvom det kan være svært at skelne mellem badhoteller og badepensionater.

Turismeudviklingen i Blokhushotel følger en regelret udvikling gennem alle faserne; eneste afvigelse er, at man temmelig sent får etableret en turistforening. Det er bemærkelsesværdigt, at det ikke fik negativ indflydelse på udviklingen, at Blokhushotel aldrig fik nogen direkte jernbaneforbindelse.

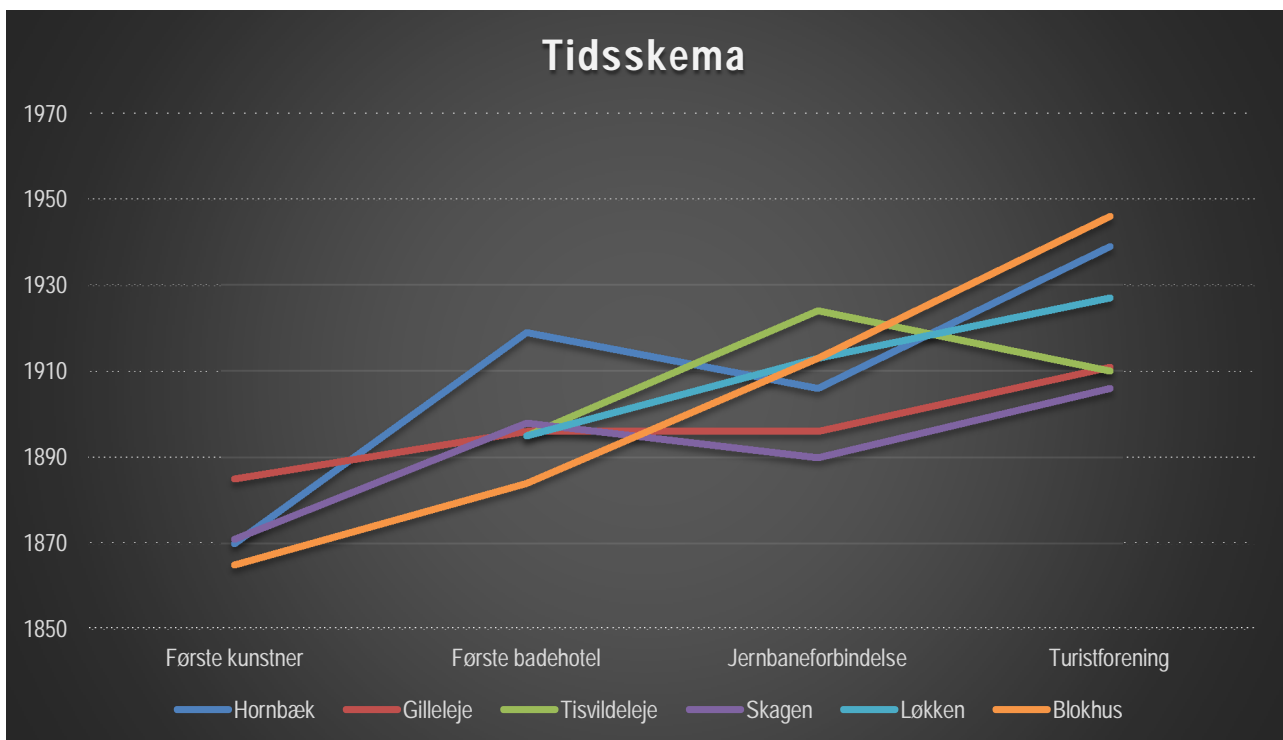
Byen er i sig selv mindre end Løkken, men det ser ud til, at turismens omfang i alle faserne har været mindst lige så stort som i Løkken. I de senere faser er der i vidt omfang tale om en parallel udvikling i Løkken og i Blokhushotel.

Faserne sammenfattes i skemaet på næste side.

Den fælles fortælling

Fase	Periode	Begivenhed
"Pionererne"	1870-1880	Meir Goldschmidt i 1865.
"De oprindelige landliggere"	1881-1914	Første badehotel 1884. Badepensionater. Privat udlejning.
"Sommerinvasionen"	1915-1940	Første små sommerhuse i 1920'erne.
"Demokratiseringen"	1941-80	Turistforening 1946. Sommerhusboom i 1960'erne og 1970'erne. Stort feriehotel i 1973.

Nedenstående tidsskema muliggør en sammenligning mellem de nordsjællandske kystbyer, Skagen, Løkken og Blokhus.

Den fælles fortælling

KERTEMINDE

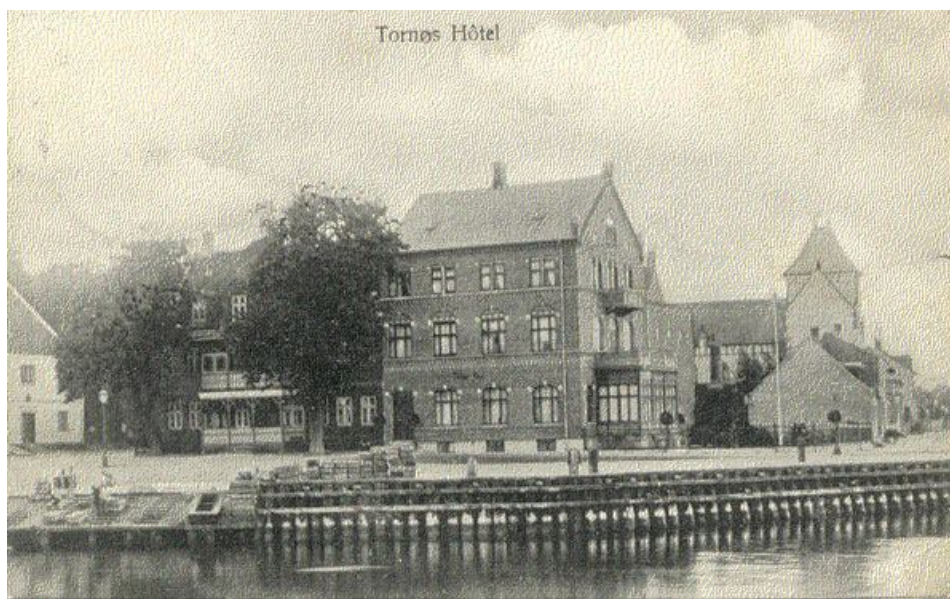
Klassisk badeby

Hvis der er nogen by, der fortjener betegnelsen "klassisk badeby", er det Kerteminde. Den turistmæssige udvikling i Kerteminde foregik i overensstemmelse med det traditionelle mønster og på mange måder parallelt med udviklingen i Skagen – når bortses fra "pioner-fasen". Først en generation senere fik Kerteminde sin egen kunstnerkoloni med Johannes Larsen som forgrundsfigur. Men både badehotellerne og de primitive sommerhuse stod klar i begyndelsen af 1900-tallet. Efter 2. verdenskrig fulgte den store bølge af sommerhusbyggerier; til gengæld fandt de store feriehoteller ikke vej til byen.

Kerteminde fik sine købstadsprivilegier for nøjagtig 600 år siden. Det gamle fiskerleje ved fjorden var nemlig blevet en driftig handels- og søfartsby, ikke mindst fordi byen fungerede som havn for Odenses købmænd. Men i 1700-tallet stagnerede Kerteminde, og det var et alvorligt slag for byen, at Odense etablerede sin egen havn i 1800. Fiskeriet fortsatte dog med at spille en betydelig rolle i 1800-tallet – og så var brændevinsbrænding åbenbart noget af en Kerteminde-specialitet: I 1856 producerede byens fire brænderier tilsammen omkring 60.000 liter brændevin!

Spirende turisme

Indbyggerantallet lå på omkring 1.000 i 1800, og hundrede år senere var det steget til 2.500. Set udefra var Kerteminde i 1800-tallet en hyggelig, lille købstad, omgivet af smuk natur. Omkring en tredjedel af byens indbyggere ernærede sig ved fiskeri og søfart, men handelen vandt frem på ny; byens købmandsgårde oplevede fra 1850'erne en glansperiode, der varede nogle årtier frem.

Året 1900 blev et markant år i byens historie, hvor meget og meget blev ændret. I april 1900 åbnede nemlig den private jernbane fra Odense over Kerteminde til Dalby. Banen indsatte et par år senere særlige søndags-badetog,

Den fælles fortælling

"Kerteminde for to år siden er noget ganske andet end Kerteminde nu. Før 1898 var byen for de allerfleste et begreb fra Erslevs geografibog, nu er det en turistby, der besøges af det ganske fede Fyn og en del københavnere med. Fordum var Kerteminde en liden nænsom flække, der i følelsen af sin ubetydelighed og afsideshed krøb sammen i et par lange tarme af græs-stenbro – nu, ja nu er der badehotel... I år fik Kerteminde bane til Odense med en pæn lille station og et grufuldt jernstillads over havnen. Derfor er byen hver søndag propfuld af turister...."

**Artikel i hovedstadsavis (1900)
citeret af Kurt Risskov Sørensen**

som hurtigt blev endog meget populære; de største badetog bestod af 25 vogne (fortrinsvis "bænkevogne", som egentlig var godsvogne, hvor man havde indsat et antal bænke) og kunne på den måde transportere 1.000 passagerer ad gangen.

Turisterne var dog så småt begyndt at gøre deres indtog i Kerteminde, før banen blev anlagt. Faktisk begyndte Kertemindes historie som ferie- og badeby i 1880. Det var nemlig året, hvor den odenseanske kreditforeningsdirektør og senere etatsråd Emil Kiørboe med familie (inkl. barnepige) indlogerede sig på Tornøes Hotel i en hel måned. Det kom noget bag på hotelejer Wentzel Tornøe, at nogen kunne finde på at ville bo på hans hotel så lang tid ad gangen, så han måtte lige vende skråen en ekstra gang for at finde ud af, hvad sådan en

form for logi skulle koste. Man endte med at enes om en pris på 100 kr.

Tornøes Hotel er i øvrigt en af de få ejendomme i byen, hvis ejere kan spores mere end 300 år tilbage i tiden. Her var købmandsgård i 1600-tallet, men i 1862 købte Tornøe ejendommen, og i 1865 fik han gæstgiverborgerskab. Tornøes Hotel var byens eneste hotel indtil 1900, hvor der over for den splinternye banegård opførtes et nyt og meget mondænt badehotel, der fik navnet Strandhotellet. Byherre var bysbarnet Jacob Christian Becher, og at dømme efter de superlativer, hotellet fik med på vejen af Kjerteminde Avis, havde Kerteminde dermed virkelig fået et stort trækplaster. Strandhotellet havde eget konditori, teatersal og billardsalon – og disponerede desuden over en turbåd,

Den fælles fortælling

således at gæsterne kunne befordres rundt på fjorden til de største naturskønheder. I 1906 fik de to hoteller (der begge i mellemtiden havde oplevet store økonomiske vanskeligheder med det resultat, at Strandhotellet blev et sommerhotel, der kun var åbent fra maj til september) følgeskab af et tredje hotel, der også kom til at ligge ved banegården, nemlig Kochs Hotel. Derudover etableredes en del mindre sommerpensionater, og der kom også gang i den private udlejning.

Omtrent samtidig fik Kerteminde sin egen kunstnerkoloni. Der er altså ikke tale om, at kunstnerne var foregangsmænd som i Skagen – de indfandt sig snarere samtidig med de første turister. Men derfor fik kunstnerne i Kerteminde givetvis alligevel positiv betydning for byens ry som bade- og ferieby.

Det begyndte i 1901 med, at Johannes Larsen, der var søn af en af byens købmænd og skibsredere, byggede sig en villa på Møllebakken. Året efter slog Fritz Syberg sig ned på Pilegården lidt uden for byen, og dermed var grunden lagt til den kunstnerkoloni, som sædvanligvis går under navnet ”fynbomalerne”. De tilrejsende malere kom og gik hos Johannes Larsen, og et par af dem byggede sig sommervillaen ”Østenkrog” i 1911.

Badegæsterne kom naturligvis for at bade. Til en begyndelse blev der badet fra badehuse, der var placeret på enten private eller offentlige badebroer. Der var også opstillet et lille badehus på den nordre havnemole, men det blev

allerede i 1897 afløst af ”Kerteminde Herrebadeanstalt”. Bag dette nymodens bade-etablissement stod et aktieselskab med materialist Fahrenholtz i spidsen. Damerne måtte i første omgang se sig forbigået, men allerede året efter blev der – begribeligvis så langt væk fra herrerne som muligt – etableret en damebadeanstalt med ”komfortable afklædningsværelser med alle toiletgenstande og bekvemmeligheder, badekamre og bassiner samt et fortrinligt styrtebadsapparat”.

Den fælles fortælling

At turismen var begyndt at spille en ikke ubetydelig rolle i Kerteminde, ses også af, at der allerede i 1908 blev stiftet en turistforening i byen.

Kulminationen – og bagefter

Badeturisterne tilhørte til en begyndelse det absolut bedre borgerskab, men som i resten af Danmark tiltrak Kerteminde efterhånden badegæster fra stadig bredere kredse, og i 1930'erne kunne der komme op til 20.000 gæster på en god sommer-søndag. Kerteminde

oplevede ifølge Kurt Risskov Sørensen i denne periode sin ”kulmination som badeby”. Der var ikke længere en striks moralkodeks i forbindelse med badningen – og den foregik nu direkte fra stranden. Der synes at have været en tavs indforståelse om, at turisterne badede fra Nordstranden, mens byens egne borgere tog til Sydstranden, hvor de lod opstille egne badehuse. Til glæde for turisterne anlagde man i 1935 Strandbadet på Nordstranden (med

såvel dame- som herreafdeling!) med to tilhørende kiosker. Den ene var en iskiosk, mens man i den anden kunne købe kaffe, øl, vand – og cigarer.

Kertemindes første teltliggere dukkede op på Nordstranden i 1920'erne. Kommunen gav i 1927 seks piger fra Odense lov til at slå deres telt op i et par sommeruger, og efterhånden bredte teltene sig. I 1950'erne blev der på stedet indrettet en egentlig campingplads.

Det var også i 1920'erne, at de første primitive private badehuse og mini-sommerhuse dukkede op på Nordstranden. Kommunen gav sig

”Uhyggelige Tilstande i Teltlejren nord for Byen – unge Mennesker af begge Køn fører et Liv, der trodser enhver Beskrivelse... unge Piger i 16-17 Aars Alderen og halvvoxne Knægte erobrede Lejren, og der førtes et Natteliv, hvor Usædelighed, Drik og Svir udfoldede sig paa en saadan Maade, at de virkelige Lejrsportsfolk efterhaanden pakkede deres Telte sammen og forsvandt fra Stedet, der efter deres og Beboernes Udtalelser var værre end noget Sodoma og Gomorra.”

Kjerteminde Avis (1934)

Den fælles fortælling

nemlig i 1926 til at sælge grunde ved Nordstranden. Husene blev i 1934 samlet i en lille ”badeby”, og i 1967 vedtog kommunen en plan, hvorefter de 60 badehuse ved Nordstranden skulle flyttes og erstattes af den såkaldte ”Weekendby”. Her kom hytterne til at ligge ved siden af ”Sommerbyen”, der var en samling højt forskellige småhuse og hytter fra 1940’erne. En egentlig offentlig regulering af Kerteminde Sommerby med sine efterhånden 374 huse blev gennemført i 1990’erne, og i 2010 solgte Kerteminde Kommune grundene og husene til de hidtidige lejere.

Flere steder på halvøen Hindsholm nord for Kerteminde er der i de seneste årtier opstået sommerhusområder med større feriehuse. Kerteminde fik nyt vandrerhjem i 1990’erne, og i 1999 åbnede forsknings- og oplevelsescentret Fjord & Bælt. Til gengæld blev der aldrig bygget noget større feriecenter i Kerteminde.

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt - Kerteminde

	Danmark	Kerteminde
Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cooks første "pakkerejse" 1847: Jernbanen København-Roskilde	
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse	1865: Tornøes Hotel
1871-90	1884: Første badehotel 1886: Danmarks første sommerhusudstyknig 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"	1880: Familien Kiørboe på Tornøes Hotel
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm	1897: Kerteminde Herrebadeanstalt 1900: Jernbane Odense-Kerteminde-Dalby 1900: Strandhotellet 1900: Tornøes Hotel udvider
1901-10	1903: Danmarks første rutebiltrute	1901: Johannes Larsen bygger på Møllebakken 1902: Første turistbrochure 1902: Første sommerbadetog 1904: Rutebil Nyborg-Kerteminde 1906: Kochs Hotel 1908: Turistforening
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn	1911: Sommervilla "Østenkrog"
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Første campingpladser	1926: Første sommerhuse Nordstranden
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies 1935: Første statsmidler til turismefremme 1936: Første danske indenrigsflyrute	1935: Strandbadet

Den fælles fortælling

	1938: Ferieloven 1938: Dansk FolkeFerie	
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit	
1951-60	1953: Første charterfly 1954: Visumtvang for tyske turister ophæves	1954: Campingplads
1961-70	1967: Danmarks Turistråd 1968: Legoland	
1971-90	1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper 1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst 1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen 1986: Første turistpolitiske redegørelse 1987: Turismens Fællesråd	1973: Marina
Efter 1990	1993-94: Turistministerium 1996: Otte regionale turismeudviklingsselskaber 2005: VisitDenmark	1999: Fjord & Bælt

Sammenfatning

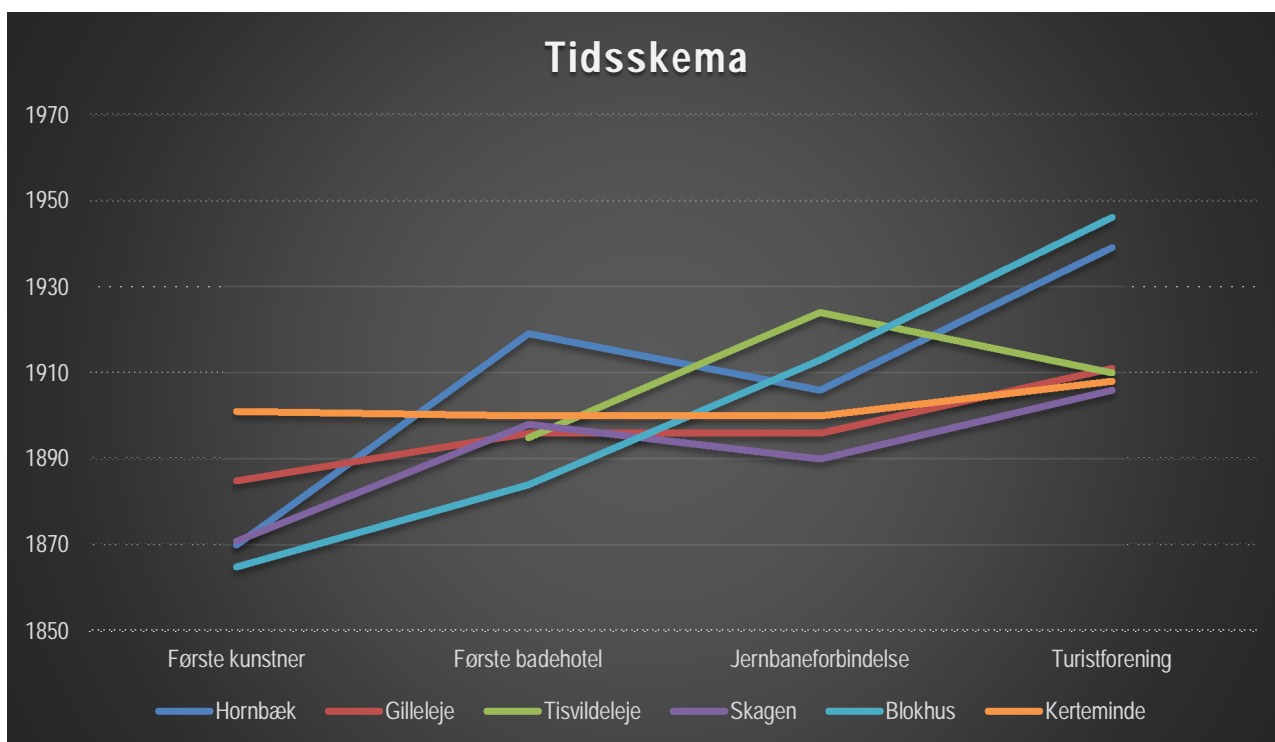
Turismens udvikling i Kerteminde er mere komprimeret end i de fleste andre kystbyer. Kerteminde springer den første pionerfase over – men til gengæld tager udviklingen for alvor fart i anden fase og helt udpræget i det første årti efter 1900. Den udløsende faktor var jernbanen i 1900, der førte til en markant udvidelse af hotelkapaciteten og til stiftelsen af turistforeningen i 1908.

Udviklingen i tredje fase er karakteriseret af de mange små hytter og sommerhuse og etableringen af velorganiserede badeforhold i 1930'erne som et udtryk for, at stadig bredere kredse finder vej til Kerteminde som bade- og sommergæster. I fjerde fase sker der reguleringer af de første sommerhusbyggerier, og der etableres en egentlig campingplads, således som det fremgår af skemaet på næste side.

Den fælles fortælling

Fase	Periode	Begivenhed
"Pionererne"	1870-1880	Ingen kunstnere, men familien Kiørboe indloger sig på Tornøes Hotel i 1880.
"De oprindelige landliggere"	1881-1914	Det hele tager fart omkring 1900: Badeanstalterne, jernbanen, fynbomalerne med Johannes Larsen samt nye hoteller til badegæster er stort set samtidige, turistforeningen stiftes i 1908.
"Sommerinvasionen"	1915-1940	Små sommerhuse og hytter. Strandbadet.
"Demokratiseringen"	1941-80	Flere sommerhuse, campingplads og marina.

Nedenstående tidsskema muliggør en sammenligning mellem de nordsjællandske kystbyer, Skagen, Blokhus og Kerteminde og illustrerer, hvordan udviklingen i Kerteminde fandt sted i løbet af en meget kort årrække, mens udviklingen i de øvrige byer foregik over en længere periode.

Den fælles fortælling

MARIELYST

”Her kunne skabes et nyt Skagen”

Citatet er fra 1907 og stammer fra den flamboyante digter og maler Holger Drachmann – og det selvom han faktisk aldrig satte sine ben i Marielyst. På det tidspunkt var Marielyst så småt ved at markere sig som badested med internationale ambitioner. Men historien om Marienlyst begyndte sådan set med en stormflod i 1872 – og i løbet af det følgende århundrede udviklede Marienlyst sig til at blive et bredt og folkeligt feriested.

Drachmann var ganske vist inviteret til Marielyst i 1907, men han kom aldrig. Til gengæld havde han været i nærheden mere end et kvart århundrede tidligere. Han kom nemlig i sin egenskab af journalist i november 1872 for at berette om den store stormflod og sendte både artikler og tegninger til ”Illustreret Tidende”. Drachmann bidrog dermed til at udbrede kendskabet til denne store katastrofe, der krævede 81

menneskeliv. Vandstanden steg 3 meter, og store dele af Lolland og Falster blev oversvømmet. De diger, man lige havde bygget, blev gennembrudt, gårde blev skyllet væk, og tusindvis af dyr omkom i vandmasserne.

Fra stormflod til internationalt badehotel

I århundreder var Bøtø en ø, der lå som en sandbanke mellem Bøtø Nor mod vest og Østersøen mod øst. Øen var kongelig ejendom, og i 1552 fik en halv snes hollandske familier lov til at dyrke jorden – mod at betale en afgift til kongen samt ”rødder og løg” til den kongelige husholdning på Nykøbing slot. Den kongelige ”kolonisering” af Bøtø var dog ikke nogen succes. Sandflugten ødelagde markerne, og havneindløbene sandede til. Hollænderne gav op, kongen solgte området – men det gjorde det ikke mere lukrativt at være bonde på Bøtø, og i lange perioder stod flere af gårdene tomme. Bøtø blev da også beskrevet som bestående af ”værdiløse hede- og sandmarker”.

Den fælles fortælling

Med tiden begyndte øen med dens otte gårde at blive landfast med resten af Falster på grund af de store sandaflejringer, der lagde sig som en landtange fra nord til syd. I slutningen af 1700-tallet opstod da den idé, at man kunne udtørre Bøtø Nor og begynde at dyrke jorden. Det var dog først med dannelsen af ”Bøtø Nors Udgravning og Inddæmnings-selskab”, at der kom skred i digebyggeriet og opførelsen af en pumpestation. Det hele stod færdigt i 1871, men året efter betød stormflodskatastrofen, der er blevet betegnet som Danmarks værste nogensinde, at man kunne begynde forfra. Digerne var ødelagt, og alene på Bøtø omkom 26 mennesker.

Der var stor opmærksomhed om katastrofen i hele landet, og allerede året efter vedtog rigsdagen en ny digelov, der gav mulighed for at opføre endnu større diger på Falster og at reetablere pumpestationen. Kort efter gik man desuden i gang med at dæmpe sandflugten ved at tilplante Bøtø Plantage. Men det var stadig langt fra nogen guldrandet forretning at være bonde på Bøtø, og en af dem, der fik indsigt i Bøtø-bøndernes slette økonomi, var advokaten Frederik Graae fra Nykøbing, der deltog i adskillige udpantninger på Bøtø. Hans konklusion var, at ”sandet kun var velegnet til dyrkning af turister”. Som en del af det bedrestillede borgerskab var han selv begyndt at tage på turistrejser og havde set, hvordan

man havde udviklet badeturismen ved den tyske østersøkyst og på Fanø.

”Man kunne lige så godt gøre Roskilde Landevej til turistland. Som bekendt er Falster ikke andet end en jernbanelinie, der begynder ved Orehoved og ender ved Gedser... intet menneske, der er ved sine fulde fem, er nogensinde stået ud på en falstersk station og givet sig til at besøge det indre af øen... Falster består på begge sider af jernbanen kun af roemarker og fabrikker, hvis skønhed kun kan begejstre sukkeraktionærerne... Falster har bedst af at forholde sig roligt og røgte sit kald som jernbanelinie. Det sømmer sig ikke for en så lidet fremtrædende landsdel at skræppe op om sine fattige skønheder.”

**Artikel i Ekstra Bladet (1906)
citeret af Johannes Bach
Rasmussen**

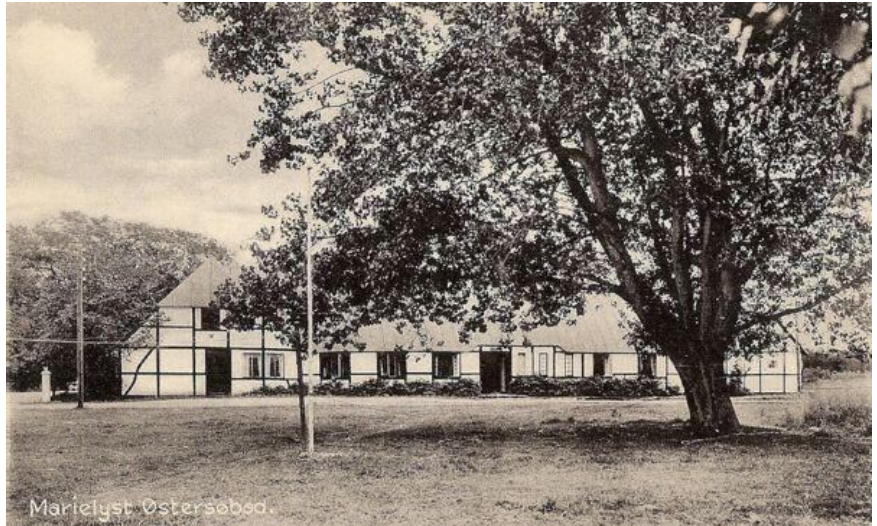
Denne model måtte efter Graaes mening også kunne bruges på Bøtø. Han foreslog ejeren af gården ”Marielyst” at indrette den til badehotel (faktisk havde ejerens kone Marie Jørgensen – efter hvem gården havde fået sit navn – allerede i 1897 haft den idé at etablere et sommerpensionat). Gården var en af udflyttergården fra Bøtø, men det havde ikke gjort jorden mindre sandet og bedre egnet til landbrug, så det var oplagt at se sig om efter andre muligheder. I den forbindelse var det værd at tage med i betragtning, at banen mellem Nykøbing og Gedser var åbnet i 1886 – og fra Marielyst var der kun et par kilometer til nærmeste jernbanestation i Væggerløse.

Det endte nu med, at både ”Marielyst” og nabogården ”Nørrevang” måtte en tur

Den fælles fortælling

på tvangsauktion, inden de blev opkøbt af en lille kreds af pengemænd med Graae i spidsen. Resultatet var, at ”Marielyst Østersøbad” slog dørene op for det badeinteresserede publikum i 1906. Begyndelsen var i sandhed beskeden; der var i alt 12 primitive værelser. Men ejerne var ambitiøse, og armbevægelserne fejlede ikke noget: man inviterede alle de kendte personer, man kunne komme i tanker om – og navnlig skelede man til Skagen og satsede derfor på at få kunstnere trukket til Marielyst. Det lykkedes i et vist omfang: Olaf Rude, der netop var blevet udlært som malersvend i Nykøbing, men havde større ambitioner med sit maleri, dukkede op i 1908. I realiteten kom han imidlertid til at bruge en stor del af sin tid på at blive foreviget til verdenspressen og til Østersøbadets reklamepublikationer ved siden af sit staffeli.

Indimellem fik han dog også malet noget, og det samme gjorde vennen Carl Holm, selvom også han måtte stå fotomodel i tide og utide. Sammen dekorerede de i øvrigt Marielysts tre første sommerhuse indvendig. Bygherren var Frederik Graae, og da husene skulle navngives, lod han sig inspirere af Drachmanns folkesagn. De kom til at hedde ”Tannhäuser”, ”Kitzwalde” og ”Trolldøj”, de blev indrettet i jugendstil med malede Drachmann-citater, og så blev de som sagt dekoreret af de to malere. Husene, der skulle udlejes til det københavnske borgerskab, blev bygget i 1908-09 i to etager og blev forsynet med balkon, så man

kunne nyde udsigten over Østersøen hen over diget.

*”Skal endelig en Strand skæmmes af
Flokke af Grosserermaver og
vanhelliges af en Udflydning af
Bysladder og Alt-for-nær-Nabokævl,
kan det ikke godt gøres mere
skaansomt mod Moder Natur end
her”.*

**Nykøbing Dagblad (1906)
citeret af Anne Højer Petersen**

Et mindst lige så stort scoop for Marielyst Østersøbad var det dog nok, at man i 1908 formåede den kendte skuespiller Henrik Malberg, der på daværende tidspunkt var den førende kraft på det københavnske Dagmar-teatret, til at forlægge sin sommerresidens til Marielyst. Han fandt sig godt til rette og endte i øvrigt med at bygge et sommerhus til sig selv lige i nærheden.

Den fælles fortælling

"En temmelig øde strand med nogle virkelig ejendommelige danskere. Fortvivlende første indtryk af en øde egn, det elendige hus, den dårlige mad uden frugt og grønsager... Der var en enkel ubekvem omklædningskabine, en kummerlig lille badebro ud i vandet, en med tang oversået strand og kun nogle få – fuldt påklædte – damer og herrer som badegæster."

**Franz Kafka i et brev (1914)
citeret af Johannes Bach
Rasmussen**

Malbergs eksempel smittede, og gennem årene har Marielyst da også været et meget søgt sted af skuespillere, sangere og dansere.

Mindre påagtet var det givetvis, at Franz Kafka aflagde et besøg på Marielyst Østersøbad i sommeren 1914. Den tjekkiske forfatter – som først blev verdensberømt efter sin død – ledsagede sin ven Ernst Weiss på en rekreationstur, men hvorfor den lige skulle gå til Falster, fortæber sig i det uvisse. Måske var det Kafkas interesse for Søren Kierkegaard, der førte dem til Danmark, men han var nu ikke videre begejstret – og i hvert fald var han som vegetar meget lidt tilfreds med hotellets mad!

Ikke desto mindre udviklede Marielyst sig som badested, og det lykkedes også at tiltrække et tysk publikum via færgeruten Gedser-Warnemünde, der var åbnet samtidig med banen i 1886. En del velbeslåede københavnere købte grunde og opførte sommerhuse, og fra 1920'erne begyndte også falstringerne at bygge huse ved Marielyst. I 1919 var der så mange sommergæster, at der var basis for en købmandsforretning.

Mange flere sommerhuse

Sammen med "Marielyst" indgik gården "Nørrevang" – hvis hovedbygning stort set blev

ødelagt under stormfloden i 1872 – i Marielyst Østersøbad. Men i 1934 købte Thora Risgaard "Nørrevang" og etablerede sit eget sommerpensionat samt bageri med brøddudsalg. Det var begyndelsen til det Hotel Nørrevang, som i årtier var det muntre centrum i Marielyst. Fru Risgaard arbejdede dag og nat i sin virksomhed, lige indtil hun –

Den fælles fortælling

efter at have testamenteret sin formue og ejendom til Dansk Kvindesamfund – i 1954 forlod Nørrevang uden en krone på lommen. Siden blev Nørrevangs 200 tdr. land udstykket til sommerhusgrunde.

I 1937 åbnede Storstrømsbroen. Det gjorde det betydeligt lettere for københavnernes at tage til Marielyst, der i det hele taget blev søgt af stadig flere gæster. Det førte bl.a. til, at Marielyst fik et nyt hotel i 1938: Strandhotellet, der senere skiftede navn til Østersøens Perle. Endnu et hotel, Hotel Ivanna, så dagens lys i 1956.

Allerede omkring 1940 var der bygget 500-600 sommerhuse i Marielyst, og i 1942 åbnede så Dansk Folke Feries hytteby Marielyst Feriecenter, der bestod af 56 hytter. Hytterne blev indpasset i plantagen, og et stisystem forbandt hytterne med hinanden og med et fælleshus. Der blev også etableret teltpladser i Marielyst, og det var dermed tydeligt markeret, at turismen i Marielyst var blevet ”demokratiseret” og nu appellerede til et meget bredere publikum, end det var tilfældet, da Østersøbadet åbnede i 1906.

Det fortsatte efter 2. verdenskrig, hvor der for alvor kom gang i sommerhusbyggeriet i og ved Marielyst. Der findes i dag mere end 6.000 sommerhuse i området. Til gengæld har hotelsituationen ændret sig markant; det oprindelige ”Marielyst”, som var centrum i Marielyst Østersøbad, blev i 1971 til en højskole, og i nyere tid har Hotel Nørrevang i flere omgange været lukket på grund af økonomiske vanskeligheder, senest i 2013. Ingen af de store feriecentre i 1970’erne blev placeret i Marielyst.

Den fælles fortælling

Kronologisk oversigt - Marielyst

	Danmark	Marielyst
Før 1850	1819: Kurbad Wyk på Föhr 1841: Cooks første "pakkerejse" 1847: Jernbanen København-Roskilde	
1851-70	1859: H. C. Andersens store Jyllandsrejse	1860: Digebyggeri og afvanding
1871-90	1884: Første badehotel 1886: Danmarks første sommerhusudstyknig 1889: Dansk Touristforening stiftes 1890: Pontoppidan skriver "Reisebilder aus Dänemark"	1872: Stormflod 1875: Nye diger 1886: Jernbane Nykøbing-Gedser
1891-1900	1892: Fanø Nordsøbad indvies 1898: Nordseebad Lakolk auf Röm	
1901-10	1903: Danmarks første rutebiltrude	1903: Jernbanefærgen Gedser-Warnemünde 1906: Marielyst Østersøbad med Nørrevang 1908: Malere og Henrik Malberg 1908-09: Graaes tre ungdomstil-sommerhuse 1909: Falsters Turistforening
1911-20	1911: Foreningen for Naturfredning 1912: Politikens arkitektkonkurrence om sommerhuse 1917: Politikens arkitektkonkurrence om feriehytter 1919: Tre dages ferie uden løn	1914: Franz Kafka 1919: Første købmand
1921-30	1923: Turistforeningen for Danmark 1926: Første campingpladser	1920'erne: Første sommerhuse
1931-40	1930: Herbergs-Ringen og Danmarks første vandrerhjem 1935: Lillebæltsbroen indvies 1935: Første statsmidler til turismefremme 1936: Første indenrigsflyrute 1938: Ferieloven 1938: Dansk FolkeFerie	1934: Nørrevang somerpensionat 1937: Storstrømsbroen 1938: Strandhotellet på Marielyst Torv Sommerhusområde
1941-50	1949: Feriebyen Skallerup Klit	1942: Dansk Folke Ferie 1943: Marielyst Strandpark – teltplads

Den fælles fortælling

1951-60	1953: Første charterfly 1954: Visumtvang for tyske turister ophæves	1956: Hotel "Ivanna"
1961-70	1967: Danmarks Turistråd 1968: Legoland	Sommerhusboom
1971-90	1973: Byggeriet af nye sommerhuse topper 1973-78: Nye feriecentre ved den jyske vestkyst 1981: Ferie- og fritidscirkulæret forbyder nybyggeri i kystzonen 1986: Første turistpolitiske redegørelse 1987: Turismens Fællesråd	1971: "Marielyst" bliver til højskole
Efter 1990	1993-94: Turistministerium 1996: Otte regionale turismeudviklingsselskaber 2005: VisitDenmark	

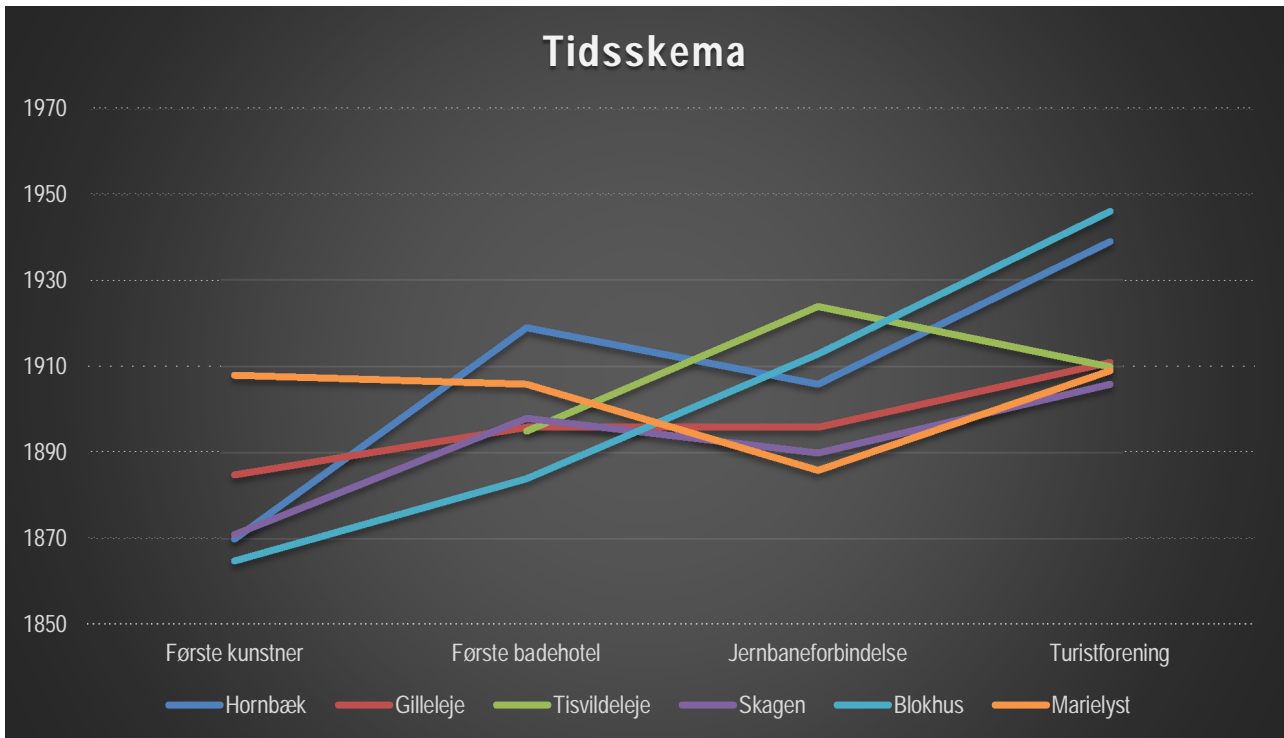
Sammenfatning

Turismen i Marielyst havde ingen "pionerfase", hvor kunstnere "opdagede" stedet og efterfølgende tiltrak badegæster. Det var heller ikke som i Kerteminde jernbanen, der satte gang i udviklingen i Marielyst. Det hele begyndte, da foretagsomme mennesker etablerede Marielyst Østersøbad i 1906 – og det var tværtimod badehotellet, der tiltrak kunstnere for derved at skabe opmærksomhed omkring stedet. Efter denne fase, hvor der også blev bygget enkelte sommerhuse, følger Marielyst det generelle udviklingsmønster med et pænt antal sommerhuse og yderligere udbygning af hotelkapaciteten i tredje fase. I fjerde fase øgedes kapaciteten næsten eksplosionsagtigt med mange nye sommerhuse, herunder et af Dansk Folke Feries feriecentre.

Fase	Periode	Begivenhed
"Pionererne"	1870-1880	
"De oprindelige landliggere"	1881-1914	Marielyst Østersøbad etableret 1906. Ganske få sommerhuse.
"Sommerinvasionen"	1915-1940	Mere end 500 sommerhuse og sommerpensionat/hotel.
"Demokratiseringen"	1941-80	Dansk Folke Ferie, mange flere sommerhuse og campingpladser.

Den fælles fortælling

Nedenstående tidsskema muliggør en sammenligning mellem de nordsjællandske kystbyer, Skagen, Blokhus og Marielyst.

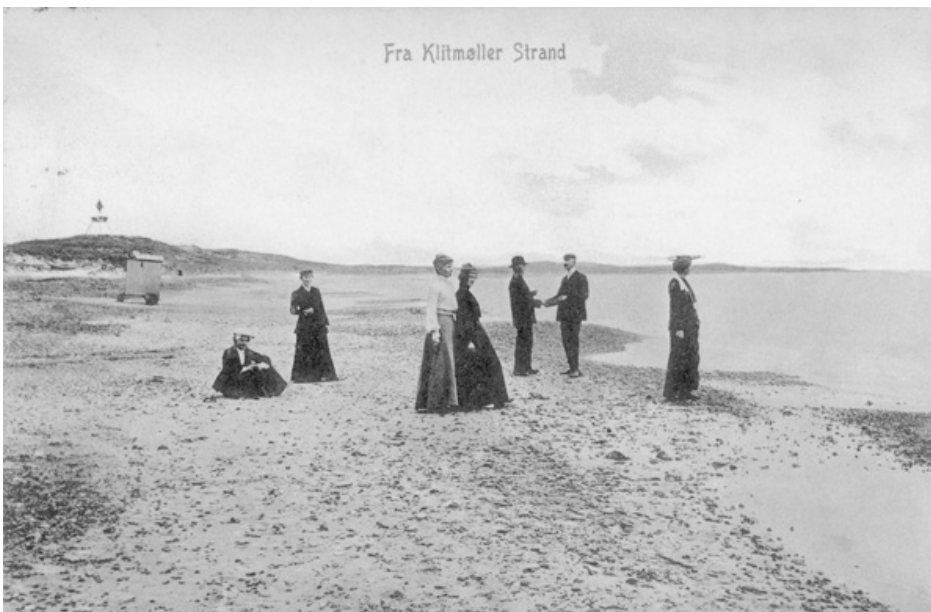
Den fælles fortælling

KLITMØLLER OG VORUPØR

”Stranden, havet og de helt rigtige bølger”

Tilsyneladende findes der kun få kilder, der belyser historien om turismen og dens udvikling i de to fiskerlejer Klitmøller og Vorupør. Det er så meget mere mærkværdigt, som alt tyder på, at begge steder opsøgte af sommerturister så tidligt som i begyndelsen af 1900-tallet – om end i betydeligt mindre målestok end i nogle af de andre kystbyer, hvor historien er mere veldokumenteret. Forklaringen er måske, at fiskeriet vedblev at spille en afgørende rolle begge steder helt op til vore dage, og der er nok også en sammenhæng med den religiøse vækkelse, der gik over hele Thy for godt 100 år siden.

Det kan se ud til, at Klitmøller er den ældste af de to kystbyer. Klitmøller nævnes allerede omkring år 1600, mens vi første gang møder Vorupør i de skriftlige kilder i 1681. Selvom de to byer på mange måder deler skæbne, var og er der betydelige forskelle mellem dem, også i turistmæssig henseende, og de behandles derfor hver for sig i det følgende.

Klitmøller

Mens skudehandelen stod på, var Klitmøller en af de betydeligste ladepladser langs hele kysten – og i hvert fald den betydeligste i Thy. Kort før 1800 var her 343 indbyggere. Det var i øvrigt ikke usædvanligt, at folk fra Norge drog til Klitmøller for at søge

lykken og selv blive skudeskipper – og måske finde sig en giftefærdig pige. Nogle klitmøllere spandt guld og blev umådeligt rige på den risikobetonede skudehandel, andre måtte gå fra hus og hjem og tilbringe resten af livet på fattiggården.

Skudehandelen ebbede ud i løbet af 1800-tallet. For Klitmøllers vedkommende var der den særlige problemstilling, at med gennembruddet ved Agger Tange i 1825, der gav fri passage mod vest fra Limfjorden og ud i Nordsøen, var der ikke længere behov for ladepladsen i Klitmøller, set med Thisted- og Aalborg-købmændenes øjne. I stedet slog folkene i Klitmøller sig på fiskeri. Havfiskeriet fik sit første egentlige opsving for omkring 100 år siden. Men da der ingen naturlige eller menneskeskabte havne fandtes her på kysten, kunne

Den fælles fortælling

man kun bruge små både, der kunne gå direkte ind på stranden. Det begrænsede fiskeriet på den måde, at fiskerne måtte sejle ud og hjem på samme dag.

Da Meir Goldschmidt var på sin nordvestjyske rejse i 1865, var han også ganske kort på visit i Klitmøller, nemlig for at besøge strandkontrollør Bolvig. Hans yderst kortfattede og ikke specielt entusiastiske beskrivelse af stedet synes dog ikke at have vakt nævneværdig interesse.

"Klitmøller er en Oase i Klitten ligesom Blokhus, men større, mindre dyrket, mere gennemfuret af Klit, det Sted, hvor jeg mest paa hele Reisen følte mig langt hjemmefra."

Meir Goldschmidt (1865)

De religiøse vækkelser, der opstod i slutningen af 1800-tallet, fik hurtigt tag i fiskerne i Thy – og i 1916 byggedes Klitmøller Missionshus, et af egnens smukkeste og et meget benyttet samlingssted. Som et udtryk for missionens store udbredelse kan anføres, at der i alt blev bygget 32 missionshuse i Thy i begyndelsen af 1900-tallet.

Når navnlig Indre Mission i den grad appellerede til befolkningen langs kysten i Thy, var der flere grunde. For det første forbød Indre Mission det drikkeri, som ellers var ganske udbredt blandt fiskerne. Der tales ligefrem om "fiskernes umådeholdne forbrug af brændevin". For det andet hang det sikkert sammen med de mange drukneulykker, som man oplevede på kysten. Man kan sagtens "forestille sig, at fiskerne på vestkysten, der eksisterede på naturens præmisser og ofte måtte indstille sig på ulykker til havs, havde brug for en Gud at klynge sig til. En Gud, der ikke altid bønhørte én, som man havde tænkt sig, men som var med i alt, hvad der skete, og som efter døden lovede et evigt liv i Paradis – hvis man altså i tide omvendte sig, bekendte sine synder og levede sit liv i lyset af Jesus".

"De hellige" kom til at spille en betydelig rolle, og de kunne være både stejle og fordømmende over for dem, der ikke var "omvendte", ligesom de var. For øvrigt var det ikke kun drikkeri, som var forbudt; det gjaldt også utugt, kortspil og dans – og fiskerne måtte ikke tage på havet på en søndag eller en helligdag.

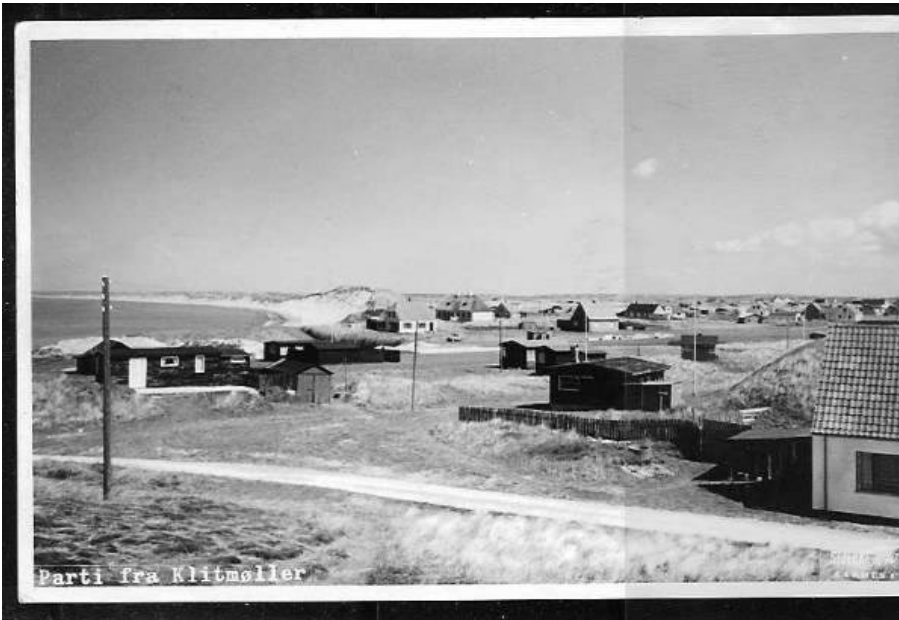

Den fælles fortælling

Helt tilbage i skudehandelens tid i 1700-tallet skal der have været en kro i Klitmøller. Det fortæller sig i det uvisse, hvornår den opstod, men det vides, at den første gang blev handlet i 1829, og at kromanden N. C. Nordentoft i 1834 fik kongelig bevilling på krohold. I slutningen af 1880'erne opstillede den daværende kromand i

øvrigt et "camera obscura" på en klithøj, så hans gæster kunne iagttage de forbisejlende skibe, og bemeldte klit hed derefter i mange år "Camera bakke". Omkring 1908 blev kroen udvidet med den sydlige fløj, hvor der blev indrettet værelser til de "fine" gæster, der kom til Klitmøller i hestevogn fra stationen i Thisted. Det var formentlig de første badegæster i Klitmøller.

Kroen havde i 1984 20 værelser og var kendt for sine populære danse-aftener. Men ifølge en artikel i Thisted Dagblad samme år "kan man købe sig til komfort. Ikke atmosfære. Den får man i tilgift ved ophold på Klitmøller Kro – og affinder sig skikkelig med, at der ikke er toilet på værelserne. Man må oppe på 1. sal være

fælles om faciliteterne. Og det er man så – i bevidstheden om, at der indtil 1952 var lokum i gården". Under alle omstændigheder har det næppe altid været let at være kroejner i Klitmøller. I udgangspunktet så de fleste fiskere gæsterne som et uvelkomment fremmedelement, hvis opførsel de grundlæggende tog afstand fra. Dertil kom, at gæsterne i hvert fald på ét punkt ikke kunne få opfyldt deres ønsker: Kroen fik først tilladelse til at udskænke

Den fælles fortælling

alkohol i 1966 – og indtil da kunne krogæsterne risikere at blive modtaget af et skilt med følgende ordlyd: ”Kroen er lukket af misforstået forbudsfanatisme”.

I 1962 begyndte ægteparret Dragsbæk at drive Hausgaard Motel og Camping i Klitmøller, og samtidig byggedes nye sommerhuse. Til gengæld forsvandt fiskeriet fra den ene dag til den anden: bådene forlod Klitmøller, efter at indsejlingen sandede til i slutningen af 1960’erne.

Ved en tilfældighed blev det tomme fiskerleje og ikke mindst kysten ud for Klitmøller opdaget af den tyske surfer Christian Dach i 1981. Det førte til en artikel om stedet i et anerkendt tysk surfmagasin, og pludselig strømmede surferne til Klitmøller ”i ramponerede rugbrødsvogne fyldt med brædder, sejl og vådragter og omdøbte stedet til ”Cold Hawaii” på grund af de helt specielle bølge- og vindforhold”. Til en begyndelse så folkene i Klitmøller skævt til surferne, som ikke var specielt hensynsfulde og i øvrigt ingen penge havde. Men efterhånden begyndte de at købe tomme huse og renovere dem, og der blev også bygget nye huse til nogle af de initiativrige tilflyttere.

Vorupør

I modsætning til i Klitmøller fiskes der stadig fra stranden i Vorupør, om end i særdeles beskedent omfang. Folkene i Vorupør har i det hele taget altid været fiskere, men fiskeriet i Vorupør fik i bogstaveligste forstand en saltvandsindsprøjtning i sidste halvdel af 1800-tallet, først og fremmest takket være Jens Munk-Poulsen. Med en læreruddannelse i bagagen

Den fælles fortælling

vendte han hjem til Vorupør og fik oprettet Fiskercompagniet i 1887. Det var et andels-selskab, hvor fiskerne var sammen om at eje både, redskaber og udstyr. På daværende tidspunkt var der godt 500 indbyggere i Vorupør, og langt hovedparten levede af fiskeriet. Fiskeriet har i det hele taget altid spillet en langt større rolle i Vorupør end i Klitmøller.

Munk-Poulsen var indremissionsk, og derfor kunne man kun blive medlem af Fiskercompagniet, hvis man ikke røg og drak. Fem år senere stiftedes Vorupør Fiskeriforening, som stod for afsætningen af de landede fisk i hele Danmark, og hvor det var utænkeligt at indlede generalforsamlingen

uden en bøn. De to foreninger var stærkt medvirkende til, at Vorupør fik sin mole i 1911. Ophalingsspillet blev indviet i 1940. Så sent som i 1976 henstillede foreningen til kioskerne om at stoppe ølsalget, idet man ikke ønskede drikkeri på landingspladsen, og forbuddet mod at fiske på søndage og helligdage stod ved magt indtil 1984. Etableringen af fiskerihavnen i Hanstholm i 1967 fik imidlertid mange fiskere til at flytte, og siden da har fiskeriet i Vorupør oplevet en betydelig tilbagegang.

Hverken i Klitmøller eller i Vorupør var der kunstnere, som banede vejen for turisterne – og dog. I hvert fald kunne noget tyde på, at det for Vorupørs vedkommende var den store og landsdækkende opmærksomhed omkring de katastrofale strandinger i slutningen af 1800-tallet, som tiltrak nogle af de første sommergæster. Vorupør fik i den sammenhæng værdifuld eksponering, da forfatteren og grønlandsfareren Ludvig Mylius-Erichsen i sine ”Strandingshistorier” i 1903 bl.a. fortalte om, hvordan han under sit eget ophold i Vorupør tre år tidligere havde gået strandvagt sammen med en af redningsmændene.

I Vorupør var ulykkerne til havs stærkt medvirkende til, at befolkningen ”vågnede” og tog den indremissionske tro til sig. Så mange var de, at der ikke fandtes noget lokale, hvor de kunne samles alle sammen. Offerviljen var imidlertid stor blandt de fattige fiskere, og i 1887 stod missionshuset i Sdr. Vorupør færdigt. Tyve år senere var huset for lille, og det ny missionshus ”Filadelfia” i Nr. Vorupør blev bygget.

Den fælles fortælling

Det står ikke helt klart, hvornår der blev oprettet et badehotel i Vorupør, men det skete formentlig omkring år 1900, og i hvert fald indrykkede badhotellet en annonce i 1906 – i øvrigt samme år som Thisted Turistforening blev stiftet. Badehotellet tilbyder i annoncen ”hyggelige værelser” og helpension til en pris af 3 kr.

om dagen samt afhentning af gæster ved toget i Thisted og Sjørring. Badehotellet blev erstattet af et nyt i 1936; det brændte dog i 1959 og nåede dermed ikke at opleve ophævelsen af alkoholforbuddet i Vorupør i 1960’erne.

Den private udlejning af lejligheder til sommerturister i Vorupør begyndte i første halvdel af 1950’erne. En af de første, der fik den idé at leje ud til turisterne, var Marie Frydendal, der havde købt sine forældres hus i Vesterhavsgade. Naboerne sagde, at hun ikke var rigtig klog, men der gik ikke lang tid, før andre vorupørboere kom og spurgte, om hun ikke også ville leje deres hus ud, og på den måde kom hun – helt ufrivilligt – til at grundlægge feriehusudlejningen i Vorupør.

Vorupør fik sin betydelige andel af sommerhusboomet i 1960’erne og begyndelsen af 1970’erne. Det begyndte med, at en københavnsk blikkenslagermester opførte 62 små huse i feriebyen Vorupør Klit i 1962 – og to år senere var antallet af feriehussteget til 150. At kunderne først og fremmest skulle komme fra Tyskland, fremgår af, at der fra begyndelsen var indgået en udlejningsaftale med det tyske rejsebureau Wolters Reisen i Bremen, der sendte gæsterne til Thy i busser.

De små huse er efterhånden blevet om- og udbygget til ukendelighed, og nye huse er kommet til, således at der i dag er ca. 1.300 feriehus i Vorupør, der tilsammen genererer omkring en halv million overnatninger om året. Udlejningen af sommerhuse i Vorupør blev sat i system af Kristian Lauritsen midt i 1960’erne. Han var egentlig portør på sygehuset i Thisted, men han giftede sig med en pige fra Vorupør og blev en af turismens pionerer i Vorupør. På få år blev hans sommerhusudlejningsfirma et af de største på den jyske vestkyst.

I det hele taget er det ikke urimeligt at formulere det på denne måde: ”Turismen i Vorupør startede for alvor på det tidspunkt, hvor tilpas mange tyskere havde fået en Folkevogn” – og

Den fælles fortælling

til en begyndelse lejede de tyske gæster sig ind hos fiskerne, men da sommerhusene dukkede op, blev de omgående tyskernes foretrukne ferieform. De sidste sommerhuse i Vorupør blev bygget omkring 1980, og i dag er man i den situation, at der – trods en ikke ubetydelig efterspørgsel – ikke er flere ubebyggede sommerhusgrunde til disposition.

”Vorupør overgiver sig ikke for turismen, ikke mere end man kan sige at Istedgade overgiver sig til en fuld svensker. Vorupør har sin identitet, sin stædige vestjyske identitet”.

Dan Turell (1979)

Af essayet ”Turist i Thy”, som forfatteren Dan Turell skrev i 1979 efter et besøg i Vorupør, fremgår, at der var liv og glade dage om sommeren: ”Hotellerne Nordsøen og Klitten er i gang, Feriebyen glimter af lys, og på campingpladsen vælter Vesterhavsblæsten det ene telt efter det andet... Og lige ud til klitterne ligger der diskotek til kl. 2.00 nat, og vindstyrke 16 på Vesterhavet kæmper mod både disco og Lundeberg-valsens...”. Campingpladsen i Vorupør blev antagelig oprettet i begyndelsen af 1960’erne.

Nye tider

Vorupør er i dag den største (og velsagtens også den livligste) af badebyerne i Thy, og både i Klitmøller og i Vorupør ser man optimistisk på fremtiden, også når det gælder turismen. Den positive stemning blev stimuleret af indvielsen af Nationalpark Thy som Danmarks første nationalpark i 2008, og begge byer har fået nye faciliteter, takket være projektet ”Det

Den fælles fortælling

gode liv ved kysten”, der er en del af Realdanias ”Mulighedernes land”. I Vorupør etableres således Danmarks første havbad. Som det er blevet sagt i forbindelse med projektet: ”Her er det stranden, havet og de helt rigtige bølger, der er det lokale guld”.

Sammenfatning

På det foreliggende grundlag lader det sig ikke gøre at opstille en fyldestgørende kronologisk oversigt over turismeudviklingen i Klitmøller og Vorupør. Med undtagelse af Mylius-Erichsens beskrivelse af Vorupør ser det ikke ud til, at nogen af byerne oplevede den første fase, der indebærer ”opdagelse” af kunstnere (for god ordens skyld skal dog bemærkes, at guldaldermaleren Martinus Rørbye var på en dagsvisit i Klitmøller i 1830, og at Marie og P. S. Krøyer valgte at tilbringe deres hvedebrødsdage i Stenbjerg i 1889).

Det ser endvidere ud til, at det er forholdsvis sparsomt med turismeaktiviteter i den anden og tredje fase. Der findes et badehotel i Vorupør i 1906, og kroen i Klitmøller har også taget mod badegæster. Derudover må man gå ud fra, at der har fundet en vis privat udlejning sted, men den er ikke dokumenteret i kilderne. Ganske vist åbnede Thybanen fra Oddesund til Thisted allerede i 1882, men der var relativt langt fra nærmeste jernbanestation (Sjørring eller Thisted) til de to kystbyer. Blandt de mange nye jernbaneprojekter, der blev medtaget i Jernbaneloven af 1918, var i øvrigt en bane fra Sjørring til Vorupør, men den blev aldrig til noget.

Turismeudviklingen tager først for alvor fart med bygningen af feriehuse især i Vorupør i begyndelsen af 1960’erne. Samtidig kommer de første campister til de to kystbyer. Til gengæld får ingen af byerne del i feriecenterbyggeriet langs vestkysten i 1970’erne. Udviklingen sammenfattes i nedenstående skema.

Fase	Periode	Begivenhed
”Pionererne”	1870-1880	Goldschmidt på kort visit i Klitmøller 1865.
”De oprindelige landliggere”	1881-1914	Badehotel i Vorupør ca. 1900. Mylius-Erichsen på besøg i Vorupør i 1900. Turistforening i Thisted 1906. Klitmøller Kro udvidet 1908.
”Sommerinvasionen”	1915-1940	Nyt badehotel i Vorupør 1936.
”Demokratiseringen”	1941-80	Privat udlejning fra begyndelsen af 1950’erne. Feriebyen Vorupør Klit 1962. Campingplads i Klitmøller 1962. Sommerhusbyggeri indtil 1980.

Den fælles fortælling

ØSTER HURUP OG ALS

Østkystperler

Der er blevet fisket fra Kattegatkysten ved Øster Hurup i umindelige tider. Til gengæld var der ikke basis for det helt store landbrug i baglandet, fordi Øster Hurups nærmeste nabo er Lille Vildmose. Til en begyndelse var det imidlertid slet ikke Øster Hurup, der meldte sig blandt Danmarks badebyer. Det gjorde derimod nabobyen Als, der dengang var den største af de to. Men stranden ved Øster Hurup er bedre, og Øster Hurup tog da også i den grad revanche et halvt århundrede senere.

I dag er turismen utvivlsomt det vigtigste erhverv i Øster Hurup. Men sådan har det ikke altid været. I århundreder levede folkene i Øster Hurup af at fiske fra stranden, og fiskeriet fik et markant opsving, da havnen blev anlagt i 1936. For at komme fri af det lave vand langs kysten blev den anlagt et godt stykke ude i Kattegat – med tilhørende dæmning ind til fastlandet. Faktisk oplevede Øster Hurup noget af et fiskerieventyr, efter at havnen var blevet bygget; antallet af fiskerbåde steg og nåede op på omkring 70 kuttere. Resultatet var, at det blev nødvendigt med en kraftig udvidelse af havnen i 1956.

Bad Als

I slutningen af 1700-tallet fik Øster Hurup en kombineret kro og købmandshandel, men der var absolut ikke noget, der tydede på, at stedet skulle blive en stor turist- og ferieby. Derimod var der gang i noget i nabobyen Als. Købmand P. C. Pedersen, som kom til Als i

1881, havde nemlig øjnet de muligheder, der knyttede sig til den spirende badeturisme. Han overtog byens kro i 1892 og opførte et ”præsentabelt badehotel”, som kom til at lyde navnet ”Bad Als”. Det nøjagtige årstal kendes ikke, men det må have været nogle få år før århundredskiftet.

Pedersen var ambitiøs og satte sig for at skabe et badehotel, der kunne tåle sammenligning med de bedste i både Sæby og Skagen. Han havde i øvrigt ikke de store vanskeligheder med at få fingre i kroen, for dens kunder var i nogen grad forsvundet, efter at afholdsbevægelsen

Den fælles fortælling

havde bygget sit eget forsamlings- og dansested. Pedersen lykkedes i betydelig grad med sit forehavende: han kunne tilbyde både robåd, kroket- og tennisbaner, orkestermusik, en skyggefuld have med glasveranda og lysthuse, en stor elegant pavillon samt en fortræffelig udsigt over

Kattegat og Mariager Fjord. Han havde – mod at give gratis ophold – fået flere kunstnere til at udsmykke spisesalen, og også badelivets medicinske fordele var der tjek på: ”Prima Referencer fra Læger og ansete Familier foreligger”, skrev han på en af sine plakater.

Bad Als oplevede pæn søgning fra det bedre københavnske borgerskab, idet mange foretrak den mere fredelige og børnevenlige østkyst frem for barskheden langs den jyske vestkyst. Stedets renommé var godt; man var kendt for at værne om gæsternes privatliv, og navnene i gæstebøgerne var af absolut bedste bonitet. Ligesom andre steder blev der badet fra bade-

huse, men her befandt de sig for enden af nogle meget lange gangbroer på grund af det lave vand. Også den lille by fik et ansigtsløft: det gamle gadekær blev nu til ”en liden Svanesø med Baad, Springvand og Stenkantning”.

Badehotellet fik imidlertid et gevaldigt skud for boven, som det aldrig overvandt: sognets afholdsfolk sørgede for, at købmanden fik frataget sin spiritusbevilling på badehotellet. Den lokale barber kommenterede beslutningen med disse ord: ”Dette forbud er den største dumhed i Als’ historie. De mange velstående fremmede bragte hvert år mange tusinder af blanke kroner til byen og gjorde den helt festlig”. Badehotellet i Als fik altså en temmelig kort levetid; kroen eksisterer dog stadigvæk.

Den fælles fortælling

Et spørgsmål om timing

Timingen var ellers rigtig: I 1894 åbnede jernbanen mellem Aalborg og Hadsund, og selvom banen hverken kom til Als eller til Øster Hurup, var det moderne transportmiddel dog nogenlunde inden for rækkevidde: fra Solbjerg station var der omkring 7 km til Øster Hurup, og afstanden fra Skelund station til Als var endda et par kilometer kortere. Blandt de mere end 40 jernbaneprojekter, som Jernbaneloven af 1918 hjemlede mulighed for at føre ud i livet, var i øvrigt en bane fra Arden til ”et punkt på Aalborg-Hadsund banen” og med mulighed for forlængelse til Øster Hurup. Projektet kom dog aldrig videre end til tegnebrættet.

Den samme skæbne overgik et storstilet projekt, som borgerne i Als havde fået ideen til midt i 1950'erne. Det gik ud på at bygge en 600 m lang brodæmning ud i havet med kørevej, pavillon, parkanlæg, strandkro, vandrerhjem, lejrplads og et hotel med 200 senge. I projektet indgik også en ny rutebilstation og ny parkeringsplads. Alle lodsejerne ved stranden havde stillet deres grunde til rådighed, og det var også indsamlet et mindre beløb blandt byens borgere – men det viste sig umuligt at låne de over 4 mio. kr. (som i vore dage ville være en temmelig svimlende sum), som var nødvendige for at realisere projektet.

Til gengæld kom Øster Hurup til at opleve en særdeles omfattende turismeudvikling. Det begyndte så småt efter 2. verdenskrig og tog for alvor fart omkring 1960. I hvert fald kunne havnefogeden i Øster Hurup udtale følgende til en avis i 1955 (og han må jo formodes at have vidst besked): ”Øster Hurup er stadig først og fremmest en fiskerby frem for en badeby, selvom der er et stort antal sommerhuse og faste badegæster, der holder til her. I Øster Hurup har man aldrig gjort noget for at gøre byen til en badeby. De mennesker, der holder sommerferie her, har selv fundet stedet, og de ønsker fortsat Hurup som et idyllisk og fredeligt fiskerleje uden alt for stor tilstrømning af turister”.

I 1915 lukkede den gamle kro i Øster Hurup, men det var i denne sammenhæng uden den store betydning, da den så vidt vides kun havde et enkelt gæsteværelse. Afholds-

Den fælles fortælling

foreningen havde imidlertid bygget et lille hotel i 1885, som blev afløst af et nyt hotel med en halv snes værelser, der stod færdigt i 1943. Men da det var under den tyske besættelse, lagde tyskerne omgående beslag på det, og derfor kunne det først tjene sit egentlige formål efter krigens afslutning. Hotellet blev derefter drevet som hotel, men vel at mærke i de første mange år uden tilladelse til udskænkning af spiritus. For få år siden blev det omdannet til diskotek.

Udviklingen tager fart i Øster Hurup

Der kom også så småt gang i sommerhusbyggeriet. De første små huse blev bygget i 1940'erne, typisk af folk fra Aalborg, Randers og Hobro. En større udstykning i begyndelsen af 1950'erne førte til, at der i 1954 fandtes hele 150 sommerhuse ved Øster Hurup. I 1960'erne gik det endnu

stærkere: I denne periode blev der bygget omkring 50 huse om året. Turismens stigende betydning for Øster Hurup fremgår af, at der i 1958 blev stiftet en borger- og turistforening, og i 1972 realiserede man et længe næret ønske og åbnede et egentligt turistbureau i Øster Hurup.

"Øster Hurup er Østhimmerlands ubestridte feriecentrum. Om sommeren summer det af aktivitet de fleste af døgnets 24 timer. Hovedattraktionerne er den milde og børnevenlige sandstrand, den hyggelige havn og det charmerende bymiljø".

Coast Alive

Samtidig med at der blev bygget flere og flere sommerhuse, kom også de første campingpladser, og der fandt også en vis privat udlejning sted. Det ser ud til, at der i 1950'erne blev etableret hele to campingpladser, som dog ikke fik nogen særlig lang levetid; til gengæld fik Øster Hurup senere to andre campingpladser, som eksisterer den dag i dag.

Den største nyskabelse var dog det store feriecenter på den gamle sportsplads med 75 huse (som de "indfødte" beskrev som "mærkværdige stærekasser") samt et subtropisk badeland. Det åbnede i 1991, og året forinden

Den fælles fortælling

var havnen – som fiskerne ikke længere lagde beslag på – blevet omdannet til en lystbådehavn. I kølvandet på det stigende antal turister blev der også åbnet flere værtshuse og diskoteker. I 1987 åbnedes endvidere Øster Hurup Sommerland, men det kunne ikke løbe rundt og lukkede igen efter nogle få år.

Nyeste skud på stammen er et halvt hundrede ”ferierækkehuse” på selve Øster Hurup Havn, og i alt er der i dag ca. 3.000 feriehuse i Øster Hurup og Als-området.

Sammenfatning

Turismeudviklingen i Als og Øster Hurup har været meget forskellig. Als var først med et badehotel allerede omkring 1895, men det førte ikke til nogen yderligere turismeudvikling i Als – trods et forsøg i midten af 1950’erne. I nyere tid er der dog etableret en lystbådehavn ved Als Odde. I Øster Hurup begyndte udviklingen først i 1940’erne med opførelsen af nogle få små sommerhuse, men derefter gik det stærkt, og i modsætning til mange andre kystferiebyer er udviklingen fortsat helt frem til vore dage.

Ingen af byerne oplevede således den første fase, der indebar ”opdagelse” af kunstnere. I den anden fase etableredes som nævnt Bad Als, men det eksisterede som sådan kun i nogle få år. Der er ingen nævneværdige aktiviteter i tredje fase i hverken Als eller Øster Hurup, hvad der muligvis kan have en sammenhæng med, at afholdsbevægelsen stod stærkt i begge byer. Først i fjerde fase begynder Øster Hurup at udvikle sig turistmæssigt, og der er tale om en udvikling, som forstærkes yderligere omkring 1990. Udviklingen kan sammenfattes i nedenstående skema.

Fase	Periode	Begivenhed
”Pionererne”	1870-1880	
”De oprindelige landliggere”	1881-1914	Als Bad ca. 1895.
”Sommerinvasionen”	1915-1940	
”Demokratiseringen”	1941-80	De første sommerhuse i Øster Hurup i 1940’erne. De første campingpladser i Øster Hurup i 1950’erne. Borger- og turistforening i Øster Hurup 1958. Sommerhusboom i Øster Hurup i 1960’erne.

Den fælles fortælling

HALS OG HOU

9 km sommerland

Der er nemlig 9 km ad landevejen fra Hals til Hou, og hele strækningen er i dag ét langt sommerland, bestående af 3.800 sommerhuse, et par campingpladser og et enkelt feriecenter. Byerne i hver ende af landevejen har haft en meget forskellig udvikling, men under alle omstændigheder dukkede turisterne først op for alvor, da der i 1960'erne kom gang i sommerhusbyggeriet.

Det er svært at komme i tanker om ret mange andre danske byer end måske lige Helsingør, hvis strategiske placering før i tiden var lige så betydningsfuld som Hals'. Det var den foretagsomme Christian 4., som fik øje på, at der måtte bygges et forsvarsværk ved Limfjordens indsejling, og fæstningsanlægget påbegyndtes så vidt vides i 1626. Skansen var imidlertid knap bygget færdig, før den faldt i fjendehånd. Byen og skansen blev besat under svenskekrigen et par år senere, men det gjorde ikke byens strategiske betydning mindre. Man færdiggjorde derfor befæstningen i Hals i årene 1653 og 1654 – men man havde ikke fået fremskaffet krudt, kugler og proviant, og Hals var derfor et let bytte, da svenskekrigene brød ud igen i 1657.

Men uanset de krigeriske begivenheder var beliggenheden ved Limfjordens udmunding af stor handelsmæssig betydning, og i 1656 fik Hals købstadsrettigheder. Toldvæsenet rykkede allerede i 1655 fra Aalborg til Hals, og i 1735 oprettedes Hals Lodseri, der skulle bistå den

Den fælles fortælling

stigende skibstrafik forbi Hals Barre og ind og ud af Limfjorden. Det første rigtige havneanlæg fik Hals i 1847; den nuværende Hals havn er fra 1952.

Hvor det altså i vid udstrækning var handelsfolk og et veluddannet embedsværk, som dominerede i Hals, var Hou et fiskerleje. I århundreder blev der fisket fra kysten, og det var fiskeriet, som var hovederhvervet og den vigtigste indtægtskilde.

Ganske vist søgte man også at vride afgrøder ud af den sandede og ufrugtbare jord, men det har selv i bedste fald næppe rakt til eget forbrug. Fiskeriet foregik efter samme model helt indtil der i 1950 blev bygget en 400 meter lang mole ud i vandet. Havnen viste sig imidlertid at være for lille til de stadig større fiskefartøjer, og i øvrigt gik det ned ad bakke for fiskeriet. Den idé opstod da, at man i stedet kunne anvende havnen som lystbådehavn, og i 1977 kunne man indvi en helt ny marina for lystsejlere.

Som bysamfund har Hou således altid stået noget i skyggen af ”storebror” Hals. Hals var det lokale centrum med en lang række institutioner og forretninger. Men i én forstand gik både Hals og Hou dog glip af udviklingen: Jernbanen kom aldrig til

nogen af byerne. Da privatbanen mellem Nørresundby og Frederikshavn åbnede i 1899, var

Den fælles fortælling

de nærmeste jernbanestationer Gandrup og Ulsted. Der var ganske vist en plan om en 10 km lang sidebane fra Gandrup til Hals Færgehavn, som endda blev optaget i jernbaneloven i 1918, men planen blev aldrig ført ud i livet. I stedet indsatte Aalborg Privatbaner en rutebil på strækningen, der kørte helt frem til 1968.

Om Strandgården:

”Den genopstod ganske vist ikke som gård, men fandt anvendelse som det, den var meget velegnet til, som plantage og grunde for en række fantastisk godt beliggende sommerhuse, ja, som et ferieparadis”.

C. Rise Hansen

De første 20 sommerhuse

Det første sommerhus i Hals-området blev bygget i 1929. Det skete på Strandgårdens jorder, der lå ud til vandet et par kilometer nord for byen. Gården (som på daværende tidspunkt kun var en ruin) blev solgt i 1927 til et konsortium i Hals med garver Winther i spidsen – og formålet var at få hele området tilplantet. Jorden var ”aldeles uskikket til landbrug”, men en flok lokale initiativtagere var altså villige til at ofre det, der skulle til for at få skabt en plantage. Til gengæld fik investorerne i det interessentskab, som købte

og beplantede området, en bid af jorden stillet til rådighed i form af en lysthusgrund. I 1928 blev der udlagt i alt 20 lige store lysthusgrunde, som efter lodtrækning tilfaldt ejerne. De første to af disse grunde blev bebygget med nogle efter vore begreber meget små sommerhuse; bygherrer var rutebilejerne Hans og Alfred Mikkelsen i Hals og manufakturhandler Kristine Rise, også fra Hals.

Beliggenheden fejlede ikke noget, men sommerlivet i de små huse var overordentlig primitivt. Man kunne hente vand i bækken, som til nød kunne bruges til at vaske op i, men vand til kaffe og te måtte man slæbe med hjemmefra. Først i 1939 fik man boret efter

Den fælles fortælling

vand, og som betaling fik smedemesteren såmænd en sommerhusgrund i området. Den eneste belysning var petroleumslamper og stearinlys, og det varede ved, indtil der blev mulighed for eltilslutning i 1969. Der var heller ikke noget, der hed kloakering, og bortskaffelse af affald og andre efterladenskaber måtte den enkelte husejer selv klare på bedste beskab.

Disse første huse blev altså bygget af Hals-folk, og der var ikke tale om turisme i egentlig forstand. Turisterne kommer først efter 2. verdenskrig, hvor der som et udtryk for den stigende bilisme blev anlagt en ny Strandvej fra Skagen til Hals. Den stod færdig i 1950, men bilisterne kunne ikke komme over Limfjorden og dermed videre sydpå, før bilfærgesforbindelsen over fjorden på den 450 meter lange strækning fra Hals til Egense åbnede i 1961. Indtil da blev transporten over fjorden varetaget af en færgemand og en robåd, og når passagererne var kommet til Egense, måtte de ikke sjældent finde sig i at skulle vade i land – eller blive båret på færgemandens ryg – på det sidste, lavvandede stykke.

At turisterne nu var begyndt at komme til Hals, ses også af, at man i 1952 følte, at tiden var inde til at stifte en turistforening. Der kom desuden to campingpladser, hvoraf den ene blev indviet i 1962 og blev drevet af Turistforeningen indtil 1980. Hals fik aldrig noget badehotel, men byen havde et hotel; det brændte imidlertid og blev i 1985 erstattet af det nuværende hotel, der er indrettet i et tidligere plejehjem. Men først og fremmest blev der bygget sommerhuse i 1960'erne og 1970'erne – og i dag er der i alt 3.800 sommerhuse på begge sider af vejen mellem Hals og Hou.

I 1990 åbnede Koldkær Feriecenter, der løbende er blevet udvidet, men stadig har en overskuelig størrelse – sammenlignet med de meget større ”betonferiehoteller”, der skød op i 1970'erne på den jyske vestkyst.

Et stort aktiv for turismen i Hals er havnen. Havnen fra 1952 fik en omfattende ”ansigtsløftning” i 1990'erne og huser om sommeren et betydeligt antal lystsejlerterister, der skaber liv og handel.

Den fælles fortælling

Sammenfatning

Den egentlige turisme i Hals og Hou begynder først i den fjerde fase efter 2. verdenskrig. Og fra omkring 1960 gik det stærkt: der blev i løbet af et par årtier bygget mere end 3.000 sommerhuse, og selvom der også kom campingpladser og langt senere et feriecenter samt lystsejlerturisme, er turismen i området den dag i dag båret af de mange feriehuse. Det er dog værd at bemærke, at andelen af feriehuse, der lejes ud, er relativt beskednen – formentlig kun omkring en femtedel. Resten af husene benyttes af ”landligere”, altså af ejerne selv eller af nogen, de låner eller selv udlejer dem til. Også denne benyttelse skaber naturligvis omsætning, men den er alt andet lige mindre, end når der er tale om en egentlig kommerciel udlejning.

Udviklingen kan sammenfattes i nedenstående skema.

Fase	Periode	Begivenhed
”Pionererne”	1870-1880	
”De oprindelige landligere”	1881-1914	
”Sommerinvasionen”	1915-1940	Første sommerhuse bygges af folk fra Hals i 1929
”Demokratiseringen”	1941-80	Turistforening 1952 Campingpladser Sommerhusboom Lystbådehavn i Hou 1977

Den fælles fortælling

KONKLUSION

Tre generationer af kystferiebyer

Turismeudviklingen i de 14 kystferiebyer, der her er udvalgt, kan beskrives med udgangspunkt i de fire udviklingsfaser. De ældste kystferiebyer gennemlever alle fire faser, mens de yngre byer ”springer på vognen” i enten anden, tredje eller fjerde fase. En enkelt by, nemlig Humlebæk, når dog ikke frem til fjerde fase, antagelig på grund af nærheden til København.

	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
Hornbæk				
Gilleleje				
Tisvildeleje				
Liseleje				
Humlebæk				
Skagen				
Løkken				
Blokhus				
Kerteminde				
Marielyst				
Klitmøller				
Vorupør				
Ø.Hurup/Als				
Hals/Hou				

Med udgangspunkt i ovenstående figur lader det sig gøre at udpege kystferiebyer af første, anden og tredje generation.

Hornbæk, Gilleleje, Skagen og Blokhus er éntydigt første-generations-kystferiebyer. Til denne generation henregnes dog også Løkken og Tisvildeleje – om end det er vanskeligt at finde nævneværdige vidnesbyrd om de to byers rolle i ”pionertiden” i den første fase. Endelig henregnes Humlebæk til denne kategori – selvom udviklingen i fjerde fase er atypisk: byen oplever slet ikke den markante forøgelse af overnatningskapaciteten, som ellers karakteriserer denne fase, snarere tværtimod.

Til anden generation hører Kerteminde og Marielyst.

Til tredje generation hører Liseleje, Klitmøller, Vorupør, Øster Hurup/Als og Hals/Hou. Denne generation er karakteriseret af, at der kan have været tilløb til turisme tidligere, men at der først igangsættes en egentlig turismeudvikling efter 2. verdenskrig. Det er i øvrigt karakteristisk, at turismeudviklingen hæmmes i de byer, hvor man helt frem til 1960'erne opretholdt et forbud mod udskænkning af alkohol.

Den fælles fortælling

Den turismeudvikling, som finder sted i alle byerne fra 1960 og frem, er først og fremmest en udbygning af selfcatering-kapaciteten. Hvor de første tre faser blev båret af badehoteller og badepensionater, hvilket indebar, at gæsterne købte sig til alle ydelser, er den sidste fase kendetegnet ved et meget stort antal sommerhuse og for nogle kystferiebyers vedkommende desuden store feriecentre, hvor gæsterne i vid udstrækning selv sørger for forplejningen. Det er i den sammenhæng værd at bemærke, at der er stor forskel på, i hvor høj grad sommerhusene stilles til udlejning. Andelen af professionelt udlejede huse er således lavere langs Nordsjællands kyst og i Hals, end den er ved den jyske vestkyst.

Turismeudviklingen foregik i sagens natur først og fremmest på landjorden, men i Nordsjælland, Skagen, Øster Hurup/Als og Hals/Hou er der på grund af beliggenheden ud til Kattegat også tale om lystsejlereturisme af varierende størrelse.

Udviklingen gennem de fire faser har betydet, at der er betydelig forskel på kystferiebyerne, når man skal bedømme deres mulighed for i dag at dokumentere den ”klassiske badeferie” over for potentielle gæster. Hertil kommer, at man i en vurdering af byernes tiltrækningskraft som ”badebyer” nødvendigvis også må se på den nuværende overnatningskapacitet i henseende til hoteller, feriecentre og sommerhusområder. Disse forhold sammenfattes i nedenstående figur.

	Gamle (bade)hoteller, stadig i drift	Kulturmiljø, museer m.v., der dokumenterer den klassiske badeferie	Hotellkapacitet i øvrigt	Store feriecentre af nyere dato	Store sommerhusområder
Hornbæk					
Gilleleje					
Tisvildeleje					
Liseleje					
Humblebæk					
Skagen					
Løkken					
Blokhus					
Kerteminde					
Marielyst					
Klitmøller					
Vorupør					
Ø.Hurup/Als					
Hals/Hou					

Den fælles fortælling

Kildemateriale

Generel turismehistorie

Dahlkild, Nan: *Fra sommervilla til feriehytte*. Byplanhistoriske Noter 23, Dansk Byplanlaboratorium, 1991.

Dansk Biografisk Leksikon. 3. udgave, Gyldendal, 1979-84.

Frandsen, Steen Bo: *Vestkystens opdagelse som landskab og badested – Føhr i første halvdel af 1800-tallet*. Artikel i: Kyst, vand og borgerstand. Den jyske Historiker, nr. 65, Århus, 1965.

Frausing, Mikael: *Et lykkeligt fornuftsægteskab?* Artikel i: Kulturstudier, 2010.

Fritidens huse i fremtiden. Rapport nr. 5, Dansk Fritidsforum i samarbejde med Planstyrelsen, 1990.

Hansen, Jørgen: *Danmarkshistorier. 100 fortællinger fra Margueritrutten*. Klematis, Risskov, 2008.

Hansen, Jørgen: *Fra udsigtsbænk til benchmarking – et rids af de danske turistorganisationers historie*. Artikel i: Erhvervshistorisk Årbog, Erhvervsarkivet, Århus, 2003.

Hansen, Jørgen: *Glimt af turismens historie*. I: Havets Nordjylland, Nordjyllands Amt, 2002.

Hansen, Jørgen: *Kloster, kniplinger og kommandører*. Rømø-Tønder Turistforening, 2013.

Hansen, Jørgen: *Midt i en turisttid*. Spektrum, Haslev, 1992.

Hansen, Kirsten Monrad: *Tilbage til turismens rødder*. Nordjyllands Amt, 2002.

Hardervig, Bent: *Sommerglæder*. Lindhardt og Ringhof, København, 2013.

Jensen, Bente: *Det danske Schweiz – da Bornholm blev opdaget som turistmål*. Artikel i: Kyst, vand og borgerstand. Den jyske Historiker, nr. 65, Århus, 1965.

Lauridsen, John T.: *Et internationalt badested – ”Fanø Nordsøbad” mellem dansk og tysk 1890-1914*. Artikel i: Kyst, vand og borgerstand. Den jyske Historiker, nr. 65, Århus, 1965.

Lützen, Karin: *Badeliv*. Artikel i: Weekendavisen, 23.7.2010.

Nielsen, Niels Kayser: *Fare, frihed og sundhed – om vandforestillinger i moderne tid*. Artikel i: Kyst, vand og borgerstand. Den jyske Historiker, nr. 65, Århus, 1965.

Pontoppidan, Henrik: *Reisebilder aus Dänemark*. Høst, København, 1890.

Ravn, Peter: *Turisme – fra dannelsesrejse til masseturisme*. Gyldendal, 1978.

Rostock, Xenius: *Turisme i Danmark 1888-1938*. Turistforeningen for Danmark, jubilæumsårbog, 1938.

Schultz, Hans Joachim: *Dansk Turisme i 100 år*. Danmarks Turistråd, 1988.

Slettebo, Jørgen (red.): *Sommerglæder*. Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings årbog, 1985.

Den fælles fortælling

Nordsjælland

Christensen, Per: *Gilleleje Badehotel*. Artikel i: Årbog Arkiv- og Museumsforeningen i Helsingør, Gilleleje og Omegns Museumsforening, Holbo Herred Kulturhistoriske Centre, 1999.

Hartmann, Godfred: *Nordsjællandsrejsen*. Gyldendal, København, 4. oplag, 1995.

Hoff, Arne: ”*Helenekilde*” i *Tisvilde*. Artikel i: Vejby-Tibirke årbog, 1994.

Hofmansen, P. K.: *Drachmanns ”Store Bjørn”*. Artikel i: Årbog, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, 1965.

Larsen, Roland: *Da Nordsjælland var badeferiens paradys*. Artikel i: Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 46, 1991.

Madsen, Lars Bjørn: *Nordkysten fra Helsingør til Munkerup. Mennesker og Huse*. Cicero, 2003.

Nielsen, Anders Møller: *Hornbækbanen – og lidt af dens omegn*. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening, 2006.

Nordsjælland. Turistårbogen 1973. Red.: Johan Hvidtfeldt. Samvirkende Danske Turistforeninger, Odense, 1973.

Nordsjællands Sommerglæder. Frederiksborg Amts Museumsråd, 2005.

Pers, Michael: *Om Tisvildeleje, Tisvilde Overdrev – og nogle landliggerses bosætning*. Vejby-Tibirke årbog, 1992.

Seedorf Pedersen, Hans Hartvig: *Tisvilde-Bogen. Fører over Tisvilde og Tibirke*. Jespersen og Pios Forlag, København, 1930.

Seeger, Valdemar: *Tisvilde. Vejleder for de Besøgende*. Andersen & Schous Forlag, Hillerød, 1896 (genoptryk 1986).

Windfeld-Høeberg, Lars C.: *Badhoteller, pensionater og overnatningssteder omkring Vejby og Tisvilde fra 1895 til 2008*. Artikel i: Vejby-Tibirke årbog, 2009.

Skagen

Ax, Michael: *Rødspætter og turister – dem flår man...!* I: Folkets Nordjylland. Nordjyllands Amt, 2003.

Hardervig, Bent: *Skagen. Ferieliv gennem 100 år*. Skagen Turistforening, 2006.

Hardervig, Bent: *Sommerglæder*. Lindhardt og Ringhof, København, 2013.

Rørbye, Ingeborg: *Skagen. Byen, malerne og alle de andre*. Høst & Søn, 2007.

Svanholm, Lise: *Malerne på Skagen*. Gyldendal, København, 2001.

<http://skagensiden.dk>

www.skagemuseum.dk

Den fælles fortælling

Løkken

Goldschmidt, M. A.: *Dagbog fra en Reise*. Forlagsbureauet, København, 1865.

Kulturen mellem kyst og land. Kystkulturen. Hjørring Kommune, 2007.

Ladepladsen. Løkken Museumsforenings blad nr. 9-11, 2009-11.

Ladepladsen. Løkken Museumsforenings blad nr. 31, juni 2012.

Marryat, Horace: *Et ophold i Vendsyssel 1859-1860*. I: Vendsyssel Årbog, Historisk Samfund for Vendsyssel, 1980.

Nabohandel over Skagerrak. Udgivet af museer og arkiver i Thy og det vestlige Vendsyssel. Dafolo, Frederikshavn, 2000.

Olsen, Peter Ussing: *Byen, egnen og pengene*. Løkken Sparekasse, 1996.

Olsen, Peter Ussing: *Løkken - skudehandlere og fiskere, badegæster og andre Løkkenfolk siden 1678*. Lokalforlaget Løkken, 2003.

Blokhus

Autentisk kulturhistorie i Blokhus. Jammerbugt Turistbureau, udateret.

Goldschmidt, M. A.: *Dagbog fra en Reise*. Forlagsbureauet, København, 1865.

Klitgaard, Harald og Henrik Fog: *Blokhus. Fra istid til isvind*. Lindtofte, Aalbaorg, 2007.

Nabohandel over Skagerrak. Udgivet af museer og arkiver i Thy og det vestlige Vendsyssel. Dafolo, Frederikshavn, 2000.

www.blokhusklitplantage.dk

www.visitjammerbugten.dk

Kerteminde

Sørensen, Kurt Risskov: *Det rekreative Kerteminde*. Artikelserie i Kerteminde Avis, forår 2013.

Sørensen, Kurt Risskov: *Kerteminde Bys Historie, bind 3 1850-2000*. Kertemindeegnens Museer, 2000.

www.kertemindehistorie.dk

Marielyst

Johansen, Astrid: *Marielyst 100 år*. PensionistHøjskolen Marielyst, 1906.

Marielyst Helhedsplan. Guldborgsund Kommune, 2011.

Petersen, Anne Højer og Liselotte Mygh: *Marielyst – et badested og en kunstnerkoloni på Sydfalster*. Storstrøms Kunstmuseum, Maribo, 1998.

Den fælles fortælling

Rasmussen, Johannes Bach: *Ture på Sydfalster og andre steder på Lolland, Falster og Møn fra Marielyst Feriecenter, Dansk Folke-Ferie*. Friluftsrådets Forlag, København, 1986.

www.info-marielyst.dk

www.marielyst.eu/historie.htm

www.norrevang.dk

Klitmøller og Vorupør

Clemmensen, Lillian: *Da surferne kom til landsbyen*. Information, 19.2.2010

Goldschmidt, M. A.: *Dagbog fra en Reise*. Forlagsbureauet, København, 1865.

Nielsen, Jytte: *Martinus Rørbye og Thy*. Artikel i: Historisk Årbog for Thy og Vester Han Herred, 1992.

Poulsen, Orla og Flemming Skipper: *Lille by ved stort hav*. Artikel i: Historisk Årbog for Thy og Vester Han Herred, 2000.

Rasmussen, Alan Hjorth: *De skabte et samfund... Glimt af udviklingen i Vorupør gennem 150 år*. Museet for Thy og Vester Han Herred, 2000.

Skovdal, Edith Trab: *De åndelige vækkelser i Vangsaas*. <http://arkiv.thisted-bibliotek.dk>

www.karbak.dk

www.realdania.dk

<http://arkiv.thisted-bibliotek.dk/Klitmøller/45/infoside.htm>

<http://vorupor.dk>

<http://vorupor-feriehuse.dk>

www.vorupoerklit.dk

Eva Nielsen, Vorupør Museum (interview 7.8.2013)

Jeppe Sørensen, Vorupør Feriehusudlejning (interview 7.8.2013)

Øster Hurup og Als

Hurup før og nu. Lokalthistorisk Forening for Øster Hurup og Omegn, 1985.

Kattegatsvejen gør Als til et østkystens Løkken. Artikel i: Ny Tid, 31.3.1955

Qvistorff, Helge V.: *Nordjyllands Kyster – kendte og ukendte*. Jysk Lokalthistorisk Forlag, Skørping, 1996.

<http://alskro.dk/historie/>

www.coastalive.eu

Den fælles fortælling

www.mariagerfjord.org

Grethe Hald, Øster Hurup Lokalhistorisk Arkiv (interview 21.8.2013)

Jane Holt, Øster Hurup Lokalhistorisk Arkiv (interview 21.8.2013)

Karen Myrup, Øster Hurup Lokalhistorisk Arkiv (interview 21.8.2013)

Hals og Hou

Hansen, C. Rise: *Strandgården – Hals Sogn. Fra ødegård til ferieparadis*. I/S Strandgården, Hals, 1987.

Nielsen, Henrik Gjøde: *Hals på Vendsyssels hjørne*. I: Havets Nordjylland. Nordjyllands Amt, 2002.

Nielsen, Henrik Gjøde: *Over fjorden. Hals-Egense Færefart*. Aalborg Kommune, Forlaget Nordjylland, 2011.

www.halshistorie.dk

Inge Krogh Larsen, VisitAalborg Infocenter Hals (interview 23.8.2013)

Tove Michelsen, Hals Arkiv (interview 23.8.2013)